

Bursa günlüğü 23

Ocak-Şubat-Mart 2024
Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir

Dedem Korkut Ne Söyler?

Dede Korkut Kitabında Hristiyan Kadın ve Erkek İsimleri,
Dede Korkut Kitabı'nın Yabancı Dillere Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme,
Dede Korkut Hikâyelerinde Zaman Geçişleri,
Şair Basri Gocul üzerine bir biyografi denemesi...

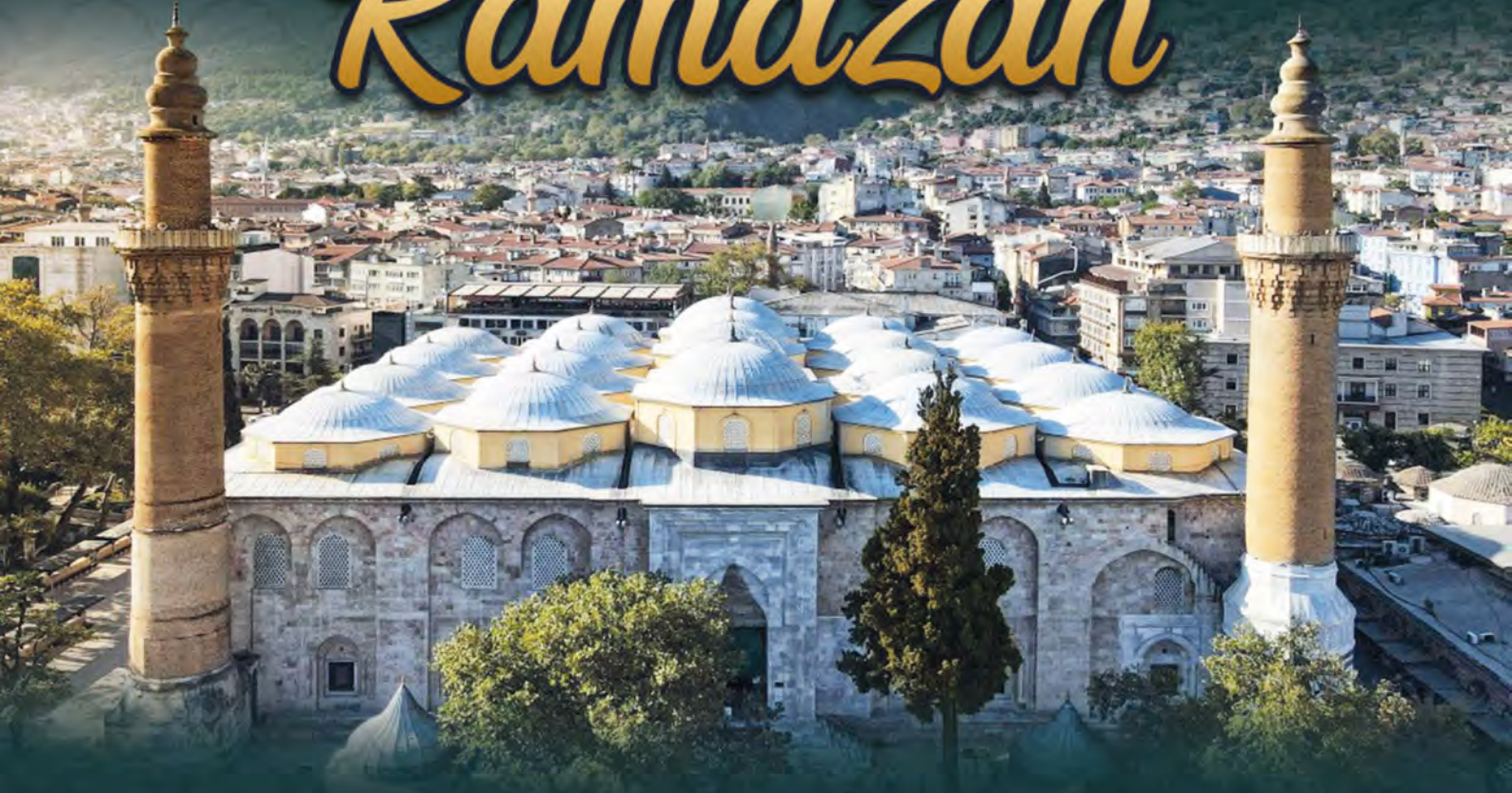

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Hoş Geldin Ya Şehr-i Ramazan

BURSA'DA Ramazan

TİYATRO | KONSER | SÖYLEŞİ
TASAVVUF | SERGİ | ÇOCUK ETKİNLİKLERİ

BURSA
RAMAZAN
ETKİNLİKLERİ
HİCRİ 1445 2024

BURSA
İÇİN CANLA
BAŞLA

ALINUR
AKTAŞ

BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

BURSA
KÜLTÜR
SANAT

[f](#) [@](#) [x](#) kultursanatbbb
www.bursakultursanat.com

merhaba

merhaba...ba

Ülkemizin hatırı sayılır şehir dergileri arasında yer alan Bursa Günlüğü'nün 23. sayısı ile sizleri selamlıyorum.

Tarihi ve kültürel mirası ile adeta bir açık hava müzesi olan Bursa, bugüne kadar yapılan Dede Korkut araştırmalarına yeni bir boyut kazandıracak bir esere daha ev sahipliği yapıyor.

Türk milletinin töresini, inancını, ahlakını ve kahramanlıklarını anlatan dünya kültür mirası için değeri yüksek bir eser olan Dede Korkut Hikâyeleri'nin bilinen 4 nüshasının ardından geçtiğimiz yıllarda Bursa'da ortaya çıkan 'Bursa Yazması'nın ışığıyla yeni sayımızı hazırladık.

Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya Hocamızın, 'Dede Korkut Kitabında Hristiyan Kadın ve Erkek İsimleri' adlı yazısına, Prof. Dr. Nesrin Karaca 'Dede Korkut Kitabı'nın Yabancı Dillere Çevirileri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme' yazısıyla eşlik etti.

Prof. Dr. Ferruh Ağca, 'Dede Korkut Hikâyelerinde Zaman Geçişleri'ni incelerken, Nevzat Çalıklı ise Dede Korkut Hikâyelerindeki epizodları kaleme alan şair Basri Gocul'un biyografisini kaleme aldı.

Agah Enes Yasa, Alfred De Moustier'in

Bursa seyahatindeki notlarını büyük bir titizlikle yazdı. Hasan Erdem ise Bursa'da medfun Osmanlı Padişahlarının beşincisi Çelebi Sultan Mehmet'i satırlara sığdırmaya çalıştı.

Ömer Kaptan, Kitabelerin de bir dili olduğunu anlatırken, Salih Erol da 'Radyoda Bursa ve Cemal Nadir Güler' yazısıyla büyük ustayı bir daha şükranla anmamıza vesile oldu. Tahsin Yıldırım'ın 'Doktor Safiye Ali'nin Bursa İntibaları' yazısı ile geçmiş zamanın seslerini iştirken, Kerim Bayramoğlu'nun musikimizin en kıymetli seslerinden biri olan Bimen Şen'i anlattığı yazısı ile ruhumuz şenlendi.

Ömer Faruk Dinçel 'Bursa'da Açılan İlk Özel Mektep'i yazdı. Mustafa Özçelik, Aşık Şemî'nin Bursa Güzellemesi ile bu sayımıza renk kattı. Prof. Dr. Mustafa Kara Hocamız bir kitap dostu Abdullah Munzevi hakkında bilgiler verdi. Uğur Ozan Özen Uludağ Üniversitesi Basimevi'ni ve Derya Sürmeli Alioğlu ise Şehbenderler Konağı'nı anlattı.

Bu birbirinden değerli yazılara emek veren herkese teşekkürlerimi sunuyorum ve tüm okurlarımıza kıymetli saatler ve okumalar diliyorum. Yeni sayıda görüşmek dileğiyle.

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

Bursa günlüğü

Ocak - Şubat - Mart 2024, Sayı: 23

Ücretsizdir
Yerel Süreli Yayın
Üç ayda bir yayınlanır

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi Adına
Alınur Aktaş

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Ahmet Bayhan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Dilek Yıldız Karakaş

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Mehmet Esen

EDİTÖR

Sibel Gök

KATKIDA BULUNANLAR

Aziz Elbas, Işık Demir,
Arzu Kuzgun, Serap Tuba Yılmaz

FOTOĞRAFLAR

Nevzat Çalılıküşü, Ömer Kaptan,
Salih Erol, Tahsin Yıldırım,
Mustafa Özçelik, Kerim Bayramoğlu,
Mustafa Kara, Uğur Ozan Özen,
Ömer Faruk Dinçel, Neslihan Dostoğlu,
Sabit Bölükemini, İbrahim Güngör,
CBMK, SALT Arşivi, AA, İSAM, ATASE,
BOA, IRCICA, VGM, YEK, BUFSAD,
BBB Arşivi

KAPAK GÖRSELİ ve MİNYATÜRLER

Yasin Urhan

GRAFİK TASARIM

Sefer Göltekin

İLETİŞİM

Bursa Büyükşehir Belediyesi
Zafer Mah., Ankara Yolu Cad., No: 1
P.K. 16270, Osmangazi / Bursa
Tel : 444 16 00

iletisim@bursagunlugu.com
www.bursagunlugu.com
www.bursa.bel.tr

BASKI

Stüdyo Star Ajans Ltd. Şti.
Alaaddin Bey Mh. 634 Sk. Nilüfer
Ticaret Merkezi 2. Bölge Ayaz Plaza No:24
Tel: 0224 249 33 20 Sertifika No: 48334

Bu dergide yer alan yazı ve görsellerin tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

4 Dede Korkut Kitabı'nda Hristiyan Kadın ve Erkek İsimleri
Osman Fikri Sertkaya

8 Dede Korkut Kitabı'nın Yabancı Dillere Çevirileri Üzerine
Prof. Dr. Nesrin Karaca

14 Dede Korkut Hikâyelerinde Zaman Geçişleri
Prof. Dr. Ferruh Ağca

18 Şair Basri Gocul Üzerine Bir Biyografi Denemesi
Nevzat Çalılıküşü

24 Alfred De Moustier'in Bursa Cevaları
Agah Enes Yasa

32 Çelebi Sultan Mehmet
Hasan Erdem

38 Hayırlı Olan İş Tamam Olan İştir **Ömer Kaptan**

Endülüs'te, Elhamra Sarayı'nın içerisinde en çok yazıldığını gördüğümüz yazılardan biri şu dua cümlesidir:
"Yâ sikatî yâ emelî, ente'r-recâ ente'l-velî
Ente'l-mucîb li-men de'a, ihtim bi-hayri amelî"
(Ey güvencem ey umudum, sendedir beklentim, sensin koruyup gözetenim. Dua edene icabet edensin, işimi hayırla nihayetlendir.)

44 Radyoda Bursa ve Cemal Nadir Güler **Salih Erol**

64 Türk Sanat Musikisinin "En Şen" Sesi **Kerim Bayramoğlu**

70 Bir İnsan ve Kitap Dostu: Abdullah Munzevî **Prof. Dr. Mustafa Kara**

75 Bursa'da Bir Yer... **İnebey Yazma Eser Kütüphanesi**

76 Uludağ Üniversitesi Basımevi **Uğur Ozan Özen**

50 Doktor Safiye Ali'nin Bursa İntibaları **Tahsin Yıldırım**

84 Şehbenderler Konağı'nın Hikâyesi **Derya Sürmeli Alioğlu**

88 Bir Yer Adı Hikayesi: Çekirge Sultan **Bir Bursa Efsanesi**

60 Âşık Şemî'nin Bursa Güzellemesi **Mustafa Özçelik**

90 Bursa Hadika-i İrfan Mektebi **Ömer Faruk Dinçel**

Dede Korkut Kitabı'nda Hristiyan Kadın ve Erkek İsimleri

2009 yılında değerli meslekdaşım Simone Christiane Raschmann, Bulayık (23 metin), Kurutka (18 metin), Koço (6 metin) ve 4 de yeri belli olmayan metin olmak üzere eski Uygurların hristiyanlığı kabul eden küçük bir grubuna ait 51 eski Uygur metnini listeledi.¹

Ben de 2010 yılında yayımladığım "II. Dünya Savaşı esnasında Berlin koleksiyonundan kaybolan eski Uygur belgelerindeki hristiyan Uygur Türklerinin isimleri üzerine" başlıklı *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*'nin 43. sayısında yayınladığım yazımda² Simone Hanımın bıraktığı yerden konuya devam ettim ve Reşid Rahmeti Arat'ın fotoğraflarını getirdiği, asılları şimdi kayıp olan eski Uygur Türkçesi metinlerinden 10 metni ve hristiyan dinini kabul eden Türklerin isimlerini yayımladım. Aynı yıl bu bildirimini 53. PIAC konferanslarında "Zu en Namen türkischer Christen in

1 Simone Christiane Raschmann, "Traces of Christian communities in the Old Turkish document", Studies in Turkic Philology, Festschrift in honour of the 80th birthday of Professor Geng Shimin, 2009, s. 408-426.

2 2010/2, İstanbul, 2012, s. 97-113.

verlorengegangenen altuigurischen Urkunden” başlığı ile Almanca olarak sunup milletlerarası arena-daki meslekdaşlarımla paylaştım.³

Eski Uygurların Türkçe yanında Hintçe ve Çince dinî isimlerin aldığı bilinmekteydi. Hristiyan Uygur Türklerinin isimlerinden bazılarını da verelim.

Abraham (İbrâhîm), **Anton**, **Astabus** (Stephanos), **Barha** (Barka), **İşug** (İsâ), **İliya** (İlyas), **İshak**, **Johann** ~ **Johan** (Johannes), **Kiryakus** (Kriakos), **Kövergüz** (Circis – Georgius), **Maday** (Matthäus), **Markuz** (Markus), **Nişdiriz** (Nestorius), **Noha** (Nûh), **Pilduz** (Platus), **Sârgiz** (Sergius), **Şilimun** (Süleyman), **Yakub**, **Yavsep** (Yüsuf), **Tomaçek** (Thomas), **Zkaria** (Zekeriya) vs.

Bazı isimler ise iki unsurludur. **İş Koman**, **İv Sambat**, **Kav Danyil**, **Mad Arslan**, **Mada Miriam** “Kutlu Meryem” gibi.

Şimdi *Dede Korkut Kitabı*’nın 12 hikâyesinde geçen Gürcü, Ermeni ve Hristiyan Oğuz ve Kıpçak

Türklerinin erkek ve kadın isimlerinden bazılarını bu yazımda okuyucularıyla paylaşmak istiyorum.

Dede Korkut hikâyelerinin bazıları Oğuz Türkleri ile Gürcüler ve Ermeniler arasındaki sürtüşmeler ile muharebeleri anlatır.

Bazı yerleşim yerlerinin Gürcüce ve Ermenice

olan isimlerinin telaffuzları Türkçeleştirilmiş olduğu için Dede Korkut Kitabı’nda bu Türkçeleşmiş şekilleri ile geçmektedir.

Gürcüce “**Ahiçka** Kalesi”nin adı Dede Korkut’ta “**Ahsaka** (**Ahıska**) Kalesi”, Ermenice “Kutlu Meryem” anlamına gelen “**Surb Mari** Kalesi”nin adı “Agça Kala **Sürmeli**”, Yunanca “**Dozimonitis**” kelimesinden gelen kale adı **Dozmurd** (bazı nâşirlerce **Düzmürd** diye Türkçeleştirilerek okunmuştur.) Yine Başka bir Gürcü kalesi “Başı-açuk Tatyan Kalesi” olarak geçiyor.

Bu kalelerdeki Hristiyan komutanlar veya Kale Beyleri de ya **Tekür** (Tekfur) meselâ Alınca Kalesi beyi olan **Kara Tekür**, Düzmürd kalesi beyi olan **Arşunoğlu Direk Tekür**, ya da **Melik** olarak geçiyor. Meselâ **Ag Melik Çeşme**, **Badasar** (Melik), **Bogaçuk Melik**, **Kara Aslan Melik**, **Kara Tekür**

Melik, **Kara Tüken Melik**, **Demür Yaylı**

Kıpçak Melik, **(Sofu) Sandal Melik**, **Şökli** (**Şwügli**) **Melik**⁴

gibi.⁵ Bu arada Banı Çiçek’in

babasının adının da Dede Korkut

Kitabı’nın yazmalarında geçen imlâsının

nâşirler tarafından **Bay Biçân**

(O. Ş. Gökyay), **Pay Piçen** (M. Ergin), **Pay-Biçan** (M. Tulum-M. Mahur Tulum), **Pây Biçen** (M. S. Kaçalın), **Bay Peçen** (V. Sultan-zade) şekillerinde okunmuştur.

Dresden nüshasında, Muharrem Ergin okuyuşuna göre, **Pay Biçen**

olarak geçiyor.

“ Bazı yerleşim yerlerinin Gürcüce ve Ermenice olan isimlerinin telaffuzları Türkçeleştirilmiş olduğu için Dede Korkut Kitabı’nda bu Türkçeleşmiş şekilleri ile geçmektedir.”

3 Unknown Treasures of the Altaic World in Libraires, Archives and Museums, 53rd Annual Meeting of the PIAC, Institute of Oriental Manuscripts RAS St. Petersburg, July 25-30, 2010, Berlin, 2013, s. 384-395.

4 Ahmet Şefik Şenlik, “Kim Bu Şökli? -Dede Korkut okumaları için teklifler-”, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 62/1 s. 181-193.

5 Faruk Sümer, “Oğuzlara ait destani mahiyette eserler”, Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi, XVII/3-4, 1960 s. 410-411; Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul, 1973, s. CLXXIX-C-LXXXII.

Big veya **Bay Bîcân Beg** olmasına karşılık Vatikan ve Bursa nüshalarında **Bay Bicân Melik** şeklinde geçtiğini de söyleyelim. Bu yüzden Vügar Sultanzâde tarihî kaynaklardaki **Peçenek, Peçeneg, Peçene, Becene, Peçen** gibi söyleyişlere dayanarak Banı Çiçek'in babasının adını Bay Peçen okumuş ve ailesinin Peçenek asıllı olduğunu ileri sürmüştür.⁶

6 Vügar Sultanzade, "Banı Çiçek Oğuz Türklerinden miydi?", Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (26-27 Nisan 2019, Bayburt) Bildiri Kitabı, Bayburt, 2019, s. 65-74.

Hristiyan dinli bu kişilerin bazıları Türk asıllıdır ve Türkçe konuşurlar. Yapılan bazı araştırmalarda Karadenizin çevresinde hristiyanlığa inanan Türk asıllı ahalinin olduğu anlaşılmıştır. Meselâ kabilesi zikredilen **Kıpçak Melik** adından da anlaşılacağı üzere Türktür. Bu kişilerin karılarının ve kızlarının adı da Türkçe isimlerdir. Meselâ Trabzon Tekürünün kızının adı **Sarı Donlu (Sarı elbiseli) Selcan / Selcen Hatun, Bay Bican / Pay Biçen Beg/Melik'in kızının adı Banı/Banu Çiçek'tir.** Bazılarının adı ise Dede Korkut metninde zikredilmez. Meselâ Bayburt Hissarının Meliki **Badasar**'ın bikir kızının adı ile **Derse Han**'un

Hatunu'nun adı Dede Korkut metninde zikredilmemiştir. Şimdi Dede Korkut hikâyesindeki hanımlar ile beyler ve dinleri üzerinde duralım:

1. **Trabzon Tekür'ünün kızı Sarı Donlu Selcan/Selcen Hatun:** Trabzon Tekür'ü Hristiyan dinine mensuptur. Ama Türkçe konuşur. Kızı **Selcan / Selcen Hatun** da pek muhtemel Kıpçak asıllı bir Türk kızıdır.

2. **Bay Bican / Pay Biçen Beg/Melik'in kızı Banı/Banu Çiçek:** Bamsı Beyrek'in beşik kertme nişanlısı Banı/Banu Çiçek hristiyan

dinine mensup olmalıdır. Çünkü babası onu Bayburt Hisârî'nin Melik'i **Badasar**'a vermek ister.

Dede Korkut metni. Bayburt Hisârî'nin meliki Badasar'a hitaben):

Dresden nüshası (47a/2-5). Kafirün cäsûsı bunları cäsûsladı. Varup Bayburd hisârî begine haber verdi. Eydür: “Ne otursuz sultânım. Pay Becân beg ol sana vereceği kızı Beyrege verdi. Bu gece gerdeğe girer” dedi.

Vatikan nüshası (74a/2-3). ‘Varıbanı Bayburt Hisârî nuñ begine haber verdi. Eydür: “Ne oturursun? Pay Picân Melik ol sana verecekızı Boz Atlı Baryege verdi” dedi.

Bursa nüshası (71/6-7). “*Ne oturursuz? Pay Bicân Melik ol sana vereceği kızı Bayrege verdi*” dediler.

Bayburt Hisârî Meliki'nin adının **Parasar** yerine **Badasar** şeklinde düzeltilmesi için bk.⁷

15. yüzyılda müslüman bir Türk kızının hristiyan bir Melik'le evlenmesi dinen mümkün değildir. O kız recm edilerek öldürülür. Bu yüzden Faruk Sümer “Oğuzlara ait destani mahiyette eserler” adlı araştırmasında “Bayburt Meliki kâfirdir (= yani müslüman değil hristiyandır) diyerek bu evliliğin mümkün olamayacağını söylemiş-

7 Hülya Uzuntaş, “Dede Korkut Kitabı'nın Dresden ve Vatikan Yazmalarında Geçen Bayburd/t Hisârî Beyinin Adı Üzerine”, Prof. Dr. Ceval Kaya Armağanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2022, s. 479-498.

tir. Ancak kızın babasının kızını Melikle evlendirmesi konusu metinde geçtiğine göre bu ancak babanın ve kızın hristiyan dinli olması ile mümkün olur.

3. Bayburt Hisârî'nin Tekür'ü Badasar'ın bikir kızı: Bu kız Bamsı Beyreke'ye aşiktir. Urgan getirerek Bamsı Beyreke'nin Bayburt Hisârî'nden kaçmasına yardım eder. Ancak dönüp kendisini almaması karşılığında Beyreke “gelip seni almaz isem kılıç ile doğranayım” şeklinde ant içerir.

Dede Korkut metni: (Badasar'ın 16 yaşındaki bikir kızı) “*Seni hisardan aşağıya urganla salındıracak olursam, babana anana sağlıklı varacak olursan, beni burada gelip helallığe alır mısın? dedi. Beyrek dahi ant içti: Kılıcıma doğranayım, okuma sancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi savrulayın, sağlıklı varacak olursam Oğuzca, gelip seni helallığe almazsam*” dedi. Kız dahi urgan getirip Beyreke'yi hisardan aşağıya salındırdı.”

Dede Korkut metni. Vatikan nüshası, 83b/7-8. <Badasar> Melikün kızını ile Baryek'abd etmişdi. Aldı, gèrù döndi. Ağ ban otağına geldi. Dügüne başladı.

Bursa nüshası (96/3-4). <Badasar> Melikün kızını Beyrek aldı, gèrù döndi. Ağ ban evi ak otağına geldi. Dügüne başladı.

4. Derse Han ve hatunu: Derse Han Hristiyanlığı kabul eden bir Türktür. İlk hanımından olan ikinci oğlu papazdır. Kara cübbe giyer. Derse Han ise hristiyan olduğu için Bayındır Han'ın toyunda kara çadıra konuk edilir. Kara keçe üzerine oturtulur. Kendisine kara koyun yahnisından sunulur. İkinci hanımı da hristiyan Türk (Pek muhtemel Kıpçak asıllı) olmalıdır ki hitabında Oğuzca yerine Kıpçakça kelimeler kullanır. Bu yüzden Oğuz kadınları Dede Korkut met-

ninde onu adı ile çağırılmazlar. Metinde adı “Derse Han'ın hatunu” şeklinde geçer. (Derse Han ve ailesi bugün Ermenistanda kalan bir kilisenin bahçesinde gömülüdür.)⁸

Başka metinlerde “**Melek binti Haçadur, Ay Melek binti Asyador**” gibi isimler İlber Ortaylı tarafından zikredilmiştir.⁹ Bunların Dede Korkut Kitabı'nın “Giriş” bölümündeki **Ayna Melek/Melik, Kutlu Melek/Melik** gibi isimler ile ilgileri araştırılmalıdır.

8 Osman Fikri Sertkaya, “Derse Han ile ailesi hakkında son bilgiler ve metinde geçen kara donlu derviş, sayvan, asanmış idi gibi kelimelerin yeniden anlamlandırılışı üzerine”, Dünya Kültür Mirası Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (26-27 Nisan 2019, Bayburt) Bildiri Kitabı, Bayburt, 2019, s. 31-40.

9 İlber Ortaylı, “Eski Osmanlı adları”, Tarih ve Toplum, İstanbul, Temmuz 1984, Cilt II, Sayı 7, s. 4-5.

Prof. Dr. Nesrin Karaca

Uludağ Üniversitesi

Dede Korkut Kitabı'nın Yabancı Dillere Çevirileri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Türk edebiyatının başyapıtlarından, dünya edebiyatının da en önemli destani eserlerinden olan Dede Korkut Kitabı; edebiyat, dil bilimi, tarih, antropoloji ve halk bilimi açısından bir hazine niteliğindedir. Bu nedendir ki Heinrich Friedrich von Diez'in (1751-1817) 1815 yılında Dede Korkut Kitabı'ndaki Tepegöz hikâyesini Almanca'ya çevirip yayımlamasının ardından geçen iki yüz yılda Dede Korkut Kitabı dünya çapında pek çok bilim insanının üzerinde çalıştığı bir eser olmuştur. Bu çeviriler sayesinde kitap, pek çok farklı ulusun okurlarına ulaşmış belki

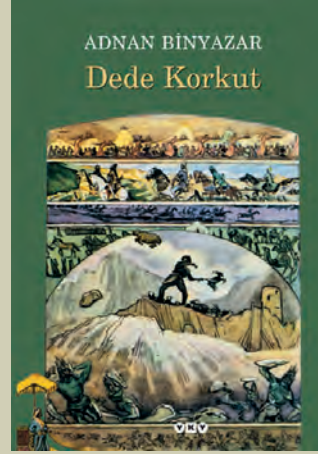
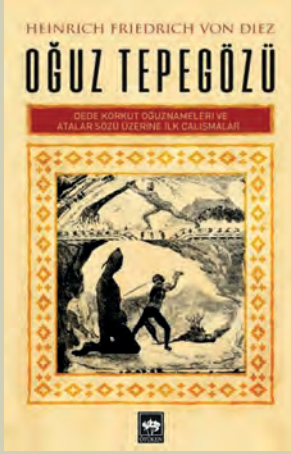
de onların Türk kültürü ve edebî zevki ile ilk kez tanışmasını sağlamıştır. Bu kitaplar, yayımlandıkları ülkede Dede Korkut'un sadece edebî bir eserin çevirisi olarak okurla buluşmasına değil, aynı zamanda akademik çevrelere tanıtılmasına da hizmet etmektedirler.

Uluslararası kültür, edebiyat, sanat ve bilim dünyasında Dede Korkut Kitabı'na gösterilen bu ilgi, kitabın Almanca, Estonca, Farsça, Flemenkçe, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Japonca, Letonca, Litvanca, Macarca, Portekizce, Rumence, Rusça ve Sırpçaya çevrilmesini sağlamıştır. Ayrıca söz konusu yayınların çoğunun çeviri metinlerin yanında Dede Korkut

Kitabı'nın ortaya çıkışı, dil özellikleri, dünya edebiyatındaki diğer destani eserlerle karşılaştırılması, Dede Korkut'un şahsiyeti, Oğuz Türklerinin tarihi ve sosyal yapısı ile ilgili yazıları da içermesi onlara Dede Korkut çalışmaları içerisinde birer kaynak kitap olma özelliği kazandırmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nın 15 dilde yapılmış olan 24 adet çevirisinin künyeleri verilerek, Dede Korkut Kitabı'nın bugüne dek yapılmış ve yayımlanmış çevirilerinin dö-kümünü sunma kapsamında da¹

1 Hande Devrim Küçükkebe, "Dede Korkut Kitabı'nın Yabancı Dillere Çevirileri Üzerine Bir Değerlendirme", Milli Folklor, 2015, Yıl 27, Sayı 107, s. 108-121

görüldüğü gibi, kitabın 15 dilde yapılmış 24 adet çevirisi verilmeğe gayret edilmiştir. Dillerine göre alfabetik olarak, dil grupları içerisinde de kronolojik sırayla ele alınan yayınlar künyeleri verilerek kısaca tanıtılmış; Dede Korkut Kitabı'nın Türk dilleri ve lehçeleri arasında yapılmış olan aktarımları da çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır.

Son dönemdeki çalışmalar eklemelendikçe bu büyük zenginlik ve enginlik artarak çoğalacaktır.

1. ALMANCA

1. Von Diez, Heinrich Friedrich (1815). "Depe Ghöz oder der oghuzische Cyklop (Tepe Göz ya da Oğuz Kiklopu)" Denkwürdigkeiten von Asien II, Berlin und Halle, In Commission der Halleschen

Waisenhaus-Buchhandlung, 1815, s. 399-457.

(Dede Korkut Kitabı üzerindeki ilk çalışma pek çok araştırmacının dikkatinin Dede Korkut Kitabı'na yönelmesine yol açan öncü çalışmalardandır.)

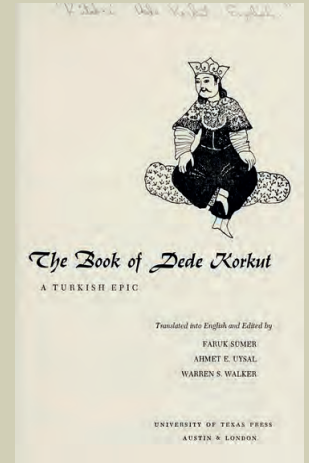
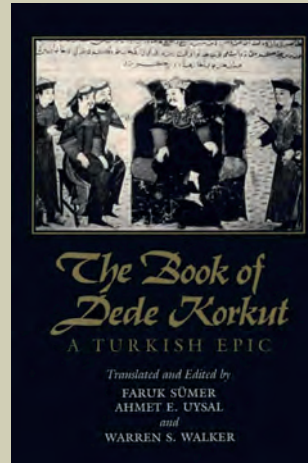
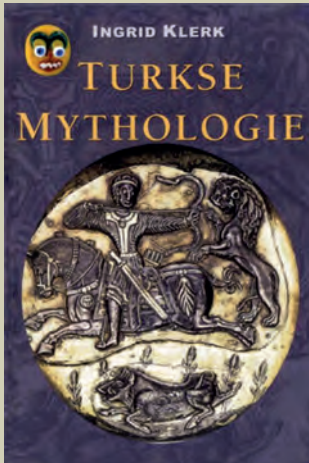
2. Hein, Joachim (1958). Das Buch des Dede Korkut: Ein Nomadenepos aus türkischer Frühzeit übersetzer: Joachim Hein (Dede Korkut Kitabı: Bir Erken Dönem Göçebe Türk Destanı çeviren Joachim Hein). Zürich: Manesse Verlag.

3. Binyazar, Adnan (1984). Dedem Korkut Boy Boyladı: Vier alttürkische Nomadensagen neu erzählt von Adnan Binyazar. Aus dem Türkischen von Hartwig Mau (Dedem Korkut Boy Boy-

ladı: Dört Eski Türkçe Göçebe Destanı Adnan Binyazar'ın aktarımı ve Hartwig Mau'nun Türkçe'den çevirisi) Berlin: Ararat Verlag.

4. Schmiede, Hans Peter Ahmed (1995). Dede Korkut's Buch: Das National epos der Oghusen, übersetzer: H.Achmed Schmiede, illüstrator (Dede Korkut Kitabı: Oğuzlar'ın Milli Destanı, çevirmen: H.Achmed Schmiede, resimleyen: Lilija Dinere). Ankara: Schulbuchverlag Anadolu. (Kitabın önsözünü Adnan Binyazar yazmıştır.)

5. Boeschoten, Hendrik (2008). Das Buch des Dede Korkut: Heldenerzählungen aus dem türkischen Mittelalter, übersetzer: Hendrik Boeschoten (Dede Korkut Kitabı: Ortaçağ Türkçesi Kah-

ramanlık Hikâyeleri, çevirmen: Hendrik Boeschoten). Stuttgart: Reclam Bibliothek.

2. ESTONCA

1. Pekkonen, Annelý. Vidadi Mamedov (2008). Däda Gorgudi raamat tõlkinud Annelý Pekkonen ja Vidadi Mamedov, eessõna: Andres Herkel, järelsõna: Annelý Pekkonen, illustreerinud Fexred-din Seyfeddinoğlu, kujundanud Merle Moorlat (Dede Korkut Kitabı çeviri: Annelý Pekkonen, Vidadi Mamedov; önsöz: Andres Herkel; sonsöz: Annelý Pekkonen; tasarım: Merle Moorlat; resimler: Fahreddin Seyfeddinoğlu). Tallinn: Kiil.

3. FARŞÇA

1. Azabdaftari, Fariba. Mohammad Hariri Akbari (2000). Dede Korkut. Tehran: Ghatreh

Yayınları. (Geoffrey Lewis'in 1974 yılında yayımlanan İngilizce çevirisinden Farsça'ya aktarılmıştır.)

2. Behzadi, B. (2002). Dede Korkut. Tehran: Nokhostin Yayınları

4. FLEMENKÇE

1. Boeschoten, Hendrik (2005). Het boek van Dede Korkoet Vertaling: Hendrik E. Boeschoten, Tekst: Janneke Theorem (Dede Korkut Kitabı Çeviri: Hendrik E. Milli Folklor, 2015, Yıl 27, Sayı 107 112 <http://www.millifolklor.com> Boeschoten, Metin: Janneke Theorem). Amsterdam: Bulaaq.

2. Klerk, Ingrid (2011). Turkse mythologie (Türk Mitolojisi). Nederlands: Sigma.

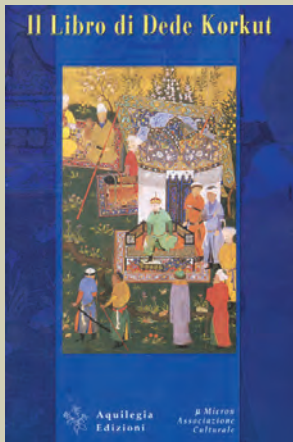
5. FRANŞIZCA

1. Bazin, Louis (1998). Le livre de Dede Korkut dans la langue de

la gent oghuz: recit de la Geste oghuz, de Kazan Bey et autres, Traduit du turc a partir des manuscrits originaux du Vatican et de Dresde et presenté par Louis Bazin et Altan Gokalp, préface de Yachar Kemal (Kitab-ı Dede Korkut Âlâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân: Hikayet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve Gayri. Oğuzlar'ın Dilinde Dede Korkut Kitabı: Oğuzların, Kazan Beyin ve diğerlerinin hikâyeleri, Vatikan ve Dresden El Yazmalarına Dayanarak Türkçe'den Louis Bazin ve Altan Gökalkp tarafından çevrilmiş, Yaşar Kemal'in Önsözü ile). Paris: Gallimard, 1998.

6. İNGİLİZCE

1. Sümer, Faruk. Ahmet E. UYSAL, Warren S. Walker (1972) The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic Faruk Sümer, Ahmet E.

Uysal, and Warren S. Walker, eds. and trs. (Dede Korkut Kitabı: Bir Türk Destanı Faruk Sümer, Ahmet E. Uysal, and Warren S. Walker, editörler ve çevirmenler). Austin: University of Texas Press.

2. Lewis, Geoffrey (1974). The Book of Dede Korkut Geoffrey Lewis, tr. (Dede Korkut Kitabı Geoffrey Lewis, çevirmen). Harmondsworth, England: Penguin.

3. Mirabile, Paul (1990). The Book of the Oghuz Peoples or Legends Told and Sung by Dede Korkut (Oğuz Halklarının Kitabı ya da Dede Korkut Tarafından Söylenen Efsaneler). İstanbul:?, 1990.

7. İTALYANCA

1. Rossi, Ettore (1952). Il Kitab-i Dede Qorqut. Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotate. (Dede Korkut Millî Folklor, 2015, Yıl 27, Sayı 107 <http://www.millifolklor.com> 115 Kitabı: Oğuz Türkleri'nin Epik Hikâyeleri, Çeviri ve Notlar) Città del Vaticano.

2. Salomoni, Fabio (2008). "Il Libro di dede korkut traduzione: Fabio Salomoni. (Dede Korkut Kitabı çeviri: Fabio Salomoni)" Italia: Aquilegia Edizioni Micron.

8. JAPONCA

1. Sugahara, Mutsumi. Ōta Kaori (2003). Dede Korkutto no Shō-Anatoria no Eiyū Monogatari Shū (Dede Korkut-Anadolu Kahramanlarının Efsaneleri). Tokyo: Heibonsha.

9. LETONCA

1. Bērziņš, Uldis (1993). Kitabi Dādā Gorgud Mana vectēva Korkuda grāmata no vecoguzu valodas tulkojis U. Bērziņš. (Dedem Korkut'un Kitabı Türkçe'den çeviren

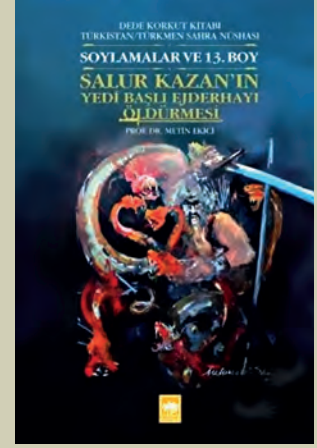
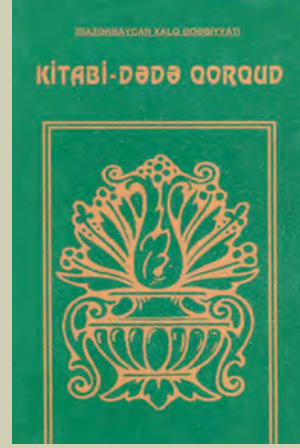
Uldis Bērziņš). Rīga: Liesma.

10. LİTVANCA

1. Geda, Sigitas Zigmās. Vaqıf Arzumanlı (1978). Dede Gorgudo Sakmės, kartu su Sigitas Zigmās Geda, Vaqıf Arzumanlı (Dede Korkut Destanları, çeviren Sigitas Zigmās Geda, Vaqıf Arzumanlı). Vilnius: Vaga.

11. MACARCA

1. Imre, Adorján. László Puskás (2002). Dede Korkut könyve fordította: Adorján Imre és Puskás László (Dede Korkut Kitabı çeviri: Adorján Imre ve Puskás László). Budapest: L'Harmattan Könyvkiadó–Európai Folklór Intézet (Terebess Ázsia E-Tár).

12. PORTEKİZCE

1. De Pinto, Marco Syrayama (2008). O Livro de Dede Korkut, tradução da turco, prefação e notas Marco Syrayama de Pinto Dede Korkut Oğuznameleri Semih Tezcan & Hendrik Boeschoten (Dede Korkut Kitabı, Dede Korkut Oğuznameleri Semih Tezcan & Hendrik Boeschoten Türkçe'den çeviren, önsöz ve notlar Marco Syrayama de Pinto). Sao Paolo: Globo Livros.

13. RUMENCE

1. Yusuf, Nermin. Nevzat Yusuf Sarıgöl (2002). Dede Korkut: Povestiri traducere, adaptare, notă asupra ediției și glosar de Nermin Yusuf și Nevzat Yusuf Sarıgöl, cuvânt înainte de Nevzat Yusuf Sarıgöl, postfață de Şamil Cemşidov (Dede Korkut: Hikâyeler çeviri, uyarlama, notlar ve sözlük Nermin Yusuf, Nevzat Sarıgöl; önsöz Nevzat Sarıgöl; sonsöz Şamil Cemşidov), Bucureşti: Paideia.

14. RUSÇA

1. Bartold, V.V. (1950) Dede Korkut. Per. Akad. Podgotovili k pečati: Gamid Araslı, (Dede Korkut, yay. haz. Hamit Araslı ve M.G. Tahmasib) Baku.

2. Bartold, V.V., V.M. Jirmuskiy, A.N. Kononov (1962). Kniga

Moego Deda Korkuta: Oğuzkiy Geroişeskiy Epos (Dede Korkut'un Kitabı: Oğuzların Kahramanlık Destanı). Moskova: SSCB Bilimler Akademisi.

15. SIRPÇA-HIRVATÇA

1. Djindjic, Slavoljub (1981). Knjiga Dede Korkuta: Herojski ep oguskih Turaka prevod, predgovor, napomene i rečnik manje poznatih reci Slavoljub Djindjic (Dede Korkut Kitabı: Oğuz Türkleri'nin Kahramanlık Destanı çeviri, önsöz, notlar ve sözlük Slavoljub Djindjic) Beograd: Narodna Knjiga.

Dünya dillerindeki Dede Korkut

varlığının örneklemesinden çıkarılabilecek sonuç:

Çevirilerin yayınevi ya da çevirmenin bireysel girişimleri ile yapıldığı ve yayımlandığı; kimilerinin ise çeşitli devlet kurumları ve cemiyetler tarafından desteklendiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin çeşitli kurumları bu noktada ön plana çıkmaktadır. Örneğin Fabio Salomoni'nin İtalyanca ve Marco Syrayama de Pinto'nun Portekizce çevirileri Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteği ile TEDA Projesi kapsamında yapılmış; Nevzat Sarıgöl'ün Rumence çevirisi ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Romanya Büyükelçisi Eldar Hasanov ve Romanya-Azerbaycan Dostluk Cemiyeti'nin destekleri ile gerçekleştirilmiştir.

Dede Korkut Kitabı'nın çevirileri ile ilgili ikinci bir husus da, yayınların isimleri konusundadır. Çalışmaların çoğunda "Dede Korkut Kitabı" ifadesinin kullanıldığı görülmekle birlikte kimi çalışmaların başlığında karşımıza çıkan "povestri" yani "hikâyeler"; "racconti epico-cavallereschi" yani "epik-kahramanlık hikayeleri"; "herojski ep" ve "geroişeskiy epos" yani "kahramanlık destanı"; "epic" yani "destan"; "nomadenepos" ve "nomadensagen" yani "göçebe des-

tanları” ve “legends” yani “efsaneler” ifadeleri dikkat çekmektedir.

Yayımlanmış olan çevirilerin pek çoğunda çeviri metine ek olarak Dede Korkut Kitabı'nın ortaya çıkışı, dil özellikleri, dünya edebiyatındaki diğer destani eserlerle karşılaştırılması, Dede Korkut'un şahsiyeti, Oğuz Türklerinin tarihi ve sosyal yapısı ile ilgili yazılar da çalışmaların bir kısmında ele alınarak, dâhil edilmiştir. Bu özellikleri ile Dede Korkut çalışmaları içerisinde birer başvuru kitabı niteliğinde olan kitaplar, yayımlandıkları ülkede Dede Korkut'un sadece edebî bir eserin çevirisi olarak okurla buluşmasına değil aynı zamanda akademik çevrelere Dede Korkut Kitabı'nın tanıtılmasına da hizmet etmektedirler.

Dede Korkut Kitabı'nın çevrildiği örneklemelerde 15 ayrı dilden yalnızca 3 tanesinin Doğu dillerine, geri kalanların Batı dillerine ait olması da dikkat çeken bir diğer noktadır.

Bireysel, yerel ve evrensel göndergelere sahip yüksek değerler manzumesi olan Dede Korkut Kitabı, insana ve insan gerçeğine ayna tutan kavrayışın sistemleşmesidir.

Dile öznel değerler ve evrensel mesajlar yüklenerek düzenlenmiş olan Dede Korkut Hikâyeleri, Türk töresinin, Türk yaratıcılığının, Türk değer-bilirliğinin,

Türk insan severliğinin, Türk anlayışının ve Türk duyusunun döngüsel nitelik kazanarak evrensel bir simge değer haline dönüşmesidir.

Türk toplumunun zihin haritalarından olan hikâyelerde insan ile evren arasındaki çok yönlü ilişki çözümlendiği gibi tarihi ve mitolojik kültür kodları belirgin Türk ruhunun yansımalarıyla bütünleşir.

Dede Korkut Kitabı'nın yabancı dillere yapılan çevirileri sayesinde pek çok farklı kültür ve ulustan okur kitlesi Türk kültürü ve edebî zevki ile tanışmış; pek çok araştırmacı ve akademisyen bu kıymetli eser üzerine kendi dilinde yazılmış araştırmalardan faydalanma imkânı bulmuştur.

Dede Korkut Hikâyelerinde Zaman Geçişleri

Oğuzların 15/16. yüzyıllarda Kuzey-Doğu Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında cereyan eden olaylarla güncelleştirerek yazıya geçirdikleri tahmin edilen Dede Korkut hikâyeleri, Türk dili ve edebiyatının en mühim metinlerinden biridir. Nüshalardan anlaşıldığı kadarıyla,

bugün için on iki boyun yer aldığı hikâyeler, hem anlatıları hem de dil özellikleri ve söz varlığı açısından Oğuzların Anadolu'da yarattıkları metinler içinde ayrıcalıklı niteliktedir. 15/16. yüzyıllara ait metinlerde yahut daha erken tarihli metinlerde rastlanılmayan bazı sözcükler ya da ifadeler, Dede Korkut boylarından geniş yer tutar.

Yasin Arhan

Dede Korkut hikâyelerinin, son bulunan Bursa yazması ile birlikte beş yazması tespit edilmiştir. Daha önce tespit edilen ve uzunca bir süre üzerinde çalışılan Vatikan ve Dresden yazmalarının dışında, Türk Tarih Kurumu'nun kütüphanesinde bulunan ve literatürdeki adlandırmasıyla Ankara yazması, Günbed yazması ve son olarak Bursa'da bulunan ve Dresden yazmasına yakınlığı ile dikkati çeken ve daha geç tarihli olduğu anlaşılan Bursa yazması, Dede Korkut hikâyelerinin bugün bilinen beş yazmasıdır.

Dede Korkut Kitabında dikkati çeken en önemli özelliklerden biri, ifadeyi daha güçlü ve etkili kılmak adına ses, sözcük ve söz öbeklerinin tekrar edilmesidir. Mesela aşağıdaki örnekte aynı ses, aynı cümle ya da söz öbeğinde tekrar edilerek ifadeyi daha güçlü hâle getirmiştir. Aynı ya da benzer sesin tekrar edilmesiyle ortaya konulan ifade şekilleri, aslında Türk dilinin bütün kültürel çevrelerinde tanık olunan bir durumdur. Köktürkçede, Eski Uygurca manzum parçalarda, atalar sözü ve başka kalıp sözlerde de görülen ses, hece ya da sözcük tekrarları, sözün daha etkili söylenme şekillerindedir. Kimi araştırmacılar tarafından "Altay Aliterasyonu" olarak da adlandırılan bu tür tekrarlar, Türk dilinin yanı sıra Moğolcada da rastlanılan bir durumdur. Mesela Dede Korkut boylarında geçen *Delü Dumrulun görür gözi görmez oldu tutar elleri tutmaz oldu* (157, 5-6) ifadesi, bir taraftan söz öbeklerinin uyaklı tekrarıyla ifadeyi etkili hâle getirirken, diğer taraftan Köktürkçe Köl Tigin yazıtında geçen *körür közüm körmez teg bilir biligim bilmez teg boltı* (KT K 10) cümlesiyle neredeyse aynı olması, Türk nesir dilinin hangi esaslar doğrultusunda ilerlediğinin önemli göstergelerinden biridir. Yine aşağıdaki

örnek, söz başında aynı sesin ya da sözcüğün tekrar edilmesi bakımından eski Türk yazı dilindeki söz başı uyak düzenini yansıtır olmasının bakımından önemlidir:

*Ol taglarumuzda baglarumuz olur
Ol baglarun kara salkumlu üzümü olur
Ol üzümü sıkarlar al şarab olur
Ol şarabdan içen esrük olur* (160, 6-9).

Bu örnekte, aynı kavram alanı içindeki en genel ifadeden (bag) en özele (şarab) doğru kademeli geçişin aktarımı da ayrıca dikkati

çeken bir husustur. DKK'nda hem manzum hem de mensur yerlerde sıkça rastladığımız ses ya da sözcük tekrarları, söz sonlarında daha sıktır:

*Egnümüzden kaftanumuz aldugı yok
Başumuzdan giceligümüz aldugı yok
Buynuzı burma koçlarımız aldugı yok* (106, 13 – 107, 2).

DKK'na ait aşağıdaki örnekte ise, her bir dizede belirli seslerin tekrar edildiği görülmektedir:

Urdugın ulıtmayan ulu Tanrı

*Basduğun belürtmeyen bellü Tanrı
Götürdüğin göge yetüren görklü
Tanrı* (210, 6-8).

Dede Korkut hikâyelerinin dil ve üslup bakımından en önemli özelliklerinden biri, boylarda olayların akışı sırasında, olaylarla ya da kahramanlarla ilgili araya kalıp sözlerin girmesidir. Belli bir düzen içerisinde ve belirli anlamsal hedefler çerçevesinde kullanılan bu kalıp sözlerin olayların zamansal ve mekânsal gelişimi açısından dönüm noktası oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu tür kalıp sözlerden biri, “At ayagı külük ozan dili çevük olur” sözüdür. Dede Korkut hikâyelerinde çeşitli bağlamlarda geçen bu “pragmatik işaretçi”, konu yönlendirici kalıp sözlerindedir. Konu yönlendiriciler, “... aktarılan mesajın içeriğiyle ilgili hiçbir anlamsal rolleri olmayan, ancak söylemin sunumunda kritik bir role sahip söz dizimsel, sözcüksel, fonolojik dilsel araçlar pragmatik işaretçiler adıyla” tanımlanmaktadır. Dinçer, Fraser’in tespitlerinden yola çıkarak yazılı metinlerde, sözlü kültür geleneğinden gelen dört konu işaretçisinin, konuşmacının şu niyetlerle kullanıldığını belirtir:

1. Önceki konuya dönme,
2. Mevcut konuya devam etme,
3. Mevcut konudan çıkma,
4. Yeni bir konuya girme.

Buna göre Dede Korkut hikâyelerinde tekrarlanan “At ayagı külük ozan dili çevük olur” kalıp sözü, “konuşmanın akışını hızlandırmak ve buna bağlı olarak mevcut konudan çıkmak amacıyla kullanılan konu yönlendirme parçacıdır.” Dede Korkut hikâyelerinde olayların akışı içinde herhangi bir anlam ifade etmeyen, olaylardan bağımsız bir şekilde yer bulan kalıp sözlerden biri de Dede Korkut hikâyelerinde iki kere geçen

“Eyegülü ulalur kapurgalu böyür” kalıp sözüdür.¹

“Eyegülü ulalur kapurgalu böyür” kalıp sözünün geçtiği boylardan

1 Ashlhan Dinçer, “At Aya 1 Külük Ozan Dili Çevük Olur” Kalıp Sözü Üzerine”, Doğumunun 80. Yılında Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı (Editörler: Leyla Karahan, Hüseyin Yıldız), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2023: 369-377.

biri, *Dirse hân Oğlu Bogaç Hân* boyudur:

“Kamgan Oğlu Han Bayındır her yıl olduğu gibi yine bir toy tertip eder. Toya bütün Oğuz beyleri gelir. Han Bayındır, toyda bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ ve bir yere de kara otağ kurdurur. Oğlu olanı ak otağa, kızısı olanı kızıl otağa, oğlu ve kızısı olmayanı da kara otağa yerleştirir. Kara otağa kara keçe döşetir,

buraya yerleşenlere kara koyun yahnisinden getirtir. Toya katılan Dirse Han da oğlu ve kızı olmadığı için kara otağa yerleştirilir ve kara koyun yahnişi ikram edilir. Bu duruma üzülen Dirse Han, toydan ayrılır, evine gider, hatunu ile konuşur. Dirse Han, hatununun da isteğiyle, attan aygır, deveden buğra koçtan koyun kestirir, bütün İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini toplayı bir toy tertip eder. Aç görünce doyurur, çıplak görünce giydirir, borçluları borcundan kurtarır. Ellerini havaya kaldırıp, bir evlat sahibi olmak için dua eder. Sonunda hatunu hamile olur ve Allah bir oğul verir. Oğlu doğar, oğlanı dadulara verip besletir.

At ayağı bızlı, ozan dili çevik olur. Kemikli olan uzar, kaburgalı olan büyür. Oğlan on beş yaşına girer.”

Yukarıdaki anlatıda, belli bir zaman dilimine ait olaylar anlatılıp, olayın sonunda beklenen durum gerçekleşikten sonra, bu durumdaki gelişim ya da değişim süreci anlatılmadan başka bir zaman dilimine geçiş yapılmıştır. Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han'ın doğumu ile on beş yaşına gelişim arasındaki zamanın anlatıda dile getirilmesine lüzum görülmemiştir. Bu zaman geçişini / sıçramasını bağlamı içinde herhangi bir anlam ifade etmeyen kalıp sözlerle göstermiştir. Bu çerçevede Boğan Han'ın doğumu ile on beş yaşına gelmesi arasında ifade edilen “at ayağı külük ozan dili çevik olur” kalıp sözü, konuyu yönlendirmek için; “eyegülü ulalur kapurgalı böyür” kalıp sözü ise zamanı sıçratmak için ifade edilmiş işeretçilerdir.

Dede Korkut hikâyelerinde

“eyegülü ulalur apur alı böyür” kalıp sözünün geçtiği diğer boy, *Uşun koca Ogh Segrek* boyudur:

*“Uşun Koca adlı bir Oğuz beyinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek, Bahadır Han'ın divanına davetsiz olarak gider, önündeki beylerin önüne geçip baş köşeye oturur. Beyler, Egrek'in herhan-gi bir yiğitlik göstermeden başköşeye oturmasına itiraz eder. Bunun üzerine Egrek, Kazan Bey'den akın talep eder. Egrek kafirin yurduna akına gider ve yolda bir kuru görür. Korunun içindeki Alınca Kalesinin kapısını kırar, içeri girer ve kara tekfurun altı yüz keşişiyle savaştır. Kafirler Egrek'i yakalar, bir zindana atarlar. Egrek'in yakalanıp bir zindana atıldığı haberi Oğuz yurduna ulaşır. Annesi, babası ağlaşır, feryat eder. **Kemikli olan uzar, kaburgalı olan büyür.** Uşun Koca'nın küçük*

Dede Korkut hikâyelerinin dil ve üslup bakımından en önemli özelliklerinden biri, boylarda olayların akışı sırasında, olaylarla ya da kahramanlarla ilgili araya kalıp sözlerin girmesidir.

oğlu Segrek, bahadır, alp ve çok yiğit biri olarak yetişir.”

Bu anlatıda dikkat edileceği üzere Uşun Koca'nın iki oğlunun olduğu boyun hemen başında ifade edilmiş olmakla birlikte, Egrek'in yakalanıp zindana atıldığı zamana kadar küçük oğlu Segrek'ten hiç söz edilmemiş, Segrek anlatının ilerleyen bölümünde ortaya çıkmıştır. Segrek'in zindana atılmasından sonra annesi ve babası ağlaşırken, bir taraftan konunun yönlendirmek için bir taraftan da yaşça küçük olan Segrek'in büyüdüğünü ifade etmek için “eyegülü ulalur kapurgalı böyür” kalıp sözü ifade edilmiştir. Boyun bu cümleden sonraki anlatısı Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek ve onun etrafında şekillenecektir.

Dede Korkut hikâyelerinin bütün tarihsel Türk dili metinleri içinde dil ve üslup özellikleri bakımından ayrı bir yerinin olduğu muhakkak. Boyların sözlü kültür geleneğinden gelmiş olması, muhtemelen topluluk içinde anlatılıyor

oluşu ve sonradan yazıya geçirilmiş olması, boyları söz varlığı ve ifade özellikleri bakımından ayrıcalıklı kılmaktadır. Türk dili tarihinde Dede Korkut hikâyeleri, başka bir kültür çevresinin tesiri altında yaratılmamış, tümüyle Türk kültürünün ve yaşam şeklinin mahsulü olan eser sayısı fazla değildir. Bu bakımından Dede Korkut hikâyeleri, Türk dili ve edebiyatı araştırmaları bakımından olduğu kadar Türk kültür ve folklor araştırmalarının da eşsiz kaynağıdır.

Dede Korkut Hikâyelerindeki Epizodları Nazma Çeken

Şair Basri Gocul Üzerine Bir Biyografî Denemesi

Türk destanı üzerinde çalışanlar arasında en başarılı olmuş şairlerden biri olan Basri Gocul 15 Mart 1910'da Tekirdağ'ın Çorlu ilçesinde dünyaya gelir. Çorlu'da "Uzun" lakabıyla tanınan nüktedan ve ismiyle müsemma Arif Ağa ile Hamide Hanım'ın çocuğudur. İki kız kardeşi ve üç erkek kardeşi daha vardır.

Önce Çorlu'daki Şücaî Zükur Mektebi İptidaisi'ni daha sonra da Edirne Ziraat Mektebi'ni bitirir. Ailevi koşulları hayata atılmasını

gerektirir. Ayrıca da bir "millî destan" yazma isteği onu bir an önce çalışmaya iter. 1927'de Saray ilçesinin Edir köyünde öğretmenliğe başlar. Köy öğretmenliği destan çalışmaları için ona çok fırsatlar sunar. Normal görevinin yanı sıra komşu köyleri gezerek dil ve folklor araştırmaları yapma imkânı bulur. Bu arada yaptığı derlemeleri TDK'ya iletir. Bir yandan da "Büyük Türk Destanı"nı yazmaya iştiaikle devam eder. Yıllar içinde dizeler birbirini kovalar ve mefahirimizin peşindeki bu genç şair yavaş yavaş olgunlaşır. Kısa

zamanda artık o "Bir yerin denilince adına Türk ülkesi /Gözüm Albayrak arar, kulağım ezan sesi" diye altın dizeler yazan bir şairdir. Büyük destanının "Oğuzname" bölümlerini ilk kez 1942 yılında Düzce Halkevi delegeşi olarak katıldığı Türk Dili Kurultay'ında okur. Oğuzname'nin içinde yer alan Çine Yürüyüş adlı anlatı şiir tarzındaki bu uzun parçanın şairi tarafından seslendirilmesi büyük bir yankı uyandırır.

Şair, bu arada Üskübü (şimdiki Konuralp) doğumlu Ulviye Hanım ile 1934'te evlenir. 1935'te ilk

çocuğu Tancıl, 1936'da da ikinci çocuğu Kemalîst doğar. Tan vakti doğduğu için ilk oğluna Tancıl, kendisini hakiki bir Atatürkçü saydığı için de ikinci oğluna Kemalîst adını koyar. Böylece sözde Atatürkçülere karşı tavrını gösterir. O hayatı boyunca Atatürk sevgisinden ve çizgisinden ayrılmamıştır.

Basri Gocul 1936 yılında ilk şiir kitabı Bir Nâra'yı çıkarır. Nazım Hikmet'in "putları yıkıyoruz" söylemi altında şiirimizin güzide isimlerine karşı başlattığı kampanyaya karşı çıkan millî bir refleksin ürünleridir Bir Nâra'daki şiirler. Basri Gocul, aynı yıl bir şiir kitabı daha çıkarır: Apaçık.

Gocul 1938'de Bolu'ya atanır. Bolu'nun ilçe ve köylerinde de araştırmalarına devam eden şair, millî destan çalışmasını da yüksek bir tempoyla sürdürür. 1939 yılında yeni şiirlerini Aydın Yaylarında başlığı altında kitaplaştırır. Bundan sonra bütün mesaisini millî destan çalışmasına verir. "Türk Millî Destanı", "Kopuzlama" ve "Oğuzlama" adlarını taşıyan iki bölümden oluşmaktadır. Kopuzlama'da en kadim efsanelerimiz -Türk Han'dan Cengiz Han'a kadar- manzum olarak işlenmiştir. Oğuzlama ise "Kitab-ı Dede Korkut" epizodlarının nazma çekilmesi suretiyle vücuda getirilmiştir. Basri Gocul; aralıksız ve son derece disiplinli bir çalışmanın sonucunda 12521 dizeden oluşan "Türk Millî Destanı: Oğuzlama"yı tamamlar ve eserini TDK'ya sunar. Şair bu çalışmasında Oğuz boyu Türklerinin yaşayışlarını, yurtseverlik, sözde durma, dinine bağlılık vb. erdemleriyle aile bireylerinin uyumlu ilişkilerinden ve dayanışmasından söz eden parçalar meydana getirir. "Ey kahraman soyum öğün / Eşin yoktur altında göğün" ve "Su...Ateş...Türk / Bu

üçünden ürk" mottolarıyla yazılan bu destan büyük bir heyecanla karşılanır. O zamanki Türk Dil Kurumu Basri Gocul'un müracaatına cevaben "Eser incelenmiş, millî ve edebî değeri bakımından mükâfatlandırılmaya lâyık görülmüştür" yazısını yazar ve şaire 1000 TL (yazıyla bin lira) ödül verir.

Basri Gocul'un Türk Millî Destanı: Oğuzlama'sı; TDK'dan ödül almasına rağmen bu kurumdaki bazı işgüzar ve kıskanç kurum yöneticilerinin gadrine uğrar. Destanın beklenen yayımının bir türlü gerçekleşmeyişine şair Basri Gocul çok içerler. Kurum; yeri geldiğinde başka milletlerin epopesine dair yayınlar yapmasına rağmen "Türk Destanı"na karşı ilgisiz bir tutum takınmıştır. Şair için destanını

milletine ulaştırması yolunda tek bir seçenek kalmıştır. O da bu yola başvurur. Gocul "Oğuzlama"sını 1948'den 1956 yılına kadar kısımlar halinde dergilerde yayımlar. Bununla da yetinmez, kitapçıklar halinde parça parça destanını bastırarak yayar.¹ Bütün bunları kendi öğretmen maaşından arttırarak yapar. Eşi Ulviye Hanım ona "Unun yok, ünün var" diyerek takılsa da o bu yolda devam eder.

Basri Gocul; Köy Enstitüleri kapanana kadar buralarda "Oğuzlama Destanı Günleri" tertipleyerek destanını genç nesillere gösteri yoluyla tanıtır. Ayrıca kendisine destek veren üniversitelerin ve üniversitelilerin yardımıyla çeşitli

1 Gocul, Basri. 1950'den 1952'ye kadar çıkanlar: Türk Millî Destanı: Oğuzlama'dan örnekler: 1-2-3-4.

fakültelerde, anfilerde “Destan Günleri” düzenleyerek milli ülkü yolunda yürüyen bir üniversite gençliğini yönlendirir. Tavandaki suskunluğun aksine halk tabanında çok seveni ve hayranı vardır. Bu da hocanın gayretini arttıran bir amildir. Nitekim Atsız’la Orhan Şaik Gökyay’ın daimi teşvikinin yanı sıra, gazeteci Servet Mehterbaşıoğlu, yazar Hocaoğlu Bekir Sıddık Özyıldırım, yazar İsmail Özmel, yazar Kadircan Kafı, yazar Enver Naci Gökşen, edebiyatçı Şevket Kutkan, şair

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, yazar Günver Tuan, öğretim üyesi A.Vehbi Ecer, şair Göktürk Mehmet Uytun, senatör Recai Dinçer, öğretmen-yazar Ali İhsan Beyhan, gazeteci Aydil Erol, gazeteci Asım Yahyabeyoğlu, gazeteci Polat Karacaoğlu, yazar Mehmet Emiralıoğlu, gazeteci Ahmet Enön, gazeteci Fuat Tuğrul, doktor Şefik İbrahim İşçil, gazeteci Muzaffer Ruhi Çelebi, şair Osman Bolulu, gazeteci Ahmet Tunca, gazeteci Fatma Eser, gazeteci Ömer Önder, muhاسب Nevzat Kabu vd. onunla

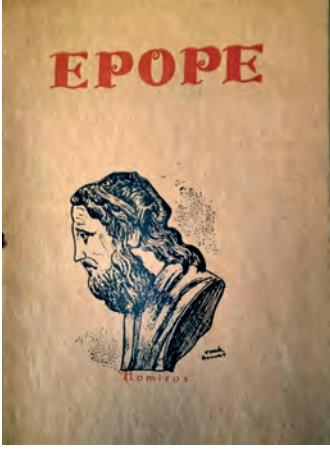
dostluk ve sevgiyle sürekli irtibatlaşmışlardır.

Basri Gocul 1950 yılında Gönük’teki Akşemsettin Türbesi’ne muhafız türbedar olarak atanır. Bu dönemi Şark mistisizmini araştırmak yolunda geçirir. 1954 yılında Niğde Müzesi müdür vekilliğine tayin edilen Gocul, burada hayat boyu dostu olacak olan İsmail Özmel’le tanışır. Gocul Hoca 1957 yılında tenzili rütbe olarak köy öğretmenliğine atanınca dönemin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri’ye bir mektup yazar. Bu mektup üzerine Basri Gocul Hoca kahramanlık günleri tertipçiliği ile görevlendirilir. O da özellikle Köy Enstitüleri’nin yerini alan öğretmen okullarında öğrencilere millî duygular ve tarih anlayışı aşıl原因 etkinlikler düzenler.

Basri Gocul Hoca; “Oğuzlama” yolunda çektiği eziyetleri de kitaplaştırır.² Hatta destanı hakkında kaleme alınan kıymetli yazıları da bir araya getiren kitaplar yayımlar.³

2 Basri Gocul, *Biçilmedi Ektiklerim Boşa Gitti Çektiklerim*, Anıl Matbaası, 1951, İstanbul; *Söndüreyim Derken Mumu Sakalçığın Tutuştu mu?*, Yıldız Matbaası, 1952, Bursa; *Gerekken Yepelenmek İstendim Tepelenmek*, 1952, Bursa; *Öldüğün Vakit Acından Tabutu Koz Ağacından*, Marmara Matbaası, 1954, Bursa; *Gül Sevgisi Kalpte İken Acıtır mı Eli Diken?*, Marmara Matbaası, 1954, Bursa; *Biçilecek Ektiklerim Boşa Gitmez Çektiklerim*, Aysan Matbaası, 1968, Bursa; *Bal Yeyip Gül Koklasam Azalmış Olmaz Tasam*, Taşman Matbaası, 1969, Bursa.

3 Basri Gocul, kıymetli bulduğu Ali Canip Yöntem’in Epope (1963) konulu çalışmasını çok beğendiği için kendi yayımları arasında basar. Ayrıca kendi destanı Oğuzlama’yı önemseyen yazarların ve gazetecilerin yazılarını şu kitapçıklarda yayımlar: Bekir Sıddık Özyıldırım’ın Gocul’un Oğuzlama’sını ele alan incelemesi Türk Epopesi başlığı altında 1956 ‘da Niğde’de yayımlanır. Ayrıca değişik kalemlerin yine Oğuzlama’yı ve Basri Gocul’u odak

(3) Basri Gocul'un Hüseyin Nihal Atsız ve Orhan Şaik Gökay gibi otoritelerce benimsenen destanı; derli toplu bir yayın haline, hoca öldükten çeyrek asır sonra kavuşur. Yazar-yayımcı Altan Deliorman Oğuzlama'yı en mükemmel haliyle yayımlar: "Türk Millî Destanı: Oğuzlama", Orkun Yayınları, İstanbul, 2000.

Basri Gocul sırf İran destanı Şehnâme'yi aslından okuyabilmek için Farsça öğrenir. Arapça, Urduca ve Çağatay Türkçesi zaten ilgi alanındadır. Bütün bu birikimi sayesinde bu dillerde üretilmiş mühim eserlerden tercüme, böyleleştirmeler yapar. Böyleleştirme kavramı tamamen Basri Gocul'un orijinal buluşudur. Tercümesini yaptığı şiirleri Türkçe yeniden yaratmasını ve söyleyişini ifade eder. Mevlâna, İkbâl, Petöfi onun çokça meşgul olduğu şairlerdir. Tasavvufi artistik nesirlerini Mezarlıkta Şarkı Söyleyen Adam başlığı altında toplar. Mevlâna'nın şiir, rubai ve beyitlerinden yaptığı böyleleştirmeleri şu kitaplarında yayımlar: En Güzel Şiirleriyle Mevlâna (1969), Eşsiz Tanrıca Şair Mevlâna'dan Seçme Şiirler (1970), Mevlâna'nın En Güzel Şiirleri (1970), Tanrı Aşk (1970), Mevlâna'dan

alan yazılarının toplandığı Epopemiz Oğuzlama kitabı da Kayseri'de 1957 yılında basılır.

"Eşyanın isimleri bomboş sözler inan ki,
Biz güle gül demesek hoş mu kokmaz gül sanki?"
Shakespeare

Rubaîler (1971), Neler Demedim (1971), Çağırış: Mevlâna'dan Şiirler, (1971), Avuç Avuç Topla Beni (1971), Aşıklar (1971).

Gocul, Pakistan millî şairi Muhammed İkbâl'i de çok sever. Onun rubaîlerinden yaptığı böyleleştirmelerini Tür Lâlesi (1970), diğer şiirlerinin çevirilerini Pakistan Millî Şairi İkbâl'in Hikmetli Şiirleri (1970) adlarıyla yayımlar.

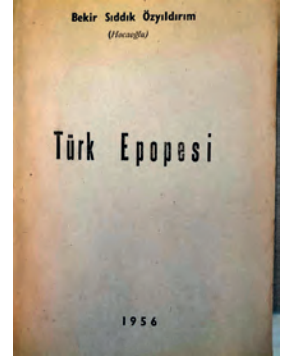
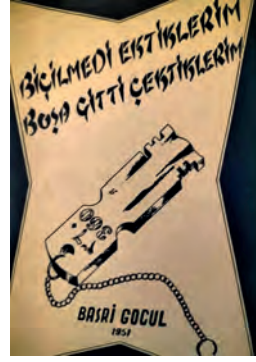

Basri Gocul sırf İran destanı Şehnâme'yi aslından okuyabilmek için Farsça öğrenir. Arapça, Urduca ve Çağatay Türkçesi zaten ilgi alanındadır. Bütün bu birikimi sayesinde bu dillerde üretilmiş mühim eserlerden tercüme, böyleleştirmeler yapar.

Macar millî şairi Sandor Petöfi'den yaptığı böyleleştirmeleri ise En Güzel Şiirleriyle Petöfi (1970) kitabında toplar.

Şair Basri Gocul destanını küçümseyerek yok saymaya çalışan hatta hırsından kendisi bir destan yazma girişiminde bulunan Besim Atalay hakkında da bir hiciv kitabı neşreder. Sayın Besim Atalay Benimle Etmış Alay (1953) adlı kitabında Atalay'ı yerden yere vuran şair edebiyat tarihçisi rahmetli Ahmet Kabaklı'yı da kendi eserine mesafeli durmasından ötürü yerer ve Boy Ölçüsü adını verdiği şu hiciviyeyi yazar: "Dağın tepesine de çıksak arkadaşlar / Boyumuzun ölçüsü topuktan başlar".

Basri Gocul ünlü kişilerin özlü sözlerini, vecizelerini de ölümsüz ifadelerle nazma çeker ve onları da kitapçıklar halinde neşreder. Bunlardan bazıları şunlardır: Manzum Vecizeler (1965), Altmış Vecize (1966), Mânâ Hazinesi (1966), Söz Hazinesi (1966), Özlü Sözler (1966), Seçme Konular (1969), Özlü Konuşmalar (1969), Özlü Düşünceler (1969), Özlü Beyitler (1969), Nazımlaştırılmış Vecizeler (1969), Hikmetli Beyitler (1969), 75 Manzum Vecize: En Güzel Örnekler (1969), Değerli Düşünceler (1969), Beyitlerle Vecizeler (1969), Büyüklerin Sözleri veya Sözlerin Büyükleri (1970), Özvar

Matbaası; derli toplu yeni basım Ötüken Yayınları, İstanbul 2021).

Basri Gocul; yaşamı boyunca bulunduğu yerlerdeki yayın organlarında gerek destan parçalarını gerekse serbest şiirlerini yayımlamıştır. Değişik zaman dilimlerinde Filiz, Türkeli, Orkun, Gurbet, Türk Yurdu, Aras, Erciyes, Ürün, Tanrıdağ, Doğu, Ülke, Türk Sanatı, Kopuz, Serdengeçti, Yeni Nilüfer vd. milliyetçi ve Türkçü edebiyat dergilerinde şiirleri yayımlanmıştır. Hoca Bursa'ya ilk geldiğinde görevi Osmangazi Türbesi'nin muhafızlığıdır. Daha sonra müze ve kütüphane memurluğu yapar. Lojman olarak şimdiki Anıtlar Kurulu'nun olduğu binada ikamet eder. İkinci defa Bursa'ya geldiğinde öğretmen olarak vazife yapar ve Balabanbey İlkokulu'ndan 1969'da emekli olur. Ben Hoca'yla son yıllarını geçirdiği Bursa'da 1972'den ölüm tarihi olan 1976'ya kadar birlikte yaşadım. Yeşil Mahallesi Bahçe Sokak'taki evleri bizim eve yakın olduğu için Hoca'yla hemen hemen her gün görüşürdük. Hatta bir gün kitaplarını tanıtmak için benim okuduğum Yıldırım Beyazıt Lisesi'ne gelmişti. O günden sonra artık arkadaşım Ömer Barçın ile ken-

dimizi onun kitaplarını tanıtmaya ve yaymaya adamıştık. Genç gönüldaşı (hoca bana bazı kitaplarını bu ithafta bulunarak imzalamıştı) olarak kendisinden edebiyat ve Türklük terbiyesi almaya başladım. Gitgide Hoca'nın dertdaşı ve arkadaşı oldum. Belki de

uzakta olan oğullarına duyduğu özlem ve sevgiyi benimle olan arkadaşlığında yaşıyordu. Basri Gocul ve eşi Ulviye Hanımla ailecek ahbab olup saygı ve samimiyet dolu günler paylaştım.

Kendisini edebiyat ve Türklük yolunda mürşit saydım. Vefatından sonra hakkın da yazılar yazdım. Onunla olan hatıralarımı anlatan yazıların yanı sıra son günlerine ait tuttuğum günlüklerimi de yayımladım. Daima Türklük gurur ve şuuru ve İslâm ahlâk ve faziletiyle hareket etmiş ilkeli bir edebiyat adamı olan Basri Gocul'un Gerçek Vatan şiiriyle bu biyografik denememi bağlıyorum: "Doyulan yer diyorlar aslında vatan / Vatansız mı sayılır karnı aç yatan / Yalnız doyanlar mı vatanlıdırlar / Vatanın mânâsı bu kadar mı dar? / Gerçek vatan soy ile yaşanan yerdir / Ayrılınca gözden yaş boşanan yerdir".

Basri Gocul; yaşamı boyunca bulunduğu yerlerdeki yayın organlarında gerek destan parçalarını gerekse serbest şiirlerini yayımlamıştır.

Agah Enes Yasa

Araştırmacı, Yazar

Bursa Gökdere Nehri üzerindeki köprü

Alfred De Moustier'in Bursa Cevelanı

1 861'de İstanbul'a Fransa'nın yeni büyükelçisi olarak atanmış Lionel de Moustier'in akrabası Alfred de Moustier, bir dizi çalışma için Anadolu seyahatine çıkmaya karar verir¹. Kendi tabiriyle, Sultan'ın tebaasının en

1 Seyahat yazısı Le Tour du Monde'da "M. Le Comte A. De Moustier" adıyla yayımlanmıştır. Daha önce aynı seyahat yazısının Uşak civarını içeren kısmını çeviren Bayram Keleş, Fransa büyükelçisi Lionel de Moustier'in seyahati gerçekleştiren kişi olduğunu düşünüp onun adını kullansa da, elimizde bunu destekleyen bir kanıt yoktur. Nitekim Alfred de Moustier Fransız Aristokrat ailelerinden Le Comte'lere mensuptur. Nezaket Özdemir, *Bursa Kaynakçası*'nda "Le Comte" ve "de Moustier" in ayrı kişiler olduğunu düşünerek künye bilgisini öyle hazırlasa da böyle bir durum söz konusu değildir: bkz. a.g.e., s. --

iyi inceleneceği yer Anadolu'dur². Çünkü orası henüz Avrupa'nın diğer kentlerine benzemeye başlayan İstanbul gibi rafine hale gelmemiştir. Yolculuğa başladığı 1862'de de Moustier tarafından Anadolu olarak ifade edilen ama aslında sadece stratejik ve arkeolojik açıdan önemli olan Batı Anadolu'yu kapsayan bölgeye geçmek için iki seçenek vardır Ya İzmit üzerinden kara yoluyla ya da İstanbul'dan Bursa'ya feribotla... De Moustier'in rotası, İzmit üzerinden yola çıkarak kara yoluyla Sapanca'ya oradan ise İznik'e ulaşır. Sonrasında da yazımızın konusu olan Bursa'ya... Geçtiği her yere dair de

2 Büyükelçi olduğuna dair bilgimiz için bkz: Marmier, Xavier (1968). *Journal: 1848-1890*, s. 244, Cenevre: Librairie Droz, 1968.

deneyimlerini okura aktarır, kimi zamansa başka kaynaklardan alındığı belli olan Ansiklopedik bilgileri anlatır. Rotasındaki her noktada coşkulu resmi törenler ve teveccühle karşılanan yazarımız, bundan da sık sık bahsederek kendi statüsünü belli etmekten geri durmaz.

De Moustier'in bu seyahat notları *Voyage De Constantinople A Éphèse* başlığı altında dönemin meşhur 15 ciltlik seyahat serisi *Le Tour de Monde*'nin 1864 ilk sömestr sayısında yer alır³. Yazının orijinalinde Alfred de Moustier'in çektiği fotoğraflardan ya-

3 Tam künye şu şekildedir: Le Tour Du Monde, Nouveau Journal Des Voyages; Edouard Charton, Paris: Librairie de L. Hachette, 1864-I. Dijital erişim: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bp-t6k343847>

pılmış gravürler eşlik eder. Ayrıca bu fotoğraflar 1862 gibi erken bir tarihte çekildiği için Bursa'nın ilk fotoğraflarından sayılmaktadır ve birer tarihi vesikadır. Örneğin, Pınarbaşı'ndan Uludağ'a çıkan tepeden Ulu Cami'ye bakışı gösteren fotoğrafta 1855-56 depremlerinde yıkılan Ulucami'nin minarelerinin hala onarılmadığı detayı dikkat çekicidir.

Seyahatnameler üzerine okumuş veya çalışmış birçok kişi, aslında hiç gidilmemiş yerlere ait hayali tasvirlerle, başka kitaplardan alınmış tıpatıp aynı cümlelere ve benzerlerine aşınadır. Moustier'in seyahat yazısındaki deprem sonrası Bursa'nın hali, ormanlar ve lojistik yollar üzerine yapılmış gözlemler; Georges Perrot'un *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure* adlı seyahatnamesindekilerle neredeyse aynıdır. Ayrıca iki seyahate ait yazıların da yayımlanma tarihi 1864'tür. İlk başta bunu fark ettiğim de aklıma aynı gezi kafilesinde oldukları gelse de Moustier Ekim 1862'de seyahat edip Yenişehir üzerinden Bursa'ya gelmişken; Perrot, Mayıs 1861'de geçmiş ve İznik-Gemlik-Mudanya üzerinden Bursa'ya ulaşmıştır. Kesin bir yargıda bulunmak güç olsa da ikisinden birisi intihalde bulunmuştu ya da gerçekten bu bir tesadüften ibarettir.

Yazarımız Alfred de Moustier'in İzmir'de neticelenen seyahatinin Bursa ve çevresini içeren kısımları ilk defa tarafımca Fransızcadan çevrilerek bu yazı vasıtasıyla yayımlanmıştır. Metnin orijinalinde pastoral temalar edebi bir ahenk içerisinde anlatıldığı için Türkçe söyleyişinde de bu korunmuştur.

...

Yenişehir'e doğru;

...İznik'ten ayrılıp bir süre gölün

doğu kıyısını takip ettik. Sonra, dağların eteklerine vardık. Akabinde vadiyi güney tarafından kuşatan patika yoldan devam ediyoruz, kayalıklar oyularak yapılmış bir dik yokuşu tırmanınca bu yükseklik bize gölün eşsiz manzarasını sunuyor. Defalarca arkamıza bakıyoruz o manzarayı tekrar görebilmek için... Halen bulunduğumuz yere hâkim olan tepelerin zirvelerinde bir düzine atlının nöbet tuttuğunu ve atlarıyla dört nala üstümüze doğru geldiklerini görüyorduk. Bu bir pusu mu, teyakkuz da mı olmalıyız acaba?

Bu müphem hal bereket versin çok uzun sürmedi. Yüz adım kadar uzakta durduklarında içlerinden Babıalı üniforması giymiş, liderleri olduğunu düşündüğümüz kişi, tek başına eliyle selamlayarak bize doğru gelmeye başladı.

Bu kişi Yenişehir kaymakamıydı. Bir sonraki *pasajımızın* haberini almış; bizi karşılamak için neza-kette bulunarak gelmişti. Gelenek usulünce kâtip, çubukçu ve zaptiyeleri saymazsak herkes üniformalarını giymiş, nişanlarını takmış şekilde ona eşlik ediyordu. İki kfile birbirine karşıyor ve yolu-muza Kaymakam Bey ile devam ediyoruz.

Yenişehir'e varana dek bir saat kadar yol gidiyoruz, çalılıkların ve ormanların arasından geçiyoruz. Kasabanın bulunduğu düz ve verimli ovalık, yaban vadiler... İznik'ten ayrılalı üç saat olmuştu ve işte Yenişehir'e varmıştık. Kaymakamın apar topar kasabadan ayrılışı besbelli halkın ilgisini çekmişti ki bizim geçişimizi görebilmek için acele ediyorlardı. Çocuklar rengarenk kıyafetleriyle atların bacakları arasında eğleniyor, erkekler dingin şekilde duvar diplerinde duruyor, kadınlar; yarı açık kapı ve pencerelerden bize kaçamak bakışlar atıyorlardı.

Bu haliyle şehre giriş tam bir oryantalist tabloyu anımsatır. Alfred de Moustier, yazının ilerleyen kısımlarında da referansta bulunduğu diğer seyahatnameleri okuyor ve oralardan kendine üslup devşiriyordu.

Yenişehir evleri, Aksaray'dakiler⁴ gibi toprak yığınlarından⁵ inşa edilmiştir ve kaymakamın konağının kendisi büyük olmasına rağmen harap bir binadır. Ama orada gördüğümüz misafirperverlik bunu görmezden gelmemizi sağlıyor. Yemekten önce Kaymakam bizi aralarında yüz yaşında bir adamın da bulunduğu meclis heyetiyle tanıştırdı. Yenişehir'in bin ile beş yüz nüfusu olmasına rağmen hayatın uç sınırlarında dolaşan bu tip ihtiyarlar nadir değildir. Burası şifalı bir iklimle sahip. Kasabanın arazisi İznik ve Bursa arasında kalan ovayı kapsıyor. Ovanın toprak kalitesi pek iyi, tütün ve sorgum⁶ yetiştiriyor. Ancak seyahati gerçekleştirdiğimiz bu süreçte kuraklık dünyanı yaktı geçti, burada da hiç bitki örtüsü kalmamış; sadece ağaçlar yapraklarının parlaklığını muhafaza edebilmişti.

Bursa'ya doğru:

Ayın otuzunda, sabah saat yediyken kaymakam ve heyetin nezaretine Yenişehir'den ayrılıyor. Kasabanın çeyrek fersah uzağında bizi uğurluyorlar ve artık sadece

4 Burada kastedilen Aksaray, İç Anadolu'daki Aksaray değildir. Günümüzde Pamukova olan ve eski adı Akhisar olan yerdir bkz: Osmanlı yer adları sözlüğü. Nitekim yazıda yer alan *Bitinya Haritasında* da Aksaray şeklinde yazılmıştır. O dönem Akhisar olarak nitelendirilen bu yere niçin seyahatin Aksaray dediği bir başka çalışmayla aydınlatılabilir.

5 Toprak yığınından kasıt kerpiçtir.

6 Bir tür yem bitkisi, şeker üretiminde de kullanılır.

üç kişi kalıyoruz. Ovayı birkaç saat geçtikten sonra güney tarafına ulaşıyoruz. Olympus'un -Ulu- dağ- zirveleri aniden gözlerimizin önünde beliriyor ve çok geçmeden de güzel Bursa'nın silüeti ovayla kucaklaşıyor.

Bir patikadan iniyoruz, sonrasında dut bahçelerinden, sık çalılıklardan ve upuzun kurumuş otlardan müteşekkil hengamenin içinden geçiyoruz. Tepeler yabancı çalılıklar arasına karışmış soluk otlarla kaplıdır. Ekili tarlalar, şurada burada belirir; eski zaman ustalarının seyyahların rahatlığı için yerleştirildiği taşlar şimdi sellerin açtığı geniş oluklar yüzünden dağılmış şekilde bizlere engel oluyor. Yol, asırlık kestane ağaçlarından oluşan bir kuru tarafından gölgeleniyor. Bu yeşil gölgeliğin altında bir düğünle karşılaşılıyor. Zurnacılar⁷ ve defzenler önde yürüyor, gelin ve arkadaşları bir arabanın üstünde minderde uzanır vaziyette; damat etrafı akrabaları ve dostları tarafından çevirili şekilde at sırtında onları takip ediyor. Herkesin duruşu o kadar vakur ve müzik de bir o kadar kasvetli ki, insan kendini bir cenaze töreninde gibi hissediyor. Gün batımına doğru, on saatlik yolculuğun ardından Bursa bize Uludağ'ın iki yanından sarkan minareler ve kubbelerden müteşekkil bir çelenk gibi görünüyor. Şehrin içine girmeden evvel taşlık bir yokuşu tırmanmamız gerekti. Çok geçmedi ki küçük kafiyleme çarşının karanlık ve dar sokaklarındaydık.

Bursa'da Geçen Günler:

Akşam karanlığında bir şehri geçmek, Türkiye'yi keşfeden seyyahlar için kolay bir iş değil. En başta,

⁷ Orijinal metinde flüt dense de dönemin geleneksel çalgıları düşünüldüğünde bahsedilenin zurna olması daha mantıklıdır.

sokaklarda ışık namına bir şey yok, dükkanlar da kapalı. Evlerden sokaklara taşan binlerce cumba, yere sere serpe yığılmış taşlar, derin dereler, uyuyan köpekler... Atlarımız da artık yürüyemiyor, kayıyorlar, sürekli tökezliyorlar ve durup yeniden kalkıyorlar. En iyisi kendimizi onlara bırakmalı, tıpkı gemisi batan kaptanın yaptığı gibi ruhumuzu Tanrı'ya emanet etmeli ve bu dalgaların bizi resiflerin arasına atmasının ardından bir konağa veya kervansarayın kapısına varmayı beklemeliyiz. Kaygılarımız aşağı yukarı yarım saat kadar daha sürdü, çünkü kalacağımız *Hotel de l'Olympe*⁸ banliyöde yer alıyordu.

Bursa ve İzmir, Anadolu'da Avrupalıların kullanımına yönelik tasarlanmış otellerin bulunduğu tek şehirlerdir. Bursa, bir vapurla İstanbul'a bağlanan Mudanya Limanı'na sadece beş fersah mesafe-

⁸ Perrot'da aynı otelde kalmıştır. Çekirge'de bulunan bu otel Bursa'da oluşan yabancı kolonisinin erken dönemlerindeki öne çıkan mekanlardan birisidir.

dedir. Devletin payitahtı İstanbul'a uğrayan herkesin Bursa'ya da muhakkak uğraması gerekir, nitekim her yıl çok sayıda turist burayı ziyaret eder. Termal suları ve ipekçilik endüstrisi, rahat konaklamaya alışmış çok sayıda tüccarın ve yabancıların ilgisini çekmektedir. Bundan dolayı, burada lüks oteller bulmak şaşırtıcı değil. Biz de sunduğu konfordan memnuniyetle istifade ettik. Ne olursa olsun, yerel renklerin (*pittoresque*) baştan çıkarıcılığı ve etrafımızı kuşatan *Hocalı*? ve *Hüdavendigâr*'ın misafirperver müdürlerine (devlet yetkililerine) rağmen özel bir odada özgürlüğünü bir anlığına da olsa yeniden bulmaktan zevk almadık değil. Anadolu'da kullanılmayan mobilyalar, rahat yataklar, masalar, tabaklar, çatalar, sıcak su ve çarşaf bu otelde hizmetinizdir. Bu türden bir memnuniyetin eksikliğini başka yerlerde hissediyoruz.

Türkiye'de *abdest* almak sık sık tekrarlanan bir eylemdir ancak hafif bir şekilde yapılır. Sabah yı-

Bursa ve Ulucami'nin Uludağ yamaçlarından görünüşü

kanmak zorunda kaldığımız sırada konak -otel kastediliyor- odamız zaptiyeler, yerel yetkililer ve bu işe verdiğimiz önemle eğlenen meraklı seyircilerce işgal edilmişti. Yıkanmak için su istediğimizde bir hizmetli elinde ibrik ve kolunun altında altın saçaklı bir havluyla çıkageldi; sadece parmak uçlarımıza birkaç damla dökmeye hazırlanıyordu, suyu daha bolca kullanabilmemiz için bu işi bize bırakmaya zar zor ikna oldu.

Birkaç saattir huzur içinde dinleniyordum ki, gece yarısını biraz geçe, bağırışlar ve parlak bir ışık beni uykumdan uyandırdı. Pencereye koştum: bir grup çılgın ellerinde meşalelerle bağıra çağıra *Hôtel de l'Olympe'e* doğru ilerliyordu. İki ay evvel bir Rum'un evi, halkın tepkilerinden yakılmıştı. Acaba... acaba bizim kaderimiz de mi aynı olacaktı? Hayır, Tanrı'ya şükür! Çünkü bu eli meşaleli çılgınların tepenin yamaçlarına dağılmış ağaçların arasında kaybolup gitmesi uzun sürmedi. Sabahleyin,

tüm bu yaşananların bir Yahudi cenazesinin töreni olduğunu öğrendim.

Hüdavendigâr Vilayetinin Paşa valisini göremedik, yoktu. Ancak, Fransız konsolos vekili mösyö Séon'un iyi niyetli yardımcılarıyla Bursa'da çok keyifli bir dört gün geçirdik. Bursa, Anadolu'nun incisi... Güneyde çeşmelerine bol bol su sağlayan Uludağ'ın ormanları ve kayalıklarınca muhafaza edilen bu şehir, hayranlık uyandıran bereketli bir ovaya hakimdir. Yaz aylarında denizden ve dağlardan gelen esintiler sıcağı hafifletir; uzun ağaçlardan, servilerden, çınarlardan ve elli ya da yüz bin ruhtan oluşan bir kuşak... -*şehrin nüfusunu kastediliyor*- Ama bugün bana bu sayının taş çatlasa otuz beş bin kişiden fazla olamayacağı söylendi. Bu uç veriler arasında gerçeği aramamak gerekiyor.

Bithynia'nın kralları arasında birçok *Prusias* vardı; onlar tarafından kurulan kentlerin hepsi *Prusa* adını taşıyordu. Ancak Bursa, *Prusa*

ad Olympum'du. Prusias'ın izi hangisine kadar sürülebilir? Strabon'a göre Kroisos'un çağdaşıdır. Plinius -*yaşlı*- ise, ki o güvenilir bir kaynaktır, Hannibal'i karşılayan prence atıfta bulunarak bu büyük *kaptanın* yeni kentin yerini bizzat işaretlediğini iddia eder. Her halükârda Prusa, Orta Çağ'dan önce tarihte yer almamaktadır. Vali Gaius Plinius, Romalıların benimsediği politikayı izleyerek kamu yapılarının ihyasıyla ilgilenirdi. Bursa hamamlarının yeniden inşası konusunda imparator Trajan ile yazışmaları Roma eyaletlerinin merkezileşme uygulamaları hakkında oldukça değerli vesikalardır. Örneğin bir belgede: "*Bursalıların eski ve harap bir hamamı vardır, oranın yeniden inşası için sizden izin istiyorum, bu eser ihtişamıyla saltanatınıza katkı olacaktır.*" demektedir. Bugün günümüzde Bursa'da Roma döneminden kalma hiçbir eser kalmadı.

Yazarımız, bu kısımdan sonra özetle Bursa'nın fethine kadar giden Osmanlı'nın kuruluş devrine dair hepimizin aşına olduğu ansiklopedik bilgiler verir. Bundaki amaç, 19.yy'da seyahat yazılarını okuyanların Osmanlı coğrafyasına meraklı olmaları kadar tarihine de duydukları ilgiyi beslemektir. Kuruluş devrinden sonra Beyazid'in Timurlenk'e yenilmesi sonrası Bursa'nın fetret devrinde yaşadığı ıssızlaşma anlatılmıştır. Yazarımıza göre her ne kadar Bursa, İstanbul'un fethi sonrası gücü daha da azalsa da Türklerin gözünde halen şehir kutsal bir öneme sahiptir. Okura sorar:

...Mekke'den sonra Müslümanların hürmetine daha layık neresi olabilir ki? İlk padişahların, en cesur savaşçılarının, evliyaların kabirleri buradadır. Altı yüze yakın şehzade ve ünlü şahsın türbesi

ve de söylenene göre yılın günlerine eşit camii, mescit ve tekke de buradadır. Şehrin ilk yerleşim yeri olan eski kayanın üstündeki Hisar yalnızca birkaç dar sokaktan ibarettir. Ancak şehrin modern yüzü, çeperini yırtarak Hisar dışında yavaş yavaş gelişmekte.

Alfred de Moustier'in Deprem sonrası Bursa'nın durumuna dair gözlemleri son derece önemli kayıtlardır:

Korkunç yangınlar da bu talihsiz şehri birkaç kez kasıp kavurmuştu, ancak Doğu'nun her yerindeki insanlar bu belaya aşına görünüyor Özellikle 1490 ve 1804 yangınlarını, kavakları ve kestane ağaçlarını saran, vadiyi kaplayan dut ormanları arasında, hatta şehrin içlerinde göz alabildiğine uzanan yangını anmak gerekir. Alevler, her bir caminin çevresinden kubbelerini ve minarelerini dört bir yandan göğe doğru yönlendirirler. Ancak, şehrin bu hoş yer üstü volkanik akıntılarının her an sarsabileceği yeraltında olan biteni gizliyor. Sadece sekiz sene önce şehir temellerinden sarsıldı. Bu acımasız felaket kentlin sakınlarını ezdi ve en dikkat çekici anıtlar dahi yıkıldı. Hem de kentlin nüfusu azalma eğiliminde; nüfus hakkında çeşitli değerlendirmelere imkân sağlayan eser, 19 Eylül 1863'teki ziyaretimizden bir yıl sonra gün yüzüne çıkmıştır⁹. Bu felaketin -*depremin*- ardından Bursa; Hannibal gibi Bursa'yı sığınacak yer olarak seçen ünlü misafiri Abdülkadir'i kaybetti¹⁰.

9 Salname?

10 Kastedilen kişi Abdülkadir el-Cezairi'dir. 1852'de Fransa'da tutulduğu Château de Pau'dan ayrılarak Bursa'ya gitmesine izin verilmişti. Ancak, yazıdan anlıyoruz ki felaket olarak isimlendirilen 1855 depremi sonrası Şam'a gitmişti. Bu konu üstüne yapılmış

Gittiğinden beri kendisini başka fırtınaların beklediği Şam'da bulunuyor.

Hisarın tepesinde şehrin en eski iki camisi bulunuyordu: Davud Manastırı'nın üstüne yapılan Osman ve Orhan'ın türbeleri, geniş bir medresenin dahil olduğu Sultan I. Murad'ın yaptırdığı camii... 1856 depremi onları yerle bir etti, yapıların enkaz taşları eski sarayın taşlarına karıştı. Eskiden bu yapıların kapladığı geniş alan artık gözlerimize parkende olmuş duvarlardan, çatlaklarla dolu kubbelerden eğilmiş, bükülmüş minarelerden başka bir şey sunmuyor. Ancak, her şeye rağmen medresenin talebeleri bu sığındıkları binaları terk etmemişler. Onlar hala hücrelerine girişi engelleyen moloz yığınlarının arasında otururken, Kuran dersleri alırlarken görüyoruz.

...Ulu Camii'nin dış cephesinde dikkat çekici bir şey yoktur. Ana kapı iki minare ile çevrelenmiştir ve orijinalde toprak tuğlalardan yapılmıştır. 1856'da devrilen bu minarelerin yapımı henüz neticelenmemiştir. Camiinin iç kısmı renkli çinilerle cömertçe dekore edilmişti. Ancak depremden sonra bunlar yok oldu ve bugün duvarlar Kuran'dan birkaç cümleden oluşan badana tabakasıyla kaplı vaziyettedir. Sadece dekorasyonuna rağmen suyun şakıdığı, yirmi beş kubbeden süzülerek sütun ormanının içini doldurduğu bu büyük *salon* heybetli bir manzaraya sahiptir.

...Yeşil Camii'nin iç duvarları neredeyse tamamen çinilerle kaplıydı. Ancak depremin ardından bunlar yok oldu, camiinin kubbeleri boydan boya yarık vaziyette. Yakın zaman içerisinde bir onarım görmezse -ki bunun olacağına pek

miş çalmalar da bu bilgileri doğrular.

güvenemiyorum- Türkiye, en asil anıtlarından birini kaybedecek.

Örneğin benzerlikler içerdiğini söylediğim Perrot'un anlatışında Yeşil Camii'nin dökülen çinilerinin gelen ziyaretçilere satıldığına dair ayrımı verilirken Moustier'de bu yoktur.

Ekonomi ve Ziraat Durumu

Bir süre Yeşil, Muradiye gibi şehrin diğer camii-külliyeleri, Doğu toplumunun hamamlarda yıkanırken yaşadığı keyfi, Rüştem Paşa'nın yaptırdığı hamamı ve vakıf sistemi hakkında aşına olduğumuz bilgiler verilir. de Moustier'in asıl zengin gözlem yeteneği Bursa'nın iktisadi ve ziraat durumu hakkında yaptığı yorumlarda ortaya çıkar:

Bursa kırsalında yakın zamanda kurulan iki tarım işletmesini ziyaret ederek bir gün geçirdik. İlkinin sahibi Torosoğlu adlı bir Ermenidir. Burada tarım ve sanayi el ele yürütülüyor. Bir ipekböceği çiftliği ve iplik fabrikasında önemli sayıda işçi çalışmakta. Aşağı yukarı bin hektarlık meralar, dut bahçeleri ve ekilebilir tarlalar kırsal alanı oluşturuyor; binalar büyük ve iyi planlanmış, bu halleriyle, Avrupa'daki en iyi yapılarla aralarında hiçbir fark bulunmuyor. Yılın bu zamanında tarlalardan ürünler toplandı, sürüleri yaylalara dağıldı; bu nedenle saygıdeğer Torosoğlu'nun elde ettiği neticeleri gözlemlerle yargılayamıyoruz. Ancak, bu derece sağlam temeller üstünde örgütlenen işletme akıllıca yürütülüyor gibi duruyor ve Anadolu'nun verimli toprakları üzerinde sermaye geliştirmeye çalışacak çok sayıda *kapitaliste* bir model olabilir.

Daha sonra Ermeni kökenli bir İngiliz olan Bay John Zorab'a gittik. Bursa'nın farklı noktalarında arazi işleten bu adamın

namı şehirde *Çelebi John* olarak ün salmıştır. Bizlere, sorgum şekeri üretebilmek için yeni faaliyete geçirdiği buhar makinesini gösterdi. Bu bitki, Anadolu'nun büyük bölümünde başarılar elde etti, ancak ülke insanı bu ürünü kaliteli şekilde değerlendirebilecek araçlara şimdiye dek sahip değildi. Açılışından bu yana Zorab Bey'in işletmesinde bu ürün büyük bir hevesle yetiştiriliyor. Tarlalarını işlemek için bazı iyi İngiliz aletleri kullanıyor ve yakın gelecekte bir hasat makinesi edinmeyi planlıyor. Çiftlikteki istihdam hem erkek-kadın beraber sağlanıyor. Türk işçilerin Hristiyanlarla beraber çalışmayı kabul etmesinden çok zaman geçmedi, fakat şimdi tüm iplik fabrikalarında suratları açık şekilde gayrimüslimlerle bir arada çalışıyorlar. Sayın Zorab, genelde Türklere karşı yöneltilen ön yargılara sahip değil. Zekalarından, gayretlerinden ve uysallıklarından dolayı onları övüyor. *Türklere iyi yönetebilmek için nezaketle sertliği birleştirin* diyor. Anadolu'da kuruluşlar kurmaya çabalayan Avrupalılar, genelde başarısız oluyorlar. Bazen de doğasında gurur olan bir milletin ahlaki değerlerine hassasiyet göstermediklerinden uyardıkları nefretin kurbanı olarak yok olup gidiyorlar. Çoğu tahıl, tütün, pamuk, kök boya, afyon vb. gibi çok çeşitli ürünler üretebilen kaliteli arazilerin piyasa değeri hektar başına ancak yüz franktır, Bunları kiralamanın zor olduğu doğrudur, üstelik sadece temsili bir kiracılığın yanında çiftlikten iyi bir şekilde faydalanmak için onu kendiniz işletmeniz gerekir; ancak, biraz *eksantrik* bir yaşam tarzından kaçınmayacak genç ve girişimci kişi, büyük bir saygınlık ve cazibe yaratmalı; kendini onlara -Türklere- karşı güçlü göstermeli, ama aynı zamanda onlara hürmette de bulunmalıdır.

Torosoğlu ve John Zorab, 1855'te Karacabey'deki Çiftlik-i Hümayun yakınlarında bulunan Hacı Ali Paşa terekesinde yer alan iki çiftliği satın almış girişimcilerdi¹¹. Her ikisi de daha çiftliklerin kendilerine devri tazeyken 1855'te yetiştirdikleri hayvanların Çiftlik-i Hümayun arazisinde otlatılmaması konusunda ihtar almışlar, bu sorun birkaç kez daha yaşanmıştı¹². Bogos Torosoğlu, aslen Ankara Beypazarılıydı ve çiftliğin adı da *Doğancı Çiftliği*ydi. Bir süre Osmanlı tebaasında bulunsa da sonraki tarihlere ait bir belgede hakkında yabancı memleket tabasından olduğu yazılıdır. John Zorab, yazarımızın da belirttiği gibi İngiliz milliyetinde bir Ermenidir. O da adını Balıkesir-Karacabey sınırlarındaki verimli bir ovadadan alan, Osmanlı'daki ilk modern tarım uygulamalarının gerçekleştiği *Kepsut* adlı çiftliği işletmekteydi¹³. Bunun dışında, Bursa kırsalında, Yenışehir gibi yerlerde de başka birçok çiftliği bulunmaktaydı.

Burada girişimci olmak isteyen kişiler, *Maine, Sakarya, Rhyndaque* veya *Hermus* kıyılarında, dağ sırtlarındaki tepelerden birinin üzerine eski feodal kalelerimiz gibi kurulmuş müstahkem bir konakta, düşük ücretlerle, çok az bir maliyetle kendi güvenliğini koruyan bir avuç yiğit çalıştırarak hem saygınlığı hem de özerk yaşantısı-

11 Necmi Odabaşı, *Mihaliç Çiftlikât-I Hümayunu ve İdaresi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 76, 2014.

12 Osmanlı Devlet Arşivleri, HR.MKT, 130, 33, 1, Hicri: 2. 04.1272.

13 Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde son sınıf öğrencisi olan Furkan Arslan'ın halen üzerine çalıştığı tezinde *Çelebi John'un* da mensubu olduğu Zohrab ailesine dair önemli bilgileri bize sunacaktır.

nı kuracaklar; belki de büyük bir servete sahip olacaktı. Bu güzel rüyayı gerçekleştirmenin önünde tek bir engelin durduğunu söyleyeceğim: İngiltere veya Rusya'da olduğu gibi Türkiye'de de hiçbir yabancı toprak sahibi olamamaktadır. Osmanlı hükümeti, Paris Antlaşması imzalandığında verdiği taahhütlere rağmen bu yasağı henüz kaldırmadı. Ancak bazı yabancılar, toprak edinmek için Sultan'ın tebaasından -Ermeni ya da Rumlardan- bazılarının adını ödünç alıp toprak kiralarak bu yasaktan nasıl kaçacağını farkında. Yabancıların bu kanunu delmelerinin açtığı herhangi bir sorunun örneği bulunmamaktadır.

Yazarımızın aynı zamanda bir sefirin akrabası ve diplomatik makamlara yakın olduğunu hatırlarsak; bu gezi sayesinde özellikle Kırım Harbi sonrası gelişen ilişkilerle yabancılara verilecek yeni ayrıcalıklar hakkında tahkikat yapması muhtemeldir. 7 Sefer 1284 (1869) Tarihtli Tebaayı Ecnebiyenin Emlâke Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun sonrası Moustier'in beklediği olur ve Bursa'da birçok araştırmaya konu olmuş yabancıların potansiyelini gördükleri ve gelerek iş yaptıkları kentlerden birine dönüşür. Ancak, Moustier'in yazısında vurguladığı "düşük ücret" ve "saygınlık" gibi ifadeler benzerliğini o dönem Amerika, Güney Afrika gibi yerlerde gördüğümüz kolonyal sömürge çiftliklerini çağırıştırır.

Doğal verimliliğine rağmen Bursa, toplanabilecek tüm ürünleri sağlayamamakta ve sakinlerini beslemekte yetersiz kalıyor. Bursa'da tüketilen buğdayın bir kısmı Ankara vilayetinden geliyor. Buğday yerinde satın alındığında kilosu beş ila sekiz kuruş (yaklaşık yirmi beş kilogram) arasında değişiyor.

Bursa, Sultan Murad Türbesi ve camisi

Bursa'ya Teslim edildiğinde ise yirmi iki ila yirmi beş kuruş arasında değişiyor. Aradaki fark (on yedi kuruş), yüz fersahlık bir yolculukta deveyle taşıma maliyetidir. Bu durum, Türkiye'de kullanılabilir yolların eksikliğinin tarım ve sanayiye ne kadar zarar verdiğini gösteriyor. Ülkenin iç kesimlerinde tüm gıda maddeleri inanılmaz ucuz ama duyduğumuza göre son on yılda fiyatlar neredeyse iki katına çıkmış. Bu dönemde Müttefik ordularının¹⁴ tüketimiyle açılan satış noktaları, etkisi günümüzde de hissedilen bir ticari hareketin başlangıcı olmuştur.

Bursa şehrinin refahı her şeyden önce ipek endüstrisine dayanıyor. Birkaç nadir istisna dışında, ipekböcekleri çiftçiler tarafından

küçük gruplar halinde yetiştiriliyor. İplik fabrikalarının çoğu Avrupalılara (Fransızlar, Almanlar, İtalyanlar ve İsviçreliler) aittir ve çoğunluğu kadın olmak üzere her iki cinsiyetten beş bin işçinin çalıştığı kent merkezinin içinde yer almaktadırlar. Kentin diğer bölgelerinde de 1500 işçi çalışmaktadır; ücretleri yazın altı ila sekiz kuruş, kışın ise dört ila beş kuruştur. Toplam üretimin on beş ya da yirmi milyon frank olduğu tahmin edilmektedir. Ticaret dünyasında "Bursa İpeği" olarak adlandırılmış hafif kumaşlar da önemini yitmiş vaziyette. Şu an sadece yüz kadar geleneksel dokuma tezgâhı çalışıyor. Sözüün özü, İpek endüstrisi bu ülkede ilerlemekten çok uzakta.

Bursa'nın çarşısının stok durumu oldukça iydi. Çarşı akşam karanlığında kapandıktan sonra, manav tezgahlarının kimsenin onları korumasına gerek duyulmadan öylece açıkta bırakıldığı gördüm. Bu durum bana halkın iyi niyetinin eşsiz bir övgüsü olarak geldi. Türkiye'de hırsızlar ve

dolandırıcılar pek bilinmez; öte yandan şehirlerde çok az hırsızlık olsa da açık arazide zorbalıklar ve eşkıyalık bilinmez şey değildir.

Olympos Civarından bir parlaklık beliriyor... Olympus, harika bir isim; birçok ünlü halkın dini inançlarını kapsıyor gibi görünüyor¹⁵. Biz de 3 Ekim günümüzü onu keşfetmeye adıyoruz. Buraya tırmananlar genelde yamacın yarısında rastgele bir barınakta kalırlar ya da yazın sürülerini yüksek yaylalara çıkartan göçebe çobanların çadırlarında uyurlar. İyi atlar ve sıkı bir uğraşla dağa bir günde çıkılması kolaylaşabilir. 1779'da bu dağın ayrıntılı bir tasvirini yapan ilk kişilerden biri olan Sestini'nin¹⁶

14 Fransızca "armées alliées" olarak geçen bu ifade çevirilince *Müttefik Ordular*'ı karşılarsa da her dönem başka bir ittifak için kullanılmıştır. Burada kastedilen seyahatin gerçekleştiği günlerde üzerinden kısa bir süre geçmiş Kırım Harbinde Osmanlı, Büyük Britanya ve Fransa arasında kurulmuş ittifakı kastetmesi muhtemeldir.

15 Özetlersek, devamında Uludağ ve Helenistik dönemde yaklaşık on dört dağa bu ismin verildiğinin ancak günümüze bu ismi taşımaya devam edenlerden pek azından birinin de Uludağ olduğundan bahsedilmiştir.

16 Domenico Sestini (1750-1832), İtalyan arkeolog ve nümismattı. Ömründe Balkanlar'dan Mezopotamya'ya kadar geniş bir alanı dolaştı ve Küçük Asya'yı gezerken Türkçe de öğrendi.

yazısında aşağıdaki bölümü okuyunca hayretler içinde kaldım: *Olympos Dağı'ndan döndüğümüzde, Bursa sakinleri zirveye kadar gitmiş olabileceğimize inanmakta zorlandılar; bu yüzden hiçbiri bir milden fazla tırmanma merakında değillerdi.*

Sabahın altı buçuğunda Bay Vernouillet ve ben yanımızda sadece zaptiye ve sürücü ile yola çıktık. Sultanın köşkünün yanından, mezarlığın¹⁷ üstünden geçtik ve dağın batı yamaçlarını sıyırdık. Dağ etekleri muhteşem kestane ağaçları ile kaplıdır ve bunu kayın çalılıklar takip eder. Şehrin ve Mudanya körfezine kadar uzanan ovanın manzarası hayranlık vericidir. Bir buçuk saatlik bir yürüyüşün ardından doğuya doğru ilerleyerek, her dönemde kayaların engellediği dik bir patikayı tırmanıyoruz; sağda derin bir uçurum var, dağın eteklerine iniyor; ağaçlık tepeler karşı tarafta yarım daire şeklinde onu kapatıyor; bu noktada, *micaschiste* ve *gnays* yerini Bursa tarafında dağın tabanını oluşturan kumtaşı ve kireçtaşına bırakıyor. Çok geçmeden çam ormanına ulaşıyoruz; burada yanmış bir ormandan geçiyoruz, kömürleşmiş odunların tüm tonları yeşilliklerin parlak tonlarına karışıyor. Türkiye'de bir ormanı ateşe vermek, oradan ilk geçenin hoşuna giden bir oyun; yerliler genellikle bu uygulamada kömür üretimin kolay bir yolu olduğunu düşünüyor; kamu kaynaklarını nasıl harcayacağını bilen bir Avrupalı için bu yıkım manzarası üzücü.

Çamların ortasında, Bursa atlarının inanılmaz bir beceriyle

¹⁷ Özgün ifadede *Champ-des-Mort* olarak geçen yerden kasıt Pınarbaşı Mezarlığıdır. Ayrıca, A. De Moustier'in yazıda gravürü de olan oradan aldığı fotoğrafın açısından bu açıkça belli oluyor.

tırmandığı kaleleri andıran granit kütleleri beliriyor. Daha sonra bir milden daha uzun, çürümekte olan granit-feldspatik kaya blokları ve ardıc yığınlarıyla kaplı bir düzlüğe giriyoruz. Daha sonra granit kayalar tırmanması zor tepecikler halinde birikir; eriyen karların beslediği seller her tarafı köpürür. Son olarak, içinden birkaç granit *dykes*'in geçtiği beyaz kristal mermerden büyük bir duvar, platonun güney ucunda yükselir ve bu Olympos'un zirvesini oluşturur. Öyle görünüyor ki, bu dağın çekirdeğini oluşturan magmatik madde kütleleri, altında kireçtaşının hâkim olduğu kayalık tabakayı genişleterek, kırarak ve geri iterek, aynı zamanda gücünü koruyan bir kısmı da ayırıp önüne bastırmıştır. Yatay konumda ve güçlü kollarla kaldırılmış bir köşk gibi en yüksek granit jetlerinin tepesinde kendini gösteriyor. Bu mermer bloğun parlak dilimleri Olympos Dağı'nın kenarına özel bir parlaklık katıyor, özellikle güney tarafından dikkat çekici. Jeologlar burada bazı ilginç gözlemlerde bulunabilirler, daha önce bu alanda derinlemesine bir çalışma yapıp yapılmadığından emin değilim. Dağın zirvesine kuzeydoğudan, ezilmiş mermer parçalarıyla kaplı dik bir yamaçtan ulaşılabilir. Saat on buçukta bu son kayalığın eteklerine vardığımızda acele bir öğle yemeği yedik ve atları rehberlerimizin ellerine bırakarak kalan mesafeyi yarım saatte yürüyerek geçtik. Daha sonra, ormanların uzun gölgeleri oluşturduğu ve birkaç gölün ışık noktaları gibi öne çıktığı, her yerde dalgalı dağlık yaban bir arazinin ve geniş panoramasının tadını çıkardık. İnsanın varlığını ya da eylemini gösteren hiçbir şey yok; kuzeyde ve batıda deniz ufkun sisleriyle birleşiyor. Güney tarafında, daha önce de söylediğim gibi, dağ sarptır ve bin metreden daha

derin bir uçurumla karşılaşsınız.

Olympos'un zirvesinde, seyyah Lucas'ın¹⁸ bahsettiği antik anıtların hiçbir izine rastlamadım; sadece, İstanbul yakınlarında Boğaz'ı çevreleyen tepelerde sıkça görüldüğü gibi, saygı duyulan azizlerin onuruna adanarak yığılmış birkaç taştan tepecik vardı. Küçük Asya'yı gezen birçok seyyahın tasvir ettiği zirvedeki kalıcı kar da yoktu. Onların bahsettiği zirvedeki kar, aslında zirvedeki mermerin verdiği bir göz yanılmasından ibaretti. Gerçek kar temmuz ayında erir ve sadece bu zirvede birkaç iz bırakır. Olimpos'un deniz seviyesinden yüksekliği iki bin iki yüz metredir ve bu enlemde karların erimeden kalabilmesi için üç bin metrelik yükseklik gerekir. Olimpos'un bitki örtüsü ilginçtir; Sestini, sanırım geçen yüzyılda tanımlamıştı. Bir de kötü hava koşulları Tournefort'u¹⁹ tırmanma girişiminde durdurmuştu.

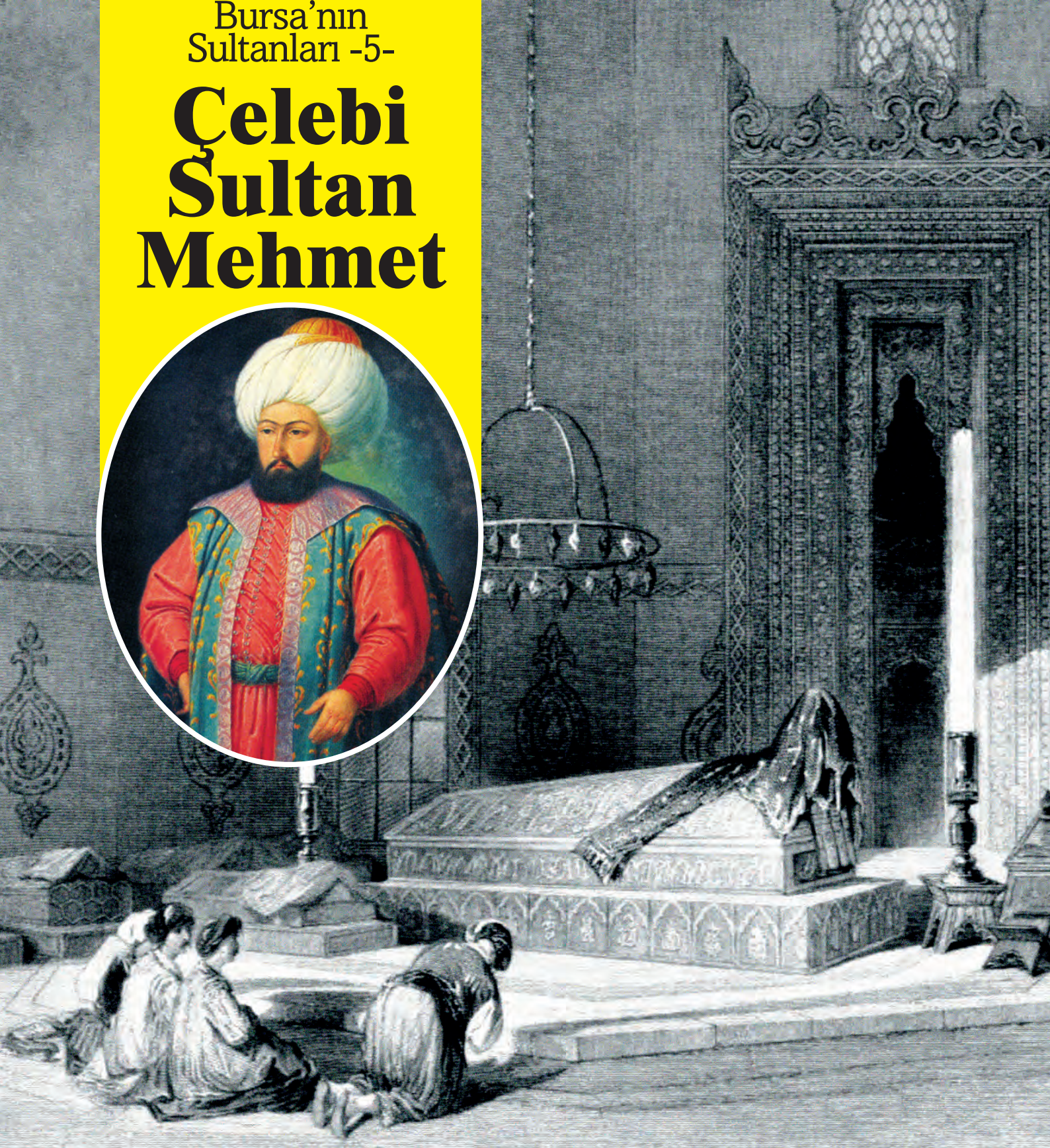
Yüksek platoların ormanlarında birkaç ayı yaşar; daha aşağılarda geyik ve çok sayıda yaban domuzu bulunabilir. Bazen daha korkunç hayvanlar güneydoğunun ıssız bölgelerinden gelip dağ yamaçlarında başıboş dolaşırlar; geçen yıl burada bir panter bile öldürülmüştür. Bursa'ya döndüğümüzde hava kararmıştı artık. Saat takribi altı buçuktu. Yolculuğumuz sadece on iki saat sürmüştü.

¹⁸ Tüccar, doğabilimci, doktor, arkeolojik eser avcısı ve kral XIV. Louis'nin arkeolojik eser keşfiyle görevlendirilmiş özel delegesi Paul Lucas, 1714-1717 arası Anadolu'yu gezmiş ve Bursa'ya da uğramıştı; bkz: İöli Vingopoulou, "Paul Lucas", tr.travelogues.gr

¹⁹ Joseph Pitton de Tournefort, 1701'de Ankara'dan Bursa'ya gelmiş oradan da İzmir'e gitmiştir. Seyahatnamesi Türkçe'ye çevrilmiştir; bkz: Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, Kitap Yayınevi, 2013.

Bursa'nın
Sultanları -5-

Çelebi Sultan Mehmet

Hasan Erdem

Roman ve Hikâye Yazarı

20 Temmuz 1402 tarihinde Çubuk Ovası'nda yapılan savaşta Osmanlı ordusu Timur'un kuvvetlerine yenildi. Osmanlı Türklerinin mağrur sultanı Yıldırım Bayezid savaş alanından çekilmeyi kendisine teklif eden paşalarının önerilerini reddederek sonuna kadar dövuştü fakat kötü talihine yenilip esir düştü.

Büyük bir savaşı kazanan ve hâkim olup parçaladığı Anadolu'yu kan ve ateşe boğan Emir Timur Ankara Savaşı'ndan sonra vassal olarak elinde tuttuğu Yıldırım Bayezid'in dört oğlunu birbirine karşı kıskırtınca on bir yıl sürecek olan Fetret Devri başladı.

Yıldırım Bayezid'in oğulları dört bir yana dağıldı. Süleyman Çelebi Edirne'ye, Musa Çelebi Bursa'ya, Mehmet Çelebi Amasya'ya, İsa Çelebi ise Balıkesir'e yerleşip kardeşleri ile saltanat mücadelesine girişti.

“Hâkim Türk geleneğine göre bir hükümdarın çocuklarından her birinin babasının yerine geçme hakkı vardır ve veraseti düzenleyen bir kanun olmadığı için onun meşruiyeti tartışılmazdır.”

1389 yılında Edirne'de dünyaya gelen, eğitimini Edirne ve Bursa sarayında tamamlayan Mehmet Çelebi, Yıldırım Bayezid'in Devlet Hatun'dan doğma dördüncü oğludur. “Çelebi” veya Yunanca krytsez (genç efendi) kelimesinden gelen “Kirişçi” lakabıyla da tanınır.

Osmanlı Devleti'ni büyük bir

bunalımdan çıkarmayı başaran ve parçalanmış devletin ikinci kurucusu diye anılan Mehmet Çelebi, orta boylu, yuvarlak yüzlü, beyaz tenli, kırmızı yanaklı, geniş göğüslü ve kuvvetli bir vücuda sahipti. Gayet hareketli ve cesurdu. Güreş yapar ve çok kuvvetli yay kirşilerini bile hiç zorlanmadan çekebilirdi.

Devrin en büyük alimlerinden ders alan, din ve fen bilimleri öğrenen Mehmet Çelebi, Ankara Savaşı'nda Osmanlı yedek kuvvetleri komutanıydı. Savaşın kaybedildiğini gören Bayezid Paşa tarafından savaş alanından çıkarıldı, Timur'un askerlerinin elinden yaralı olarak kurtuldu ve sadık askerleriyle Tokat'a çekildi, orada da durmayıp Amasya'ya geçti.

Emir Timur, Yıldırım Bayezid'in ölümünden sonra Osmanlı Devleti'ne ait bütün topraklarda egemenliğini ilan etti. Sarp dağlara çekilen Mehmet Çelebi'yi yanına davet etti ama genç şehzade bu tuzağa düşmedi, Emir Timur'un yanına gitmeyip sadece ona değerli armağanlar göndermekle yetindi.

Emir Timur tarafından beylikleri geri verilen Aydınolu Cüneyd Bey, Saruhan Beyi Hızırşah Bey, Menteşe Beyi İlyas Bey ve Candaroğlu İsfendiyar Bey, Fetret Devri'nde İsa Çelebi'ye sonsuz destek verdiler ve Mehmed Çelebi'nin üzerine yürümesi için İsa Çelebi'yi sürekli kıskırttılar.

İsa Çelebi, kendisini destekleyen beylerin askerlerinden oluşturduğu

ordusuyla 1404-1405 yılları arasında üç defa Bursa'ya hücum etti ama her seferinde Mehmet Çelebi'ye yenilip geri çekilmek zorunda kaldı. İsa Çelebi'nin yanında yer tutan Aydın, Teke ve Menteşe Beyleri, Mehmet Çelebi'nin kılıcı altında can verdiler. Yüce gönüllü Mehmet Çelebi kendisine karşı savaşan, yenilince de aman dileyen Hızırşah Bey ile Aydınolu Cüneyt Bey'i ise affedip salıverdi.

Küçük kardeşinin Anadolu'da her geçen gün güçlendiğini haber alan Süleyman Çelebi, Bizans destekli ordusunu Edirne'den Anadolu'ya geçirdi, kardeşi Mehmet Çelebi'yi Bursa'dan çıkardı.

Kardeşler arasında yıllarca sürüp giden iç savaşı Çelebi Mehmet kazandı ve Fetret Devri'ne son vererek tek başına devletin yönetimini ele geçirdi.

Çok başlılığa son veren ve merkezi otoriteyi yeniden kurarak Edirne'de Osmanlı tahtına çıkan Çelebi Sultan Mehmet iç savaşlar sonunda devletin yorgun düştüğünü iyi bildiği için Bizans İmparatorluğu, Macaristan, Sırbistan ve Bulgaristan'dan gelen elçilerin barış önerilerini dinledi ve onlara yeni güvenceler vermeyerek kısa bir konuşma yaptı.

“Gidin efendilerinize söyleyin. Ben herkese barış öneriyorum. Ve herkesten de barış bekliyorum. Tanrı barışı bozmak isteyenlere, akıl ve adalet bağışlasın.” (Alphonse de Lamartine)

Çelebi Sultan Mehmet Rumeli'de

iken Karamanoğlu Mehmet Bey Bursa'yı kuşattı, Musa Çelebi'nin cenazesinin Bursa'ya getirildiğini duyunca şehri ateşe verip memleketine geri döndü.

Bursa'ya dönen Sultan Mehmet,

Germiyan ve Candar beyliklerinden asker alıp Karaman üzerine yürüdü, Karaman ordusunu mağlup edip Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir'i topraklarına kattı. Konya'yı da kuşatan Çelebi Sultan Mehmet, kış mevsiminin bastır-

masıyla barış yaparak geri döndü. Çelebi Sultan Mehmet, Kastamonu hâkimi İsfendiyar Bey'in üzerine yürüdü, Kastamonu ve Canik eyaletlerine girdi, Çankırı'yı zapt etti.

Atalarının kurduğu devleti ayağa kaldırmak için durmak, oturmak nedir bilmeyen Çelebi Sultan Mehmet, Ohri'den kaçarak gizlice İzmir'e gelen Aydınoğlu Cüneyt Bey'in üzerine yürüdü. Menemen, Kayacık ve Nif kalelerini alan Osmanlı Sultanı harekâtını sürdürdü, İzmir'i karadan ve denizden kuşattı ve Cüneyt Bey'e bir haberci göndererek topraklarını kendisine teslim etmesini istedi.

Her taraftan kuşatılınca dehşete kapılan ve annesini, kardeşini, karısını ve çocuklarını İzmir'de bırakan Cüneyt Bey her zaman yaptığını yaptı ve İzmir'den gizlice kaçtı. On günlük bir kuşatmadan sonra Cüneyt Bey'in annesi kaleyi Osmanlılara teslim etti.

İzmir'e giren Çelebi Sultan Mehmet şehrin surları ile Rodos Şövalyelerinin yaptırmış olduğu muazzam kaleyi bir gece içinde yıktırıp yerle bir ettirdi.

Osmanlıların Anadolu'yu bir bayrak altında toplama politikasına sürekli direnen Aydınoğlu Cüneyt Bey'in annesi, Osmanlı Sultanının huzuruna çıktı ve oğlunun affedilmesi için ricalarda bulundu. Yüce gönüllü bir insan olan Çelebi Sultan Mehmet, ayaklarına kapanan yaşlı kadını kırmayınca, kaçıp gizlendiği yerden geri dönen ve ömrü oldukça Osmanlı padişahlarına sadık kalacağına, Osmanlı hâkimiyetini tanıyacağına yeminler eden Cüneyt Bey'i affetti, Niğbolu Sancakbeyi olarak Rumeli'ye gönderdi.

Anadolu'da Emir Timur'un parçaladığı Türk birliğini yeniden sağlayan Çelebi Sultan Mehmet,

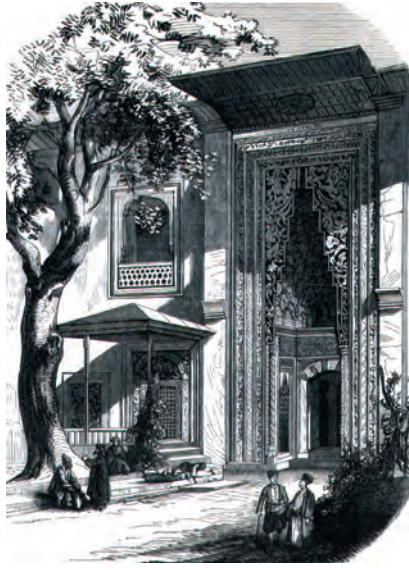
Bursa'da imaret, medrese, cami, tacirler için büyük bir han ve yeni bir borsa binası inşa ettirdi.

"Padişah 1. Mehmet Bursa'da kaldığı günlerde Boğaz'dan ordularını daha kolay geçirebilmek, böylece Asya ile Avrupa'yı birbirine daha güvenli bağlayabilmek ve Ege adalarında yuvalanmış küçük Hıristiyan prensliklerinin korsanlığından kurtulmak amacıyla Devleti'ne bir donanma kazandırmak istedi. Hemus ve Uludağ meşelerinden yapılan ve 1. Mehmet'in amirallerinden Çalı Bey tarafından komuta edilen kırk iki Osmanlı kadırgası, Çanakkale Boğazı'ndan Venedik'e ait olan Euboa (Eğriboz) Adası'na kadar devriye gezerek, Osmanlı kıyılarını durmadan yağmalayan Andros Adası korsanlarına engel olmaya başladı." (Alphonse de Lamartine)

Arkasını güvenceye alan Çelebi Sultan Mehmet, Fetret Devri'nde elden çıkan toprakları geri almak için 1416 yılında Rumeli'ye geçti. Avlonya ve Dobruca yeniden egemenlik altına alındı, Eflak Prensiği vergiye bağlandı, Macaristan ve Bosna Krallığına seferler düzenlendi. Tuna Nehri'nin sağ kıyılarında yeni kaleler yapıldı.

Çelebi Sultan Mehmet'in Balıkanlarda zorlu bir mücadeleye giriştiği sıralarda Şeyh Bedrettin vakası ortaya çıktı. Şeyh Bedrettin ve yardımcıları Torlak Kemal ile Börklüce Mustafa devlete karşı ayaklandılar.

Şeyh Bedreddin Edirne yakınlarında, bugün Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğdu. Konya ve Kahire'de okuyan, mantık, felsefe ve ilahiyat öğrenen Şeyh Bedrettin, Tebriz'e giderek Emir Timur'un bilginler arasında yaptırdığı tartışmalara katıldı. Musa Çelebi'nin Kazaskeri olarak görev yapan Şeyh Bedrettin, Fetret Devri'nden son-

ra İznik'e sürgün edildi. Burada da rahat durmayan ve bir devlet kurarak din farkını ortadan kaldıracığını, bütün dinlerin eşit ve benzer fikirler üzerine kurulduğunu savunan Şeyh Bedrettin tarım arazilerini halka eşit olarak paylaşacağını söyleyerek, Osmanlı idaresinden memnun olmayan köylüleri ve fakir dervişleri ayaklanmaya çağırdı, İznik'ten ayrılarak Silistre, Deliorman ve Dobruca'da dolaşarak düşüncelerinin propagandalarını yaymaya başladı.

Fetret Devri'nin yaralarını sarmak için mücadele eden Çelebi Sultan Mehmet, düzenli bir isyan başlatan Şeyh Bedrettin'in üzerine Veziriazam Bayezid Paşa komutasında bir ordu gönderdi. İsyân, çok çetin ve kanlı çarpışmaların sonunda bastırılarak asiler ortadan kaldırıldı. Şeyh Bedrettin'in halifesi ve kethüdası Börklüce Mustafa isyanını bastırmakla görevlendirilen Şehzade Murad, görevini yerine getirdikten sonra Amasya sancak beyliğine tayin edildi.

Şeyh Bedrettin isyanının külleri daha soğumamıştı ki, yıllardır ortalarda görünmeyen Yıldırım Bayezid'in oğullarından Mustafa Çelebi 1419 yılında ortaya çıktı ve Bizans İmparatoru Manuel'den

kendisine destek olunmasını istedi.

"Timur'la beraber Semerkand'a götürülmüş olan Mustafa Çelebi, Timur'un ölümünden sonra esirlerin salıverildiği sırada serbest kaldı ve Anadolu'ya gelerek bir müddet Niğde'de Karamanoğlu memleketinde kaldıktan sonra Bizans İmparatoru'nun yanına gitti." (İ. Hakkı Uzunçarşılı)

Yanına bir miktar asker katılan Mustafa Çelebi, Manuel tarafından Eflak'a gönderildi. Eflak prensinin de desteğini alan Mustafa Çelebi'nin Osmanlı tahtı için ortaya atıldığını duyan entrikacı Aydınoğlu Cüneyt Bey, Çelebi Sultan Mehmet'e ettiği yeminleri, verdiği sözleri unuttu; sancak beyi olduğu Niğbolu'dan ayrılp Eflak'a gitti ve Mustafa Çelebi'ye bağlılığını bildirdi.

İki asi Mustafa Çelebi ve Cüneyt Bey, Eflak kuvvetlerinin başında Teselya'ya geçtiler, Bulgaristan, Epir ve Yunanistan'da yanlarına katılanlarla giderek büyüyen ve kırk bin kişiye ulaşan bir ordu ile Selanik'e gelip bölgeye yerleştiler.

Tahtına göz dikenlerden daha hızlı ve akıllı davranan Çelebi Sultan Mehmet halkını uyardı ve Osmanlı tahtında hakkı olduğunu iddia eden kişinin Aydınoğlu Cüneyt Bey'in ihaneti ile ortaya çıkarılmış bir sahtekâr olduğunu ilan etti. Bununla da yetinmeyen Çelebi Sultan Mehmet, oğlu Şehzade Murat'ın komutasında altmış bin kişilik ordusunu Bursa'dan yola çıkardı ve Gelibolu'ya geçirdi.

İki ordu karşılaştığında askerleriyle birlikte dövüşmek isteyen Mustafa Çelebi'ye Cüneyt Bey izin vermedi, onu okların menzili dışında tuttu. Şehzade Murat'ın çelik bir yumruk gibi hareket eden deneyimli askerleri, kısa sürede Mustafa Çelebi'nin toplama kuv-

vetlerini ezip darmadağın ettiler. Ordusunun paramparça olduğunu gören Mustafa Çelebi ile veziri Cüneyt Bey, askerlerini ortada bırakıp savaş alanından kaçtılar ve Selanik'e kapağı atarak kendi canlarını kurtardılar.

Selanik önlerine gelen Çelebi Sultan Mehmet kaçakların kendisine teslim edilmesini istedi. Kaleden çıkarak Sultan Mehmet'in ayağına giden Selanik Valisi Demetrius Laskaris "Kalemize sığınanlar bizim misafirimizdir. Misafirlerimizi size teslim ederek, hizmetinde bulunduğum imparatorumu küçük düşüremem" dedi ve kaçakları teslim etmedi.

Bizanslıları iyi tanıyan Çelebi Sultan Mehmet, Bizans İmparatoru Manuel ile uzun görüşmelerden sonra şehzade Mustafa ve Cüneyt Bey'in Limni adasındaki Aya Maria manastırında, Rum muhafızların gözetiminde ömür boyu hapis kalmaları için anlaştı.

Bizans İmparatoru'nun Mustafa Çelebi isyanına destek vermesine mukabele için Çelebi Sultan Mehmet, Ankara Savaşı'ndan sonra elden çıkan İzmit Körfezi'ndeki yerleri Bizanslılardan geri almak için Umur Bey'i görevlendirdi. Yıldırım harekâtına girişen Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey,

kısa bir sürede Hereke, Gebze, Darıca, Kartal ve Pendik'i yeniden Osmanlı topraklarına kattı.

Umur Bey'in harekâtı Bizans'ı telaşa düşürmüştü. Osmanlı Padişahı kışı Bursa'da geçirdikten sonra 1321 ilkbaharında Gelibolu yoluyla Edirne'ye dönmüştü. Çelebi Sultan Mehmet'in İstanbul üzerine yürümesinden korkan Bizans İmparatoru Edirne'ye Leontarius'u elçi olarak gönderdi.

Çelebi Sultan Mehmet, elçiyi memnunlukla kabul etti ve hasta olduğu için elçi ile iyi olduktan sonra görüşeceğini söyledi.

İyi olamayacağını gayet iyi bilen Çelebi Sultan Mehmet, Bayezid, Çandarlı İbrahim ve Hacı İvaz Paşaları huzuruna davet etti. Vezirlerine derhal Amasya Sancak beyi Murad'ın Edirne'ye davet edilmesini, büyük oğlu Murad Amasya'dan gelinceye kadar ölümünün gizli tutulmasını buyurdu. Vezirler, Elvan Bey'i Amasya'ya yola çıkardılar.

"1. Mehmet, Edirne'ye döndüğünde tedavisi olmayan dizanteri hastalığına yakalandı. Gün geçtikçe kuvvetten düştüğünü anlıyor, fakat oğlu oraya gelmeden yakınında bulunanlara zayıflığını belli etmek istemiyordu. Ancak Edirne'ye

geldiğinin üçüncü günü, camiye giderken atının üzerinde baygınlık geçirdi ve yere düştü." (Alphonse de Lamartine)

Yüksek ahlaki faziletleri olan Çelebi Sultan Mehmet son nefesini vermeden önce kağıt, kalem isteyerek oğlu Murad'a şu satırları yazdı. "Karanlıklar yaklaşıyor, ama bizi daha aydınlık günler bekliyor. Yaşamımızın geçici çiçeği soluyor, fakat o başka bir yaşam içinde yeniden açacaktır."

Osmanlı Devletini iç savaşın kan ve ateşinden kurtaran Çelebi Sultan Mehmet hakkın rahmetine kavuştuğunda daha 39 yaşında idi. Şehzade Murad Edirne'ye gelene kadar, sadık vezirleri Bayezid ile Çandarlı İbrahim Paşa, Çelebi Sultan Mehmet'in ölümünün ordudan ve milletten gizlemeyi başardılar.

"Alınan tedbir üzerine İstanbul'a ve diğer yerlere gidecek yollar kesilerek kuş uçmaz oldu. Hacı İvaz Paşa'nın tavsiyesiyle, 'Padişahın Karamanoğlu üzerine seferi vardır. Kapıkulu askerleri Anadolu askeriyle Biga'da toplansınlar' diye hayatta imiş gibi padişahın iradesi bildirildi; Anadolu beylerbeyine ferman gönderilerek askeriyle Biga'ya gelmesi emrolundu. Divan kurularak tımar ve sancak verilip işler görüldü." (İ. Hakkı Uzunçarşılı)

Edirne sarayında vefat eden Çelebi Sultan Mehmet'in cesedi kırk gün sarayda saklandı. Ölümünü sadece beş kişi biliyordu.

Not 1: Padişahlığı süresince yirmi dört savaşa katılan, kırka yakın yara alan, son derece hareketli, kuvvetli ve cesur bir insan olan Çelebi Sultan Mehmet gösterişli bir vücuda sahipti.

Not 2: Çelebi Mehmet'in en önemli hizmetlerinden birisi de Mekke ve Medine halkına her sene Sürre Alayı göndererek mali yardımda bulunma âdetini başlatmasıdır. (Halil İbrahim İnal)

Not 3: Sadece sekiz yıl tahta oturan 1. Mehmet'in uzağı gören devlet adamlığı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu tekrar sağlam temellere oturmuş, birliğe ve eski gücüne kavuşmuş olarak ve yıkılmasına kaçınılmaz gözüyle bakan Hıristiyanlığın umutlarını boşa çıkararak yeniden hayat bulmuştur. (Lord Kınross)

Not 4: İlk Osmanlı donanması yeterince güçlü olmaması nedeniyle, Venedik amirali Loredano tarafından büyük bir yenilgiye uğratılmış, Osmanlı Devleti ilk deniz savaşını kaybetmiştir. Savaş, Marmara Adası ile Gelibolu arasında meydana gelmiştir.

Not 5: Simavnalı Şeyh Bedreddin Mahmut'un en önemli eseri Varidat'tır. Şeyh Bedrettin 1420 yılında Serez'de idam edilip buraya gömülmüştür. 1961 yılında kemikleri, Sultan Mahmut'un Divan Yolu'ndaki türbesi haziresine defnedilmiştir. (Halil İbrahim İnal)

Not 6: Çelebi Sultan Mehmet'in edebiyata karşı duyduğu aşırı sevgi ve yazarları koruması dünyanın her yanından Bursa'ya tanınmış kişilerin akın akın gelmesine neden olmuştur.

Not 7: Mimar Hacı İvaz'a Bursa'da Yeşil Camii, Yeşil Türbe ve Sultaniye Medresesi'nden oluşan külliyesini yaptıran, savaş meydanlarında cesareti ile ün salan,

din ayrımı gözetmeden halkına adaletle hükmeden Çelebi Sultan Mehmet'in altı oğlu (Murad, Mustafa, Kasım, Ahmed, Yusuf, Mahmud) ile yedi kızının olduğu bilinmektedir.

KAYNAKLAR

Büyük Osmanlı Tarihi: Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı

Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi Ve Çöküşü: Lord Kınross

Osmanlı Tarihi: Alphonse De Lamartine

Büyük Osmanlı Tarihi: Baron Joseph Von Hammer Purgstall

Hayırlı Olan İş Tamam Olan İştir

Ömer Kaptan

Profesyonel Rehber

*Kapağı hiç açılmadıysa kitap
Kaş çattırır insana, korku verir
Oysa kitap ki yarıya kadar okunmuş
Bakiredir.*

Bırakalım başta kalsın.

(İsmet Özel, Bir Yusuf Masalı)

Endülüs'te, Elhamra Sarayı'nın içerisinde en çok yazıldığını gördüğümüz yazılardan biri şu dua cümlesidir:

“Yâ sikatî yâ emelî, ente'r-recâ ente'l-velî

Ente'l-mucib li-men de'a, ibtim bi-hayri amelî”

(Ey güvencem ey umudum, sende dir beklentim, sensin koruyup gözetenim. Dua edene icabet edensin, işimi hayırla nihayetlendir.)

Bazen bu duanın üçüncü cümlesi değişir ve aynı sarayda şu şekilde kullanıldığı olur:

Yâ sikatî yâ emelî, ente'r-recâ ente'l-velî

Febi'n-nebiyyi'l mürselî, ibtim bi-hayri amelî”

“El-hayru bi temamih” Bursa Yeşil Cami penceresi

(Ey güvencem ey umudum, sendedir beklentim, sensin koruyup gözetenim. Gönderilmiş peygamberin hürmeti için, işimi hayırla nihayetlendir.)

Sarayın bazı bölümlerinde ise, yazı için yeterli alanın olmadığı yerlerde üçüncü cümle hiç kullanılmadan ifade şu haliyle kısaltılarak yazılmıştır:

“Yâ sikati yâ emeli, ente’r-recâ ente’l-veli, ihtim bi-hayri ameli”

(Ey güvencem ey umudum, sendedir beklentim, sensin koruyup gözetenim. İşimi hayırla nihayetlendir.)

Farklı kısaltmaları ve versiyonları defaatle Elhamra'nın sütunları üzerine ve kemer alınlıklarına yazılmış olsa da bu dua cümlesinin değişmeyen kısmı, işin hayırla tamamlanmasını içeren dua kısmıdır. Peki ya işlerin hayırla tamamlanması ve mutlulukla neticeye ermesi niçin sarayın pek çok noktasına yazılarak bu denli önemsenmiştir?

Bu ifadelerin öncelikli hedefi sarayın yapımı esnasında inşa işinin hayırla tamamlanmasına yönelik bir temenni barındırmasıdır. Elhamra'nın birbirinden güzel yazıları ve tezyinatı şayet tamamlanmamış olursa güzelliği eksik kalacaktır. Bu yüzden başlanmış olan bu işi tamamlamayı nasip etmesi için Allah'a yakarışlar Elhamra'nın duvarlarını boydan boya süslemiştir. Elhamra güzel midir? Kesinlikle güzeldir. Ama tamam olduğu takdirde güzeldir. Zira Arapçada *Cemal* (güzellik) kavramı ile *Cümle* (tamamlanmış olma) ifadesi aynı kökten gelmektedir:

Cemal – Cümle – Cemal

Cemal kelimesi çok güzel olmak anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurur. Allah cemildir (güzel) ve cemâli (güzelliği) sever. Sahih bir

El Hamra Sarayı'nda bir sütun, Endülüs

hadis olarak Müslim’de geçen bu hadisin hangi sebeple söylendiğini (sebeb-i vürûdunu) İmam Müslim şöyle aktarır:

Rasûlullâh bir gün şöyle buyurdu:

– “Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.”

Bunun üzerine bir sabâbi:

– “İnsan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını arzu etmez mi?”, dedi. Resûl-i Ekrem de şöyle buyurdu:

– “Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir ise, hakkı kabul etmemek ve insanları hor görmektir.”

(Müslim, İmân 147)

Bu hadisin son kısmında yer alan

“Allah güzeldir, güzelliği sever.” ifadesinin en güzel yazıldığı yerlerden biri, Bursa Yeşil Camii içerisindeki hat levhasıdır. Yeşil Camii bir güzellik membaı olarak bu söze de ev sahipliği yapmaktadır.

Peki ya güzelliğin (Cemal) tamam olmakla (Cümle) ilgisi nedir?

Arapçada *cemal* ve *cümle* kelimeleri aynı kökten türemişlerdir (C-m-l). Bir şeyin güzel olması için eksiklikten azade olması gereklidir. Noksandan uzaklaştıkça güzellik artmaktadır. Güzel olan, kusursuz olandır. Arap dilinde güzellik eksikten uzak olmakla, tamlıkla ilişkilendirilmiştir.

Ünlü dil bilimci Ragıp El-İsfahânî

bu sebeple Arapların çok sevdiği bir hayvan olan devenin de aynı kökten türemiş olan *cemal* kelimesiyle ifade edildiğini belirtir. Bunun sebebi Nahl Suresi’nin 6. Ayetinde ifade edildiği gibi bu hayvanlarda hoşça giden bir güzellik bulunmasıdır: “O hayvanları, akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, onlarda sizin için bir güzellik (*cemal*) ve zevk vardır.” Araplar kendileri için deveyi bir ihsan, güzellik addetmeleri sebebiyle dişleri yeni çıkan deveye *cemel* adını vermişlerdir.¹

Yine bu sebeple bir bütün meydana getirecek şekilde birbirine bağlı olan şeylerin tamamına Arapçada *cümle* denmektedir (Kubbealtı Lugatı). *Mücmel* ve *icmal* kelimeleri de *cümleten* (toplu olarak) derken kullandığımız *cümle* kelimesinin lugavî akrabalarıdır.

Yıldırım’ın Penceresi

O halde bu açıklamalardan yola çıkarak şimdi bir güzel kitabeyi anlamaya çalışalım. Bursa’da Yıldırım Camii’nin gözden kaçan pencere sövelerinde birbirinden güzel Hz. Ali sözleri bulunmaktadır. Tıpkı Ardılı olan Yeşil Camii’nin pencere sövelerinde yazıldığı gibi Hz. Ali’nin *Nesrülleâli*, *Neh-cül-belâğa* ve *Sad Kelime-i Ali* gibi eserlerde toplanmış olan kısa ve özlü sözleri caminin pencerelerini süslemektedir. Her iki camiden de konumuzun anlaşılabilmesi için örnekler vermeye Yıldırım Camii ile başlayalım.

Camiye girerken sağ tarafta bulunan pencerenin üst kısmındaki yazı şöyledir:

Cemâlül-mer’i fi’l-hilm, Celî-süs-sü-i şeytânün

“İnsanın güzelliği hilmdedir (olgunluk ve yumuşaklıktır). Kötü

¹ Râgıb El-İsfahânî, *Müfredât (Kuran İstılabları Sözlüğü)* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2006), 1/261.

“Cemalül mer” Yıldırım Camii penceresi

arkadaş şeytan gibi yoldan çıkarıcıdır.”

Bu yazının ilk kısmındaki hikmetli sözde olgunluk anlamında kullanılan kelime hilmdir. Nasıl ki ihtilam kelimesi bireyin bu tecrübeyi yaşadığında olgunluğa (bülûğa) erdiğini ifade ediyorsa, İhtilam kelimesinin kökeni olan *hilm* de olgunluğu ifade etmektedir. Fevriyet ve acelecilik bir insana -olgun bir insana yakıştırılmadığı için kişinin güzelliğinin olgunluk ve ağırbaşlılıkta bulunduğu belirtilmiştir.

Tolun-ay, Ayın On Dördü Gibi Güzel Olmak

Tamamlanmışlık ve bütünlüğün güzelliyle nasıl ilişkilendirildiğinin önemli bir örneği de *ayın on dördü gibi güzel olmak* deyiminden anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere ay takviminde (kameri aylarda) ayın kemale ulaştığı konum on dördüncü gün gerçekleşmektedir. Yeryüzünden seyredildiği en güzel zaman dilimi ayın on dördü olduğu için, dolunayın ortaya çıktığı zaman dilimi ayın en güzel seyredildiği zaman dilimi olmuştur. Bu sebeple ayın on dördü gibi güzel olmak, güzelle tamlığa bütünlüğe erişmeyi ifade etmiştir.

Ayın bu haline dolunay adı verilir. Dolunay kelimesi tolun ve ay keli-

Tolunoğlu camii, Kahire, Mısır

“El-hayru bi temamih” Yeşil Türbe, Bursa

melerinin birleşimiyle oluşmuştur. Bu kelimeyi yalnızca dolun-ay terkinde kullanmayız. Eski Türklerde tolun kelimesi kemal / tamlık anlamında erkeklere de isim olarak verilir. Örneğin günümüze ulaşmış en eski Türk camisi olarak bilinen Tolunoğlu Camii’ni yaptıran kişi Tolun oğlu Ahmed Bey’dir. Mersin bölgesinde fetihler yaptığı için bir makam kabri de Tarsus’da bulunan Tolunoğlu Ahmed Bey, Tolunoğulları Devleti’nin de kurucusudur. Bu devlet Mısır’da hükmetmiş ve Kahire’nin günümüzde dahi en çok dikkat çeken camilerinden birini inşa etmişlerdir.

Hayırlı Olan İş Tamam Olan İştir:

Peki sadece güzellik midir tamamlanmışlıkla ilgili olan? Eski zaman düşünürlerine baktığımız zaman sadece güzel olan işin değil, hayırlı olan işin de tamamlanmış olan iş olduğunu öğreniyoruz. Bursa’nın en güzel külliyesi olarak kabul edilen Yeşil Külliyesi’nin hem cami hem de Türbe kısmında kitabelerin sonuna özellikle yerleştirilen bir ifadeyle yazımızı nihayetlendirelim.

Tamam kendisinden başka bir şey ihtiyacı duymayan demektir, zıddı olan nakıs ise kendisinden başka bir şey ihtiyacı duyan, eksik olan anlamındadır.² Tam ve tamam aynı köktendir. Yeşil Türbe’nin mihrabında türbelerin niçin ziyaret edilmesi gerektiğini anlatan bir hadisin sonundaki ifade şöyledir: ‘An Büreyde radiya’l-lâhu ‘anhu kâle, Kâle rasûlullah sallâ’llâhu ‘aleyhi vesellem, kad kuntü nehytü kûm ‘an ziyâreti’l-kubûri, fekad üzine li-Muhammedin fi ziyâreti kabri ümmihî, fezûrûhâ, feinnehâ tüzekkirkum’ul-â-hirate. El-hayru bitemâmihî.

(Hz. Büreyde’den rivayet edildi ki o şöyle söyledi: Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Size bir zamanlar kabirleri ziyaret etmeyi yasaklamıştım, fakat şimdi Muhammed’e annesinin kabrini

2 El-İsfahâni, Müfredât, 1/208.

ziyaret etmesi için izin verildi, o halde sizler de kabirlerinizi ziyaret ediniz. Bu size Ahireti hatırlatır. Hayırlı olan iş tamamlanmış olan iştir.”)

Dikkat edilirse hadisin metni içerisinde yer almayan “Hayırlı olan iş tamamlanmış olan iştir” ifadesi hadis metninin tamamlandığı noktada bir bitiş, tamamlanmış ifadesi olarak yazılmıştır.

Aynı şekilde Yeşil Cami'nin pencere-leri üzerinde Hz. Ali'nin sözleri yazılırken şu ifadeler kullanılmıştır:

“Men nezara i'tebera, zannül-âkili kehânetün, el hayru bi-temâmihî”

(Kim dikkatle nazar ederse ibret alır. Akıllı bir insanın zannı kehanet gibi gerçek olur. Hayırlı olan iş tamamlanmış olan iştir.)

Kâle aleyhi's-selâm: Ed-dünyâ sâ'atün fec'elhâ tâ'aten, sadaka, cel hayru bi-temâmihî

(Peygamber Aleyhisselam şöyle söyledi: “Dünya bir saat kadar kısadır, onu Allaha kullukla değerlendir. Doğru söyledi. Hayırlı olan iş tamamlanmış olan iştir.”)

Görüldüğü üzere tüm bu yazıların tamamlandığı noktada, kısa bir bitiş cümlesi olarak “Hayırlı olan iş tamamlanmış olan iştir.” ifadesi eklenmiştir. Böylelikle hem bu işin sonuna geldiği hem de tamamlanmış olmanın bir iş için hayırlı olduğu yazıyı okuyanlara gösterilmiştir.

Ne kadar ironiktir ki, tüm yazılarının sonuna *el hayru bi-temâmihî* (Hayırlı olan iş tamamlanmış olan iştir.) konan Yeşil Camii, tamamlanamadan yarım bırakılmış, Sultan Çelebi Mehmet'in beklenmedik vefatı üzerine tamamlanamadan kalmıştır. İnşaatı yarıda bırakan ve yas tutan işçiler mermer işçiliklerini eksik bırakmışlardır. Bu yazıların yazıldığı pencere sövelerine dikkatle bakanlar, Yeşil Cami'nin bitmemiş bir işin hüznünü taşıdığını göreceklerdir.

Yeşil Camii'de bir pencere, Bursa

Radyoda Bursa ve Cemal Nadir Güler

Yurtta ve Dünyada Radyoculuğun Gelişimi

Geçmiş 1895'e kadar giden radyonun dünyanın en gelişmiş Avrupa ülkelerinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanımının yaygınlaşması 1900'den sonradır. Sinemayı bir kenara bırakırsak, 1900 – 1930 arasında dünyada tek kitle iletişim aracı radyodur. 1930 sonrasında adı geçen yerlerde kademeli biçimde TV yayıncılığı gelişerek radyonun önüne geçecektir. 20. yüzyıl başlarında son demlerini yaşayan Osmanlı Devleti'nde birkaç telsiz radyo denemesi olsa da bu münferit girişimleri tarihimize radyo yayıncılığının başlangıcı olarak görmek zordur.

Bizde gerçek anlamda radyonun kitlesel yayına başlaması cumhuriyetin ilanından sonradır. İlk olarak 6 Mayıs 1927'de İstanbul'da; aynı yılın sonlarına doğru ise Ankara'da radyo yayınının başlaması bizde devletin öncülüğünde gerçekleştirilen kitle iletişim inkılabı türünden bir olaydır.

Bizde radyo, 1927 – 1968 arasındaki kırk küsur yıl boyunca rakipsiz bir araç olarak gelişmiştir. 1968'de devlet televizyonculuğunun (TRT) yayına başlaması radyonun popülaritesini kademeli olarak düşürmüştür. Her şeye rağmen yine de radyo değişen ve dönüşen zamana karşı günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Bize de radyo yayıncılığının yüzüncü yılına epeyce yaklaştığımız

bugünlerde radyo geçmişinin dünyasını anlamamızı sağlayan zengin bir arşiv bırakmıştır.

Radyonun İstanbul ve Ankara'dan sonra giderek bütün memleket sathına yayılması; yeni telsiz istasyonlar kurulması 1930'ların sonunu buldu. Bilhassa 1939 – 1945 arası; bir başka deyişle II. Dünya Harbi yıllarında radyo Türk insanının gözü kulağı, dışarıya açılan yegâne penceresi oldu. Radyoyu daha çok tanıtmak amacıyla 1936'da: "Radyo Programı" adıyla haftalık bir mecmua (dergi) çıkarıldı. Bu mecmuada adından da anlaşılacağı üzere en başta radyo programları tanıtılıyordu. Batı sanat ve müzik anlayışının Türkiye'de tanıtılması da bu fazlasıyla alafrağa mecmuanın misyonuydu.

Bizim bu yazımızda üzerinde durduğumuz asıl dönem 1940 – 46 arası dönemdir. Bu dönemde radyonun Bursa'ya; Bursalılara ve özel olarak Bursalı karikatür dehası Cemal Nadir'e olan ilgisini ortaya koymaya çalışacağız. II. Dünya Savaşı'nın en yoğun zamanında 1941 yılı sonunda yayına başlayan aylık *Radyo Mecmuası* makalemizde kullanacağımız asıl kaynaktır.

Radyo Mecmuası, Başvekâlet (Başbakanlık) Matbuat Umum Müdürlüğü Memleket Masası Müşavirliği tarafından her ayın on beşinde çıkarılan resmî bir dergidir. Ankara merkezli bu resmî süreli yayın kendisini: "*En ziyâde radyo tekniğinden ve radyo neşriyatından bahseder*" cümlesiyle tanımlamıştır. Mecmua, 1945 Ocak'tan itibaren her ayın birinde çıkmaya başlamıştır. Dopdolu ve daha önce hiç olmadığı kadar yerel, milli kültür ağırlıklı içeriğiyle dikkat çeken dergi, sanat ve iletişim tarihimiz üzerinde çalışacak araştırmacılara zengin malzemeler sunabilecek bir yayındır.

Radyoda Bursa ya da Bursa'da Radyo

Mecmuanın 15.01.1942 tarihli 2. sayısında Türkiye'nin Radyo abone sayılarının istatistiği verilmiştir (s.25). Buna göre bütün Türkiye'de Ekim 1941 tarihi itibarıyla toplam 97 bin radyo abonesi vardır. Bursa 3289 radyo abonesiyle İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra 4. sıradadır. İstanbul 36628; Ankara 12309; İzmir 6425 radyo abonesine sahiptir. Bu dönemde radyo sayısı 100'ün altında olan yaklaşık on tane ilimiz vardır. O dönemin yoksul Türkiye'sinde radyonun ne denli ulaşılması zor, büyük lüks olduğunu bu mütevazı rakamlar ortaya koymaktadır.

Radyoda Bursa konusunu daha fazla açabilmek, detaylandırabil-

mek için mecmuanın bilhassa 11. sayısından yararlanmalıyız. 15 Ekim 1942 tarihli bu sayının 22. sayfası Bursa'ya ayrılmıştır: "*Bursa'da Radyo ne âlemde?*" başlıklı sorunun altında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Cumhuriyetin 19. yıldönümü olan 1942 Ekim'de Bursa vilayetinde 2892 radyo mevcuttur. Radyoların 1951 tanesi il merkezinde; diğerleri ise ilçe ve köylerde bulunmaktadır. Mesela Gemlik'te 172; Mustafakemalpaşa'da 123; İnegöl'de 112; Mudanya'da 93; Yenişehir'de 59; Karacabey'de 52; İznik'te 18; Orhangazi'de 16 ve Orhanlı'da 15 radyo mevcuttur. Ayrıca köylerdeki tek tek radyo sayılarını da eklediğimizde en başta verdiğimiz toplam sayıya ulaşılmaktadır.

Kaynak mecmuamızın adı geçen sayısında Bursa'daki radyo sahiplerinin tahsil dereceleri hakkında da malumat verilmiştir. Bursa merkezdeki radyo sahiplerinin 422'si yüksek tahsillidir. Buna karşılık 474'ü ilkökul mezunudur ki bunlar sayıca en fazla kesimdir. Bundan sonra sırasıyla Bursa ilçelerindeki radyo sahiplerinin öğrenim du-

rumlarına ilişkin rakamlar sıralanmıştır. Bütün vilayetin toplamına baktığımızda ise Radyolu ilkökul mezunu sayısı 769; ortaokul mezunu 748; lise mezunu 207; meslek okul mezunu 160 ve yüksek tahsilli 559 kişi radyolu şanslı, zengin kişilerdir. Ayrıca 424 radyo sahibinin de herhangi bir tahsili yoktur ve tahsil durumu tespit edilememiş kişi sayısı 37'dir.

Bursa'da radyo sahiplerinin meslek durumlarına ilişkin bilgiler de mevcuttur. En çok radyo sahibi olan meslek kesimi tüccarlardır. Bunu nakliyeciler, sanayiciler, serbest meslek ve ziraatçılar takip etmektedirler. Belli başlı bir meslek tutmamış ama radyo alabilmiş 350 kadar kişi de mevcuttur Bursa'da.

Mecmuanın ilgili sayısında sadece radyo sahiplerinin detaylı bir analizi yer almıyor. Ayrıca genel olarak Bursa'da radyo dinleyici kitlesi hakkında da bir takım rakamsal tespitlere yer verilmiştir. Bütün Bursa vilayetinde radyo dinleyen on beş yaş üstü kişi sayısı; sekiz bini Bursa merkezden olmak üzere 11387 olarak verilmiştir. Devamında dinleyici sayısının ilçeler ve

AGA BALTIC
Radyoları
1940
MODELLERİ

PERAKENDE satış yeri : Beyoğlu İstiklal caddesi No. 48/1 ODEON Mağazası
TOPTAN SATIŞ YERİ : İstanbul Sultan Hamam Hamdi bey geçidi No. 48/56

Cemal Nadir Radyo karikatür- Akşam 1934

köylerdeki sayıları belirtilmiştir. Peki, kaynağımız mecmua bütün

bu bilgileri nereden almıştır? Sorunun cevabı: İstatistik Umum Müdürlüğüdür. Böylece biz, güvenilir, resmî bir kurum sayesinde Bursa'mızın radyo rakamlarını Radyo Mecmuası'ndan öğrenip aktarabiliyoruz.

İlerleyen zaman ve geçen yıllar içerisinde Bursa'nın radyo durumunda değişimler olmuştur. Örneğin, yukarıda verdiğimiz rakamlardan yaklaşık üç yıl sonra, 1945 yılı Mayıs'ında, Türkiye ve Bursa'nın radyoluluk durumunu şöyle belirtebiliriz: Bursa'da radyo sayısı altı bine yaklaşmıştır (5993). İstanbul 61 bini geçmiştir; Ankara ise 20 bine yaklaşmıştır (19352). Eskişehir'de ciddi bir radyo artışı vardır. 5144 sayıyla Bursa'nın

Cemal Nadir Güler, amcabey radyo

hemen ardındadır (Radyo Mecmuası, S.47, s.5, 01.11.1945). En son olarak, Bursa'da radyo sayısına ilişkin vereceğimiz rakam 1947 yılının Şubat ve Mart aylarına aittir ve şöyledir: Şubat'ta 6692 radyomuz varken, bir ay içinde 69 yeni radyo alınmasıyla 6761'e yükselmiştir. Demek ki Bursalılar o dönemlerde her geçen ay içinde aşağı yukarı 60 – 70 arası yeni radyo alabilmekteydiler.

Radyolu Birkaç Bursalı

Rakamlar dünyasından biraz uzaklaşıp, Radyoya yansıyan Bursalı şahıslarla ilgili bilgiler derleyelim ve bu kapsamda en özel yeri Bursalı usta karikatürcü Cemâl Nadir'e ayıralım!

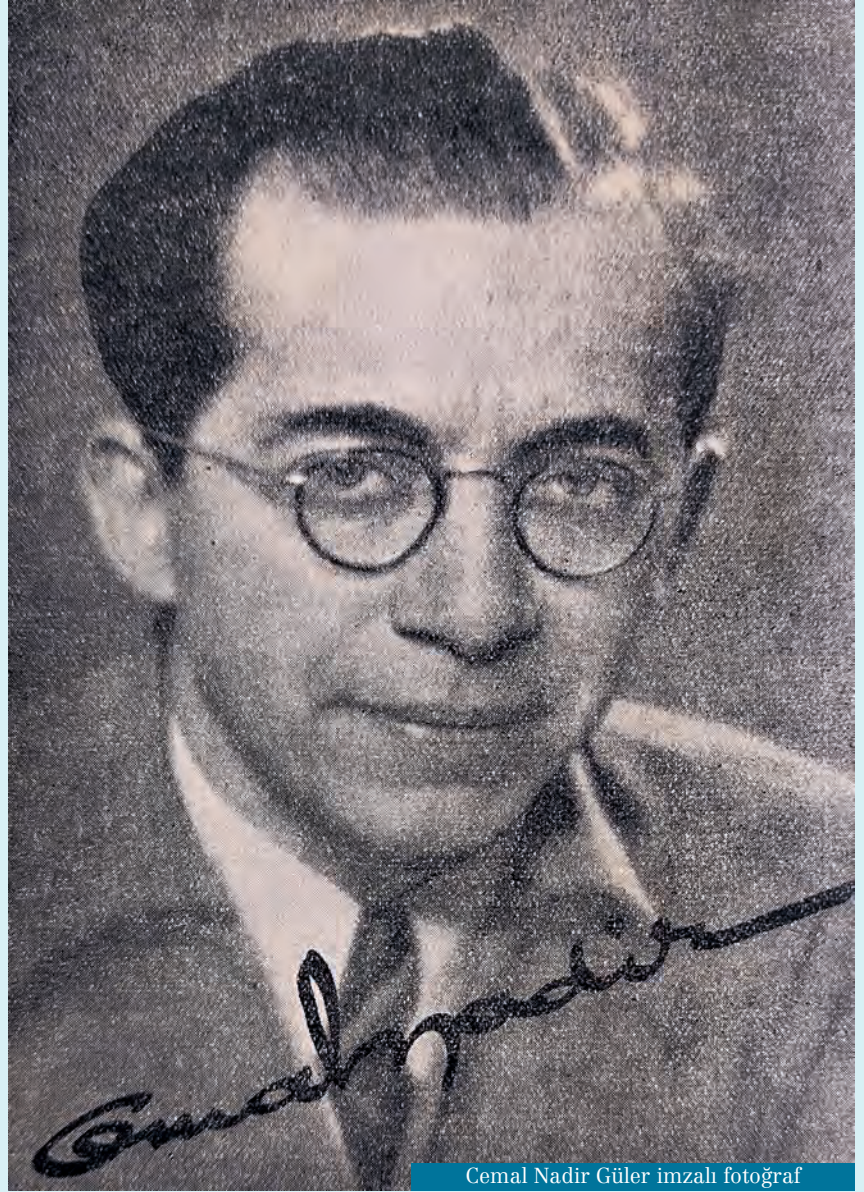
Radyo Mecmuası'nın çoğu sayısında yer alan: "Okuyucu Mektupları" başlıklı bölüm, yurdun değişik yerlerinden radyo kullanıcılarının sordukları sorular ve o sorulara verilen cevapları içermektedir. Radyo sahiplerinin merak ettikleri ya da karşılaştıkları durumlar ile ilgili muhtelif konulara açıklık getirilmektedir. Biz, bu soru sahiplerinden Bursalı olanları tespit etmeye çalıştık. Bursa'dan tespit ettiğimiz ilk radyo dinleyicisi, Hisar Sağdı, No:13'teki adresin sahibi Melahât Özonar'dır. Sorduğu teknik

sorunun detayından Melahat Hanım'ın Minerva marka radyosunu 1937'de aldığını öğreniyoruz. Melahat Hanım'ın yakındığı esas konu, radyo anteninin sık sık bozulması, daha doğrusu parazit yayın yapmasıdır. Bu hususta çözüm yolu gösterilmesini istiyor (S.8, 15.07.1942, s.19).

Bursa Çancılar Çarşısı, No: 30'dan yazan Recep Çoltu, 5 lambalı Mende marka bir radyonun sahibidir. Recep'in kendi ifadesiyle: "Üzücü derdi", yanındaki demirci dükkandan çıkan 110 voltluk makine sesinden dolayı radyo yayınında sıkıntı yaşamıştır. Ne yapması gerektiğini soruyor (S.25, 15.12.1943, s.20). Mecmuanın 1 Nisan 1946 tarihli sayısındaki okuyucu mektuplarında bir başka Bursalı radyo dinleyicisi İrfan Tekşut'un mektubu yer almaktadır. Bursa'da Alipaşa Mahallesi'nde ikamet eden İrfan'ın 5 lambalı Aga marka radyosu vardır. Radyosunu 220 voltluk şehir cereyanına bağlamak isteyen okuyucumuzun sorusu tamamen akımla, güçle ilgili teknik bir sorudur (S.52, s.22).

Radyo Mecmuası'nı tararken karşılaştığımız dördüncü ve son Bursalı okuyucu ise daha sonraki yıllarda siyasetçi olarak ünlenecek bir kişidir: Sadrettin Çanga. Bursa'dan Bay Sadrettin'in 1 Kasım 1946 tarihli mecmuanın 59. sayısında yer alan mektubundaki soru radyo ile doğrudan ilgili olmayan tek sorudur. O, Radyo Mecmuası'nın ön ve arka kapaklarındaki nefis fotoğrafların nereden tedarik edildiğini sormuştur. Kendisine mecmuanın verdiği cevapta görevli özel fotoğraf elemanlarının bulunduğu; Basım ve Dağıtım Dairesi'ne bağlı çalışan bu elemanlara özel olarak fotoğraflar çektirildiği yazılmıştır.

Bizler de yukarıda adlarını verdiğimiz bu okuyucular sayesinde

Cemal Nadir Güler imzalı fotoğraf

Cemal Nadir Güler mikrofonda

Kapak- Radyo mecmuası

1940'ların Bursa'sından insanlar ve onların yayıncılık dünyasına ilgilerini öğrenmek imkânına kavuşmuş oluyoruz. O yıllarda Bursa'nın dış dünyaya açılan tek kitle iletişim aracı olarak radyo büyük bir ilgi ve heyecan ile takip edilmektedir. Bunu 1930'lardan 70'lere kadar sürekli artan radyo abone sayısı ortaya koymaktadır.

Cemal Nadir Güler Radyoda

Radyonun yayın programında 1940 başlarında yapmış olduğu en önemli yeniliklerden biri, hiç şüphesiz ki Cemal Nadir'i radyoya skeç yazarı olarak transfer etmesidir. 1942 yılı sonbaharına girilirken Radyo, üç aylık yeni yayın programını hazırlamıştır. İşte, bu yeni yayın dönemi Cemal Nadir Güler'in radyo macerasının da başladığı dönemdir. Ülkede tanınan, sevilen 40 yaşındaki 20 yıllık usta karikatürcümüz artık radyo için bir skeç yazmaya başlamıştır. Kendisi bu zamana gelene kadar bilhassa yazılı medyada büyük şöhret kazanmış birisidir ve gazetelere çizdiği karikatür işini bırakmadan ayrıca radyo program yazarlığını ilaveten yapmıştır.

Skecin üst başlığı: "Aziz dinleyiciler! Şu Patavatsızın Yaptığını Doğru Buluyor musunuz?" şeklindedir. Cemal Nadir'in yazdığı skeç metnini radyonun temsil sanatçıları seslendireceklerdir. Skeçler haftada bir, Cumartesi günleri saat 14:40'ta yayınlanacaktır. Her bir bölüm on beş - yirmi dakika sürecektir. Program vesilesiyle aylık Radyo Mecmuası, 15 Eylül tarihli 10. sayısında Cemal Nadir'in bir fotoğrafına yer vermiştir (s.8). C. Nadir, bu vesikalık fotoğrafını radyo için özel olarak imzalamıştır.

Mecmuanın bir sonraki sayısında ise karikatürcümüzü Ankara'daki radyo istasyonunu ziyaret ederken görüyoruz (S.11,15.10.1942, s.12). Bu ziyaretinin şerefine stüdyoda kendisiyle özel bir röportaj yapılmıştır. "Cemal Nadir mikrofonda" başlığıyla verilmiş olan röportaj metninin yanına o anın objektife yansımış fotoğrafına da yer verilmiştir. Ortada duran yüksek mikrofon direğinin etrafında dört kişi vardır fotoğrafta. Bunlar: Cemal Nadir, Vahi Öz, Kemal Tözem ve İbrahim Delideniz'dir. Adı geçen ve fotoğrafta görülen bu üç kişi Cemal Nadir'in skecine radyoda hayat veren oyuncu ve sunuculardır.

O ana dek en önemli tiplemesi olan "Amcabey" karakteriyle yazılı basında epey tanınmış olan Cemal Nadir, radyoda yer almanın hatırası olarak: "Amcabey mikrofonda" başlıklı hususi bir karikatür de çizmiştir. Bu karikatür de ilgili röportajın altında yer almıştır. Cemal Nadir'in bu söyleşideki karikatür tanımlaması düşündürücü, veciz bir söz mahiyetindedir: "Karikatür, güzel bir koku gibi insana bir an zevk verdikten sonra elde bir boş şişe veya bir sarı leke bırakıp havaya karışan bir şey değildir. Karikatür, insan beyninin muhtaç olduğu tebesüm ve tefekkürü temin eden güzel bir sanattır".

Radyo sunucusu Kemal Tözem, "Bacanaların babası" diye tanımladığı C. Nadir'e, okuyucuların daha iyi tanınması için, kaç yaşında ve nereli olduğunu sorunca; kırk yaş ve Bursa cevabını alır. C. Nadir, tam yirmi yıldır karikatür çizdiğini ama asıl aşık olduğu uğraşın resim olduğunu belirtir. Fakat hayatta geçim derdine bir an önce çözüm bulmak zorunluluğu yüzünden gönlünce büyük resim tabloları yapmaya vakit bulamadığını dolaylı yoldan anlatmaya çalışır.

"Nasıl çalışırsınız?" sorusuna verdiği cevap, bize bu büyük çizgi dehasının aynı zamanda ne kadar muntazam, disiplinli bir çalışan olduğunu gösterir. C. Nadir, sabahları hemen herkesin uyuduğu erken saatlerde kalkıp, o gün çeceği karikatürlerin mevzularını hazırlamakla başlar. Kahvaltıdan sonra ise, mevzuları - metinleri hazırlanmış karikatürleri çizerek devam eder. Bu çalışma düzeni haftanın yedi gününde geçerlidir. Amcabey, Akla Kara, Dede ile Torun .. gibi tiplmeleri doğuran karikatürcümüzün en sevdiği tip tabi ki Amcabey'dir. Artık 14 yaşına girmiş bu mizahi kahramanı (Amcabey'i) Türkiye'de bilmeyen kalmamıştır. Çizerimiz bu konuda en son şu manidar cümleleri sarf ediyor: "Ben mi Amcabey'i doğurdum, yoksa o mu beni? Bu henüz çözümediğim bir muammadır. Benimki gibi zayıf bir cüsse ile Amcabey gibi koskoca bir cüsseyi doğurmak pek akla uygun değildir! Fakat bazen küçük, mini mini hadiselerin büyük olaylar doğurduğu olmuyor mu?" dedikten sonra güncel bir misal olarak koskoca Dünya Savaşı'nın küçük bir Danzig hadisesinden (Almanların 1 Eylül 1939'da işgal ettikleri Polonya kasabası Danzig) doğmasına işaret ediyor.

Cemal Nadir'in radyo skeci tahmin edildiği gibi tuttu ve uzunca bir süre devam etti. Ancak büyük

sanat yeteneği Nadir'in zayıf bünyesi 1947 yılı başlarında yoğun tempoya dayanamadı ve kendisi 27 Şubat 1947'de sanat - matbuat âleminde bir yıldız gibi kaydı. Onun ani vefatı bütün basın dünyasında olduğu gibi radyo dünyasında da sarsıcı izler bıraktı. Çünkü öldüğünde henüz 45 yaşındaydı ve sanatının en verimli çağındaydı.

Çizim ve mizah dehası Cemal Nadir'in ani vefatından duyulan büyük üzüntüyü Radyo Mecmuası'nın Mart 1947 tarihli 63. sayısında görmek mümkündür: "Karikatür üstadı, eşsiz espri adamı, dünya ölçüsünde büyük sanatkar Cemal Nadir Güler" in kendi kaleminden yazmış olduğu kısa hayat öyküsüne bu sayıda yer verilmiştir (s.3,24). Kendi kısa otobiyografik yaşam serüveninden birkaç çarpıcı ifade aktaralım: "Bursa'da doğdum. Babam ruhen sanatkâr; fakat gerçekte basit, küçük bir memurdu. İlk tahsilimi Bursa'da; idadi tahsilimi de Bilecik'te yaptım. Neticede ailevi vaziyetimin fevkalâde iyi olması (!) yüzünden hayat üniversitesine girmek mecburiyetini duydum. Hâlâ da bu büyük mektepten bir türlü mezun olamadık, gitti. Bu yüzden elimizde esaslı bir diplomamız yok. Fakir olan ailemin yükünü biraz olsun hafifletmek için beni kasnakçının yanına çırak verdiler. Haftada üç tane yeşil yirmibeşlik alıyordum. Yaradılıştan zayıf ve naif olan ben bu çalışmaya dayanamıyordum ve nihayet hasta oldum. Resim yapmaya karşı içimden taşan büyük arzuyu geceleri evde kör zeytinyağı kandili altında tatmine çalışıyordum. Uykusuzluk, beden yorgunluğu, çıraklığa karşı olan nefretim, kötü kandilin altında çalışmamdan ötürü gözlerimin

Radyo mecmuasına karikatür

3

kuşvetini kaybetmesi, gıdasızlık ve nihayet hastalık... Her türlü sıkıntımıza rağmen bir gün dahi memur olmayı düşünmedim. Bütün emelim klasik bir ressam olmaktı. Benim bu halimi gören ailem bana kızıyor, böyle dine aykırı şeylerle uğraşmamı hoş görmüyordu. Biraz iyileşince gene çalışmak mecburiyeti baş gösterdi. Bu sefer terfi ederek (!) daha ağır bir işe yerleştirildim: Makinecinin yanına çırak olmuştum. Bu sırada (1920) memleketimizi Yunan işgal etti ve bizim pederi işten çıkardılar. Ailemizin düştüğü feci şartlar, benim üç-beş kuruşluk haftalığımla hiçbir şey alınmıyordu. Bütün aile devası

para olan bir hastalığa tutulmuştuk. Bu boşluktan istifade ile ataklık yaptım ve bir tabela atölyesi açtım. Arada suluboya pasajlar da yapıyordum. Yeni işim hiç şüphesiz makine çıraklığından iyiydi. Fakat bu iş de karnımızı doydurmuyordu. Yunan'ın Bursa'dan çekilmesinden sonra maariften muallimlik istedim. Bana yedi tane mektebin seyyar resim hocalığını verdiler. Bedenen gene çok fazla yoruluyordum. Lâkin arzuladığım mesleğin adamı olmaktan haz duyuyordum. İlk karikatürüm Diken Mecmuası'nda çıktı. Derken İstanbul'a gitmeyi tasarladım. Fakat burada yazdığım tabelalar bana fazla olarak bir tramvay parası bile bırakmıyordu. Geçinemeyeceğimi anlayınca tekrar Bursa'ya döndüm. Bir gün Akbaba Mecmuası'na iki resim yolladım; beğenip basmışlar, tebrik mektubu gönderdiler. Bu arada Akşam Gazetesi'ne de birkaç resim gönderdim. Derken günlerden bir gün Akşam'dan mektup aldım. Derhal İstanbul'a gelmem isteniyordu. Her gün bir karikatür çizecektim; geçimimi de temin edeceklermiş. Hayatımın dönüm noktası budur..."

Onca işinin arasına radyo skeç yazarlığını da sıkıştıran Cemal Nadir Güler için adaşı Cemal Yeşil, Radyo Mecmuası'nda kısa bir şiir yazmıştır. Bu dörtlükle bağlayalım yazımızı:

"Her gün gülüşürdük, neye herkes durgun?"

Son perdesidir geçen oyun, aynı oyun

Bir doğrulabilsem de çizip göstersem

Neymiş gülecek yerleri son yolculuğun"

Doktor Safiye Ali'nin Bursa İntibaları

Istanbul'a yakın olan ulaşım imkânları itibariyle kolay gidilen Bursa; cennetten bir parça olmanın yanında dünü bugüne, bugünü yarına taşıyan mekânlarının çokluğu ile dikkat çeken şehirlerimizdendir. Yeşil Bursa ovasının güzelliğinin yanı sıra bu ovaya, ovanın kenarlarına serpilen tarihi eserleriyle, tabiat harikası coğrafi güzellikleriyle neredeyse kutsal mekânlara has duyguları barındıran ruhu teskin eden şehirdir.

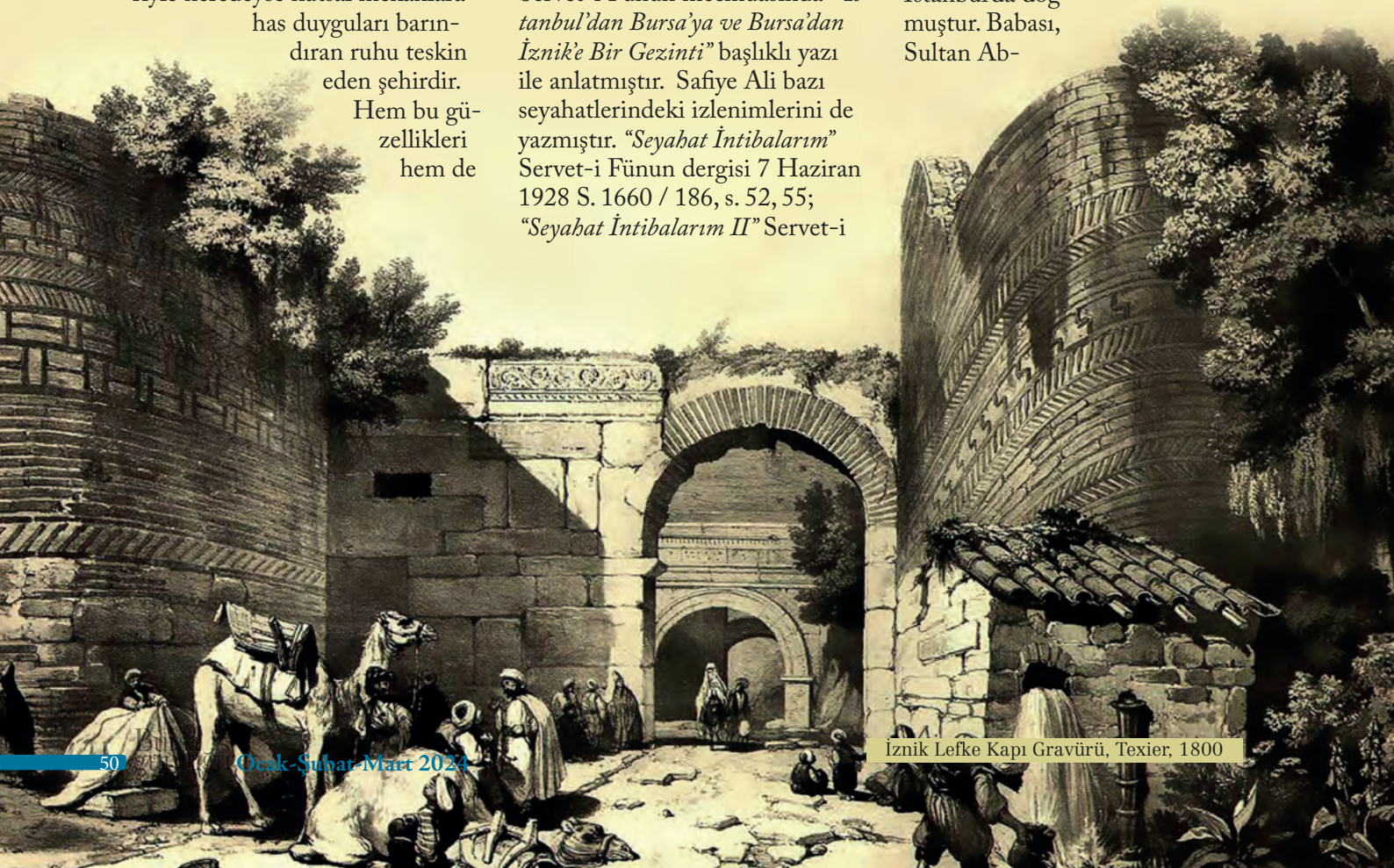
Hem bu güzellikleri hem de

kaplıcaları ile tanınan şehir tarih boyu ziyaretçi almıştır. Çok eski zamanlardan beri insanlar tarafından kullanılan Bursa kaplıcaları Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın tıp doktoru ve tıp eğitimi veren ilk kadını olan Hatice Safiye Ali Kerekeler'in de dikkatini çekmiştir. O; genelde Bursa'ya özelde buradaki kaplıcaları ziyaretini 11 Haziran 1341 /1925 tarihli Servet-i Fünun mecmuasında "İstanbul'dan Bursa'ya ve Bursa'dan İznik'e Bir Gezinti" başlıklı yazı ile anlatmıştır. Safiye Ali bazı seyahatlerindeki izlenimlerini de yazmıştır. "Seyahat İntibalarım" Servet-i Fünun dergisi 7 Haziran 1928 S. 1660 / 186, s. 52, 55; "Seyahat İntibalarım II" Servet-i

Fünun dergisi 12 Haziran 1928 S. 1661 / 187, s.90, 92'de Beynelmül Kadın Hekimler Kongresi yanında orada gördüklerinden bahsetmiştir.

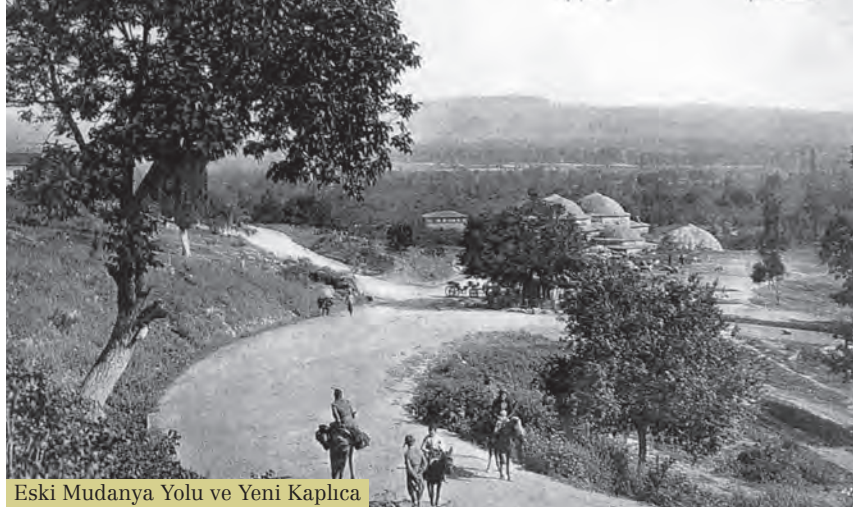
Hatice Safiye Ali'ye Dair

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın tıp doktoru ve tıp eğitimi veren ilk kadını olan Hatice Safiye Ali Kerekeler 2 Şubat 1894 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, Sultan Ab-

İznik Lefke Kapı Gravürü, Texier, 1800

dülaziz ve II. Abdülhamit'e yaverlik yapmış olan Ali Fuat Paşa'dır. Annesi Emine Hasene Hanım ise, Mekke'de 17 sene şeyhülislamlık yapmış olan Şamlı Hacı Emin Paşa'nın kızıdır. Safiye Ali, Beşiktaş Rüştüyesi'nde eğitimine devam ederken, dördüncü sınıfta Amerikan Kız Koleji'nin rüştiye kısmına geçmiş (1912), buradan idadi ve rüştiye diplomalarını alarak mezun olmuştur (1916). Safiye Ali, dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'in sağladığı bursla Almanya'nın Würzburg şehrine giderek tıp eğitimi almıştır. 1921 yılında "*Über Pachymeningitis haemorrhagica interna im Sauglingsalter*" (Bebeklerde İç Pakimenejit Kanaması Hakkında) adlı teziyle fakülteden mezun olmuştur. Berlin'de girdiği sınav sonrası mesleğini icra etme yetkisi kazanınca İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'da altı ay kaldıktan sonra uzmanlık eğitimi için tekrar Almanya'ya giderek, Würzburg Julius-Maximilians Üniversitesi'nde bir yıl kadın, iki yıl çocuk hastalıkları alanında uzmanlık eğitimi almıştır. Uzmanlık eğitimi sırasında bir yıl kadar fakültede asistanlık yapmış, bu sırada meslektaşları olan göz hastalıkları uzmanı Ferdinand Kerekeler (Müslüman olup Ferdi Ali adını almıştır) ile hayatını birleştirmiştir. 1923 yılında Türkiye'nin ilk kadın doktoru olarak ülkeye geri dönmüştür. Safiye Ali ve eşi Türkiye'ye döndükten hemen sonra İstanbul Çağaloğlu'nda Nuruosmaniye Caddesi'nde 52 numaradaki muayenehanelerini açarak hasta kabulüne başlamıştır. Himaye-i Etfal Cemiyeti Süt Damlası Müessesesi'nde, anne-çocuk sağlığına yönelik hizmetlerde bulunan Safiye Ali, 1926 yılında kurumun müdürlüğü görevine getirilmiş, ancak 1927 yılında istifa etmiştir. Safiye Ali, 1928 yılında yakalandığı kanser hastalığının akabinde

Eski Mudanya Yolu ve Yeni Kaplıca

Almanya'nın Dortmund şehrine giderek, başarılı bir operasyon geçirmiş, mesleğine burada devam etmiştir. Ancak hastalığının tekrar nüksetmesi üzerine Dortmund'a geri dönmüş, burada bir süre daha tedavi görmüştür. Tedaviye cevap vermeyen Safiye Ali, 5 Temmuz 1952'de vefat edince aynı şehre defnedilmiştir.¹

İstanbul'dan Bursa'ya

İstanbul - Bursa arasında düzensiz olarak yapılan deniz seferlerinde Mudanya Limanı'na gelen yolcuların Bursa'ya geçişi sorun olduğundan zaman kazandıracak ulaşım imkânları aranmıştır. Bunun için Bursa-Mudanya arasında demir yolu hattı döşenmiştir. 1892'de açılan bu hattın deneme sürüşlerine dair bir haberde "*Bugünkü nüshamızın ilk sayfasını tezyin eden resim Bursa ile Mudanya arasında inşa olunan demir yol hattında çalışacak*" lokomotif ve taş vagonlarının şehre muvasalatını irae eden demir yolları bir memleketin imarının en önemli göstergesi olduğu yazılmıştır. Padişahın talimatları ile yapılan bu "*inşaat-ı nafianın*

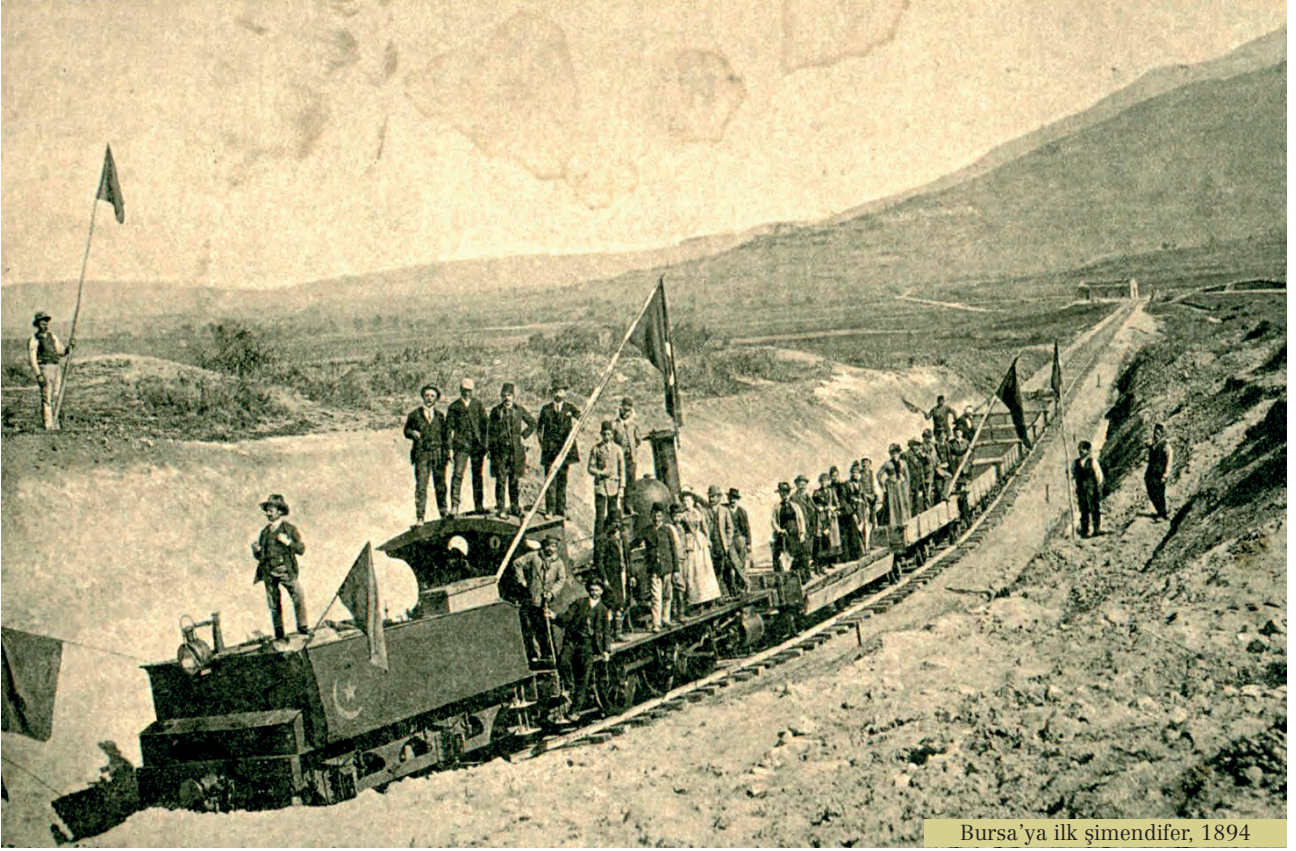
tercüman-ı musavveri olmak Servet-i Fünun'un asıl vazifesidir." denilerek hattın fotoğrafı basılmıştır. Bursa - Mudanya demiryolu 45 kilometre ve dar hatlı inşa edilmiştir. Ardına Yenişehir'den Çıtlı'ya kadar uzatılan hat 6 Haziran 1892'de açılmıştır. Hattın ilk bölümünün açılışından sonra İstanbul'un hemen yakınında olan Bursa'ya toplu ulaşımın sistematik olmaması dönemin yöneticilerini rahatsız etmiş, bu rahatsızlıktan sonra Mudanya ve Dersaadet vapurlarının düzenli olarak yapılması, aksaklıkların olmaması için seferlerin daha sıkı kontrol edilmesi talimatı verilmiştir. Bu talimata göre "*Mudanya, Bursa vapurları dahi islah olunacağından bundan sonra Bursa'ya bir günde gidip gelmek kabil olacaktır.*" müjdesi verilmiştir.² Yeni vapurların inşa edilmesi ve hareket saatlerindeki intizam sayesinde şehirler arasındaki mesafelerin eridiği *Servet-i Fünun* dergisinin sütunlarına yansımıştır.³

Servet-i Fünun'da yazıldığı üzere

1 Didem Konya, Türkiye'nin İlk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı 2018, S. 45, s. 37-43.

2 Bursa Şimendiferi, Servet-i Fünun dergisi, 14 Mayıs 1308 /27 Mayıs 1892, S. 63, s. 175.

3 Ahmet İhsan, Musahabe - Madam Rays ve Sokak Gürültüleri, Servet-i Fünun dergisi, 15 Ağustos 1907, S. 851, s. 291.

Bursa'ya ilk şimendifer, 1894

Dersaadet'ten Bursa'ya bir günde gidip gelmek kabil olduğundan birçok kişi gibi Safiye Ali de kışın soğuk, yağmurlu, karanlık gamlı günlerinden sonra havanın ısındığı, her tarafın yeşillığe bürüdüğü günlerden istifade etmiştir: “*Hem ne güzel tesadüf! İstiklal Bayramı, memleketin bu ‘kurtuluş günü’; İstikbal Bayramı, vatanın âtisi olan ‘çocuk günü’; Ramazan Bayramı, tarihî, dinî, ve ananevî sevinç günü; hep bu mesut günler birbirini veyl ediyorlardı. Büyük şehirlerde yorulanlar, vevə mahdut bir zaman için olsun, asude ve tabii bir hayat yaşamak, sınaîlikten tabiiğe, beledilikten bedeviyete rücu eylemek isterler. İşte ben de bu tesir altında bayram günlerinden*

San-ki geniş ve düzgün yollarda giden hususî bir arabaya benzeyen trenin geniş penceresinden yeşil dağları, yeşil ovaları, yeşil dereleri, yeşil köyleri seyrederek her tarafı yemyeşil Bursa'ya yaklaşmıştır.

istifade ederek İstanbul'dan kaçmak istemişim.” Bu arzusunu yerine getirmek için Seyr-i Sefain'in yani Deniz İşletmelerinin hususi bir yat gibi temiz ve zarif bir vapuru ile Marmara'nın mavi ve durgun sularından süzülerek vapurun rahatlığıyla manzaranın keyfini çıkararak birkaç saat içinde İstanbul'dan Mudanya'ya vasil olmuştur. Deniz seyahatinin bu kadar süratli ve rahat oluşuna hayret eden Safiye Ali buradan dönemi itibariyle yenilenen trenle Bursa'ya yönelmiştir. Sanki geniş ve düzgün yollarda giden hususî bir arabaya benzeyen trenin geniş penceresinden yeşil dağları, yeşil ovaları, yeşil dereleri, yeşil köyleri seyrederek her tarafı yemyeşil Bursa'ya

yaklaşmıştır. Ona göre; “*Avusturya Alpplerindeki güzel şehirlerde olduğu gibi ruhta bir küşayış his olunur idi. Yalnız bu da değil; yeşil ağaçların altında, çimenlerin ortasından akan sular zümrüdün izler bırakıyordu. Bursa ne kadar bahtiyardır! Tabiatın buraya ibzal eylediği güzellik, levn ve ziya, servet ve bereket insanı gaşiy ve hayran ediyordu. Yeşillik kuvve-i inbâtiyenin derece-i bereketini, akan sularındaki reng-i zerrin miyah-ı madeniyenin kesretini göstermektedir.*”⁴

Bursa Sokaklarında Gürbüz Türk Çocuğu

Şehre vasil olur olmaz, mesleğinin icabı olarak şifa yurdu olarak gördüğü kaplıcalara gitmek üzere yola düşen Safiye Ali'nin dikkatini çocuklar, talebeler çekmiştir.

⁴ Doktor Safiye Ali, İstanbul'dan Bursa'ya ve Bursa'dan İznik'e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 59, 60.

Milletlerin, ülkelerin geleceği olarak görülen çocuklar ve gençler Erken Cumhuriyet'te çok önemsenmiş "Gürbüz Türk Çocuğu" nun⁵ kimlik inşası ve 'biz'lik bilincinin verilmesi için eğitim, spor, kültür kullanılmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemine hâkim olan devlet anlayışıyla uyumlu olarak, herhangi bir dil, etnik köken, din, mezhep, bölge, sınıf ya da cinsiyet farkı gözetmeksizin; bilgi, birikim ve donanım itibarıyla kendini yenileyen, araştıran, laiklik anlayışını hayatına esas edinen bir gençlik yetiştirmek amaçlanmıştır.⁶

Genç Cumhuriyet'in ütopyası olan zihnen ve bedenen sağlıklı gürbüz Türk çocukları için herkes bir şeyler yapmak istemiştir. Bu heyecana ortak olan Safiye Ali yoksul ve yardıma muhtaç Türk çocuklarının süt ihtiyacını ve bakımını sağlamaya çalışan cemiyet için "Süt Damlası- Küçük Çocuklar Muayenehanesi" adıyla çocuk bakım yurdunu kurmuştur.⁷ Gittiği yerlerde de çocuklara, gençlere bu gözle bakan Safiye Ali'ye Bursa'da mihmandarlık yapan sevgili memleketimizin istikbali olan çocuklar olmuştur: "yolun dönümünde birdenbire karşıma pembe yanaklı, gözlerinde, hareketlerinde, seslerinde neşe ve şetaret ile kavî bir sıbhat, zinde bir hayat gösteren allü güllü giyinmiş bir çocuk kafilesi bana rehberlik etti. Çocuk ve bilhassa sıbhatli

5 Bu isimle çıkan Gürbüz Türk Çocuğu dergisi, Ekim 1926 tarihinde "Çocukluğun sıhhi terbiyeyi inkişafına yardım eder" ibaresiyle yayın hayatına başlamış Eylül 1928'de 24. sayısında son bulmuştur.

6 Tahsin Yıldırım, Cumhuriyet'in Gençliği, İstanbul Eğitim Kültür Dergisi, Eylül 2015, S. 12, s. 10.

7 Didem Konya, Türkiye'nin İlk Türk Kadın Doktoru: Safiye Ali ve Çalışmaları, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı 2018, S. 45, s. 40.

Uludağ'ın eski adı ile Keşişdağı'nın eflâtun, mor gölgeleri altında yavaş yavaş sararan zirvelerini hayranlıkla seyrederken durmadan akan dere Safiye Ali'ye kendini Alplerde hissettirmiştir. Bu güzel Türk ilinin, Yeşil Bursa'nın pek az bir zaman evvel düşman çizmeleri altında kirlendiğini hatırlayan doktor âdeta bir sıtma nöbetine tutulmuşçasına titreyerek o meşum günleri hatırlamıştır.

bir yavru görünce memleketimin istikbali nazarımda tecessüm eder de her şeyi âdeta kendimi unuturum. İşte burada da böyle oldu, hemen bu küçük, çevik bacakları takibe başladım. İçlerinden henüz yürümeye başlayıp arkadaşlarına yetişemediği için ağlayan gürbüz bir yavruyu, kumral saçlarını ıslak ve biraz kirli yüzün-

den kaldırıp okşaya okşaya kucağıma aldım. Bunun üzerine pürneşe bu kabile-i sıbyan arasında biraz büyücek kızlar, ilk önce utangan ve koyu siyah kımalı parmaklarını ağızlarına götürerek hayran bir eda ile yavaş yavaş yanıma sokulmaya başladılar." Muradiye Camisi'nin⁸ harap ve fakat çok güzel havalisinde bulunan bir okuldaki cıvıl cıvıl öğrencileri gören Safiye Ali sevinç gözyaşları içinde çocukluğunun bayram salıncaklarına binmiştir. Çocukluğundan bu yana herhangi bir değişikliğe uğramadan eski şeklini muhafaza eden: "o tahtadan dört köşe, gıcırıtılı salıncaklara inip binen bir çocuk alayı arasında bulunuyor idim. Bu gördüğüm çocuklar ablasının kucağında bir paket gibi taşınan sımsıkı kundaklı birkaç aylık bebekten, on on bir yaşına kadar

8 Metinde bu kelime Muratlı Camisi olarak dizilmiştir. Mevcut bilgilerimize ve araştırmalarımıza göre Bursa'da Muratlı adında bir cami olmadığından bu kelimenin "Muradiye" olarak yazılması gerekirken yanlış dizildiğini düşünmekteyiz.

Muradiye, Bursa

muhtelif sinlerde (yaşlarda) olanlar idi. Bunların heyet-i mecmuası sıhhatli görünüyör idiyse de aralarında soluk benizli, çkık karımlı, çarpık bacaklılar nazar-ı dikkatimi celp ediyorlar idi.” Bir doktor olarak gözü sağlıklı insanları arayan Safiye Ali talebelerin çoğunun sıhhatli ve güler yüzlü oluşundan mutlu bir şekilde okuldan ayrılmıştır.

Sıhhat Müzesi Olan Bursa

Uludağ’ın eski adı ile Keşişdağ’ın eflâatun, mor gölgeleri altında yavaş yavaş sararan zirvelerini hayranlıkla seyrederken durmadan akan dere Safiye Ali’ye kendini Alplerde hissettirmiştir. Bu güzel Türk ilinin, Yeşil Bursa’nın pek az bir zaman evvel düşman çizmeleri altında kirlendiğini hatırlayan doktor âdetâ bir sıtma nöbetine tutulmuşçasına titreyerek o meşum günleri hatırlamıştır. Bu hal içerisinde yıllardan beri tanıdığı memleketin her tarafını dolaşmış ve senelerden beri mesleğinde gördüğü tecrübelerle nazaran biraz da bedbin olan muhterem bir meslektaşısı ile dertleşmiştir. Meslektaşısı ona Bursa’nın iyi zamanına tesadüf eden günlerinde geldiğini söylemiştir. O, etraftaki sağlıklı çocukların önceki yıllarda havalar biraz ısınınca hemen hepsinin sıtmadan mustarip olduklarını söylemiştir. O günlerde alınan tedbirlerle “Sıhhat uğrunda mücadelelerde yapılacak pek çok şeyler olduğunu tasdik ile beraber inkılab-ı sıhhide (sağlık hizmetlerindeki iyileşme) ilk hatve (adım) atılarak birçok icraatta bulunduğunu ve halkı tenvir maksadıyla küçük bir ‘Sıhhat Müzesi’ meydana getirildiğini feylesofâne ve aynı zamanda mütevarzâne ilâve etti. Bu Sıhhat Müzesi’nin tesisinde

Muradiye İlkokulu

9 Doktor Safiye Ali, İstanbul’dan Bursa’ya ve Bursa’dan İznik’e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 60.

muhterem meslektaşım ve İstanbul'un o cidden şayan-ı takdir sıhbat müzesini meydana getiren zâtî-î-yi kadirin pek çok himmet ve gayreti sebkât (ilerleme) eylemiştir. Halkın tenviri hususunda atılan bu ilk hat-ve şükran ile karşılanır. Tedâbir-i sıhhiyenin (sağlık tedbirleri) en vâsî (geniş) bir surette tamimi için bil-hassa mekteplerden, mekteplilerden pek ziyade istifade olunmalıdır. Ev-vela hiçbir şey ile daha lekelenmemiş bir dimağa kavaid-i sıhhiyeyi (sağlık hizmetinin kuralları) silinmeyecek surette yazmak, hakketmek (kazımak) kabildir; saniyen, makulâta (uygun olan) tabakkukâta, fenniyâta ikna ile kazanılan gençlerin gayret ve faaliyeti ile efrad-ı aileyi, yavaş yavaş bütün milleti tenvir ve irşat eylemek mümkündür.”¹⁰ Medenî her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de halk sağlığına özellikle de gençlerin bedenî ve ruhî sağlığına pek ziyade önem verildiğini konuşan iki dost sağlıklı nesillerin yetişmesi, mutluluklarının daim olması temennisiyle ayrılmıştır.

Kaplıcalar

Şifalı sıcak ve soğuk suları ile meşhur ve zengin olan Bursa’da dertlere deva birçok kaynak suyu günümüze kadar gelmiştir. Bursa tarihine dair kaynaklarda ismi ve yeri hakkında bilgi geçmesine rağmen günümüze kadar gelmeyen su kaynaklarının ve kaplıcaların varlığı da bilinmektedir. Bursa’nın şifalı suları solunum yolları, sinir, eklem, kas romatizmaları, gut, aşırı şişmanlık, kadın hastalıkları, böbrek ve safra yolları hastalıklarını da iyileştirme özelliğine sahiptir.¹¹

Safiye Ali, şehre vasil olur olmaz,

¹⁰ Doktor Safiye Ali, İstanbul’dan Bursa’ya ve Bursa’dan İznik’e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 60-61.

¹¹ Tahsin Yıldırım, Bursa Suları, Bursa Günlüğü dergisi, Ocak – Mart 2023, S. 3, s. 37.

mesleğinin icabı en evvel, şöhret ve tesiri her tarafa yayılan kaplıcalardan ne dereceye kadar istifade edildiğini anlamak, görmek için yakında bulunan bir kaplıca’yı ziyaret etmiştir. Burada “Memleketimizde böyle yerler böyle sular var iken ne için, ne için zaten pek mahdut olan serve-timizi Avrupa sularına, kaplıcalarına, sanatoryumlarına döküyoruz? Bu güzel yerlerde neler yapılmaz?” sorusunu kendi kendine sormuştur. Bu hal içerisinde oteline dönen Safiye Ali; sabaha karşı,

ortalık henüz aydınlanmaya başlarken açık pencereden içeriye giren kadın ve çocuk sesleriyle uyanmıştır. Otelin hemen yanındaki Eski Kaplıca’nın¹² kadınlara mahsus günü olduğundan önündeki, etrafındaki müthiş kalabalığın tesiriyle oluşan gürültü rahatsız etmeye başlamıştır. Gürültüye

¹² Evliya Çelebi seyahati sırasında uğradığı Eski Kaplıca denilen kaplıca Bursa’nın en büyük kaplıcasıdır. Evliya Çelebi, bu binayla ilgili olarak “Hüdâvendigâr tarafından yaptırılmış olup, büyük bir kubbenin ortasında on bir havuzdan meydana gelmiştir” ifadesini kullanmıştır. Günümüzde bu kaplıca yapısıyla ilgili olarak var olan bilgiler de bu verilen bilgiyi doğrular şekilde I. Murat tarafından 1394 yılında çifte hamam olarak yaptırıldığını ve binaya, 1511 yılında II. Beyazıt tarafından soğukluk bölümü ekletildiği yönündedir. Evliya Çelebi, “İnsan girdiğinde yeniden hayat bulur, insanoğlunun vücudu kulak memesi gibi yumuşak olup insanın eli vücudunda bir sabun gibi kayıyor” diyerek suyun faydasından söz etmiştir. [Abdullah Balcıoğulları, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Anadolu Şifalı Suları ve Günümüzün Termal Turizmi, Türkiye Sosyal Araştırmalar dergisi, Aralık 2013, S. 3, s. 293]

rağmen bu sıhhat veren sulardan istifade etmek için kendini parçalarcasına acele acele hareket eden kadın ve çocukların kümesine karışan Safiye Ali bu kaplıca’yı, diğer kaplıcaları ve onların o anki ahvali hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Burasını diğer kaplıcalar; Kükürtlü, Çelikli, Yeni Kaplıca¹³ gibi çok güzel ve fakat yine tıpkı onlar gibi gayrisıhhi bir halde buldum. Ne olur? Suları mebzul(bol) ve müessir(etkili), faydalı Bursa kaplıcaları Avrupa’daki su şehirlerinde olduğu

*gibi fenni ve sıhhi bir hale if-
rağ edilebilse; suları terkip cehitiyle
Avrupa’daki birçok ulca sularına
faiktir(üstün).”¹⁴*

Safiye Ali; mevcut hamamların aslını muhafaza ederek restore edilmesi ve suların tedavide kullanılması için de yeniliklerin uygulanmasından bahsetmiştir. Bu şifalı suların vücuda faydasını artırmak için tedavi ve kullanım şeklinin tıbbin son imkânları çerçevesinde olması gereğini yazmıştır. II. Mahmut’un çabalarıyla modern tıbbiyenin oluşması için Avusturya’dan davet edilen Dr. C.A. Bernard’ın 1842 yılında Fransızca olarak yazdığı *Kaplıca Risalesi* adlı kitabının yanında şifalı su kaynaklarının en doğru şekilde kullanılmasını amaçlayan bir rapor yazmıştır.¹⁵

¹³ Bu kaplıcalara dair bilgi için: Abdullah Balcıoğulları, Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Anadolu Şifalı Suları ve Günümüzün Termal Turizmi, Türkiye Sosyal Araştırmalar dergisi, Aralık 2013, S. 3, s. 292-294.

¹⁴ Doktor Safiye Ali, İstanbul’dan Bursa’ya ve Bursa’dan İznik’e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 61.

¹⁵ Hülya Öztürk, Dr. Charles Ambrois-

Müşküle köyünden Iznik Gölü'nün görünümü

Kaplıcaların eksiklerini gösteren bu raporu referans alan Safiye Ali'ye göre “*Kaplıcaların bugünkü hali iptidaidir; malûm Bernard'ın Mahmut-ı Adli devrinde kaleme aldığı risalede münderiç tavsifatın hemen aynıdır.*”¹⁶

Bursa'dan İznik'e

Bir doktor olarak Bursa'da gözlem yapabileceği, bilgi ve görgüsünü artırabileceği sağlıklı alakalı mekânların yanında şehrin tarihî ve turistik semtlerini gezen Safiye Ali güzel Bursa'dan İznik'e doğru otomobile yola çıkmıştır. Birkaç saatten beri iki tarafı sazlık, bataklık olan yeknesak fakat muntazam şoseden yola düşmüştür. Gittikçe daralan ve bozulan yol onu götüren otomobili zorlamıştır. Müşkülât içinde ilerleyen oto-

se Bernard ile Dr Saip Giray'ın “Bursa Kaplıcaları” Eserlerinin Değerlendirilmesi, Avrupa'da Spa Kültürü isimli Tıp Etiği Tıp Hukuku Ve Tıp Tarihi Derneği Uluslararası Tıp Tarihi Kongresinde sunulan bildiri. [<http://estudamdergi.org/index.php/etik/article/view/32/24>]

¹⁶ Doktor Safiye Ali, İstanbul'dan Bursa'ya ve Bursa'dan İznik'e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 61.

İznik Gölü

mobilin penceresinden manzara birdenbire ve tamamen değişmiştir. Bir aralık kendini Almanların “Schwarzwald” adını verdikleri Kara Orman olarak da anılan doğu ve güney kısımlarının Ren Nehri tarafından sınırlandırıldığı enfes manzarası ile maruf ağaçlık dağ bölgesinde hissetmiştir. Tabiat meraklısı birçok kişinin gittiği “Schwarzwald”i aratmayan bu manzaranın tanınmamış olmasına hayıflanarak Safiye Ali, İznik yolundaki doğa harikası tabiatı şöyle anlatmıştır: *Yeşil tepelikler, muhtelif ağaç kümeleri birbirini takip ediyor, mezru arazi milletin faaliyetini, istikbalini, hayatını gösteriyor idi.*

*Ta derinden çamlıkların koyu yeşillikleriyle zeytinliklerin gümüş nefti gölgeleri arasından İznik Gölü mavipırlıtları ile titreyiyor idi. Bir tarafı uçurum olan İznik yolu büküm büküm kavisler ile tepeden aşağıya uzanıyor ve İznik’in senelerden beri birub(ruhsuz) ve gayriyfaal gölü gittikçe açılıp açılıp büyüyor idi.*¹⁷ Bir aralık yolu kaybeder gibi olan şoför son bükümünü de selamete geçerek İznik Ovası’na vasil olmuştur.

17 Doktor Safiye Ali, İstanbul’dan Bursa’ya ve Bursa’dan İznik’e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 61.

İznik’te Bir Gezinti

Safiye Ali, İznik Gölü’nün doğu kıyısında kurulan, Bursa’nın yakınında olan, tarihi binlerce yıla ifade edilen İznik’e de gitmiştir. Ortalığın karardığı akşam vakti birkaç lüks lambasından dökülen ışık dalgaları içinde şehrin “âlem-i hayâlâta” benzeyen harabelerini gören Safiye Ali’ye göre İznik’le yaşıt olan surların içindeki “asırların insafsız tabirbatına karşı bigâne, lakayt ve müstehzi(alaycı) bir tavır ve harekette yolcuya ağızlarını açıp yutmaya mübeyya bir halde bulunuyordu. Surların müthiş ağızlara benzeyen kapıları vardır.” Akşamın karanlığında İznik’e varınca he-

İznik akşamları (Fotoğraf: İbrahim Güngör)

men otele geçen Safiye Ali sabahleyin gözlerini açtığı vakit güneş henüz karşıki dağın arkasından yavaş yavaş yükselmektedir. Bir an evvel bu tarihî şehri görmek için sabırsızlanarak kendini so-kağa atan doktorun ilk gördüğü şehrin taş yığınının ibaret kısmı olmuştur. Zulmüyle maruf Yunan, “bu kâfir düşman” Milli Mücadele yıllarında kısa süre de olsa işgal ettiği şehri tamamen harap etmiş, mabetleri yıkmış, yakmış; türbeleri ve mezarları kırmış, geçirmiş; hat-ta bırakın mezarları kırmayı içindeki kemikleri bile mahvetmekten utanmamıştır. Bu taş yığınları arasında yaşayan, azimkar halk onların yakıp yıkmasına karşın güçlü azim ve metanetiyle vatan ve toprak aşkını diri tutmuş ve şehri ihya etmiştir. *İşgali gören şehirde kadın ve erkek herkes eviyle, işiyle meşgul olmuştur.* Halk

hür yaşamının bahtiyarlığıyla her tarafta temelleri atılmış binalarını inşa etmek, bahçelerini bellemek ve kendi işlerini yapmakla meşguldür.¹⁸

Harabeler İçindeki Umud: İznik Mektebi

Doktor Safiye Ali, Bursa’da da İznik’te de okulları ziyaret edip talebelerin sağlığı konusunda gözlem ve muayeneler yapıp bilgisini muhataplarıyla paylaşmıştır. İznik’e girince harabeler içinde başını mağrurane kaldırarak varlığını iftiharla ortaya koyan muazzam yeni bir bina görmüştür. Bu bina medenî memleketlerde en küçük bir köyde bile en ziyade nazar-ı dikkati celp eden, medenileşmenin

¹⁸ Doktor Safiye Ali, İstanbul’dan Bursa’ya ve Bursa’dan İznik’e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 62.

merkezi olan okuldur. Cumhuriyet sonrası İznik’te yapılan ilk ve muazzam okula kaymakam beyin refakatinde gitmiştir. Bu ilim ve irfan yuvasının kapısından içeriye girince kalbi burasını düşünenlere, yaptırana ve yapanlara karşı derin ve samimî bir şükran hissiyle çarpmıştır. Binanın modern olması yanında yüksek tavanlı, geniş pencereleli; büyük odalı olmasına vurgu yapan Safiye Ali; gayretli maarif mensuplarının cehtiyle oluşan modern okulda erkek ve kız çocukların aynı bina içinde eğitim yaptığını da yazmıştır. Onları pek nazikâne karşılayan kadın ve erkek öğretmenlerden okul hakkında bilgi alan Safiye Ali’nin nakline göre o dönem bu eğitim yuvasında yüz yetmiş yüz seksen kadar öğrenci vardır. Öğrenci mevcudunun şimdilik yüksek olduğunu söyleyen okul idaresine göre havaların

ısınınmasıyla artan sıtmanın kökü Cumhuriyet'in tüm çabalarına rağmen kazanamamıştır. Safiye Ali çocukların bir kısmının uçuk benizleri, dar omuzlarıyla nazar-ı dikkati celp ettiğini de ifade etmiştir. Havalanın ısınmasıyla bazı öğrencilerin hastalığa yakalanıp okula devam edemedikleri bilgisini alan Safiye Ali bazı öğrencileri muayene etmiş, reçeteler yazmış, hastalık hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Kaymakam beyin okuldaki tüm öğrencilerin hepsinin ayrı ayrı isimlerini, özel durumlarını bildiğini adeta bir baba gibi hepsini ayrı ayrı himaye ettiğini yazmıştır.¹⁹

İzmit Mektebi'nde gördüğünü kemal-i memnuniyetle ifade ettiği ihtimamı talebelerin ruhi ve bedenî sağlığına yönelik takviyenin ülkenin her yerinde tüm okullarda olması gerektiğini belirtmiştir. Okuldan memnun ayrılan doktor "Ab sıtma ab." diyerek o dönemin amansız hastalığına vurgu yapmıştır.

Kadın Hastalar Arasında

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun hemen ardından birçok enfeksiyonlu hastalıkla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde, salgın hastalıklara karşı önemli adımlar atılmıştır. En önemli mücadele sahalardan biri de sıtmanın etkisini yoğun bir biçimde gösterdiği bölgeler olmuştur. Hastalık çoğalınca bazı şehirlerde okullar, hastane gibi kullanılmıştır.²⁰

19 Doktor Safiye Ali, İstanbul'dan Bursa'ya ve Bursa'dan İzmit'e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 62.

20 Söhrab Mustafayev, Cumhuriyet Döneminde Sıtma İle Mücadele ve Yasal Düzenlemeler (1923-1946), Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Haziran 2019, S.2, s. 1112-1137.

Memleketi harap edip kemiren düşman sıtmadan insanların kırdığını bir insan, doktor olarak müşahade eden Safiye Ali "Ab bu sıtma!" diyerek feryat etse de dönemin sağlık sorunları bunlarla sınırlı değildir. Avrupa'yı da gören ve bilen Safiye Ali'ye göre her memlekette verem, frengi, çocuk ölümleri, alkole ve uyuşturucuya bağlı "belâ-yı içtimaiye" vardı. Yeni Cumhuriyet bunlara ek olarak ülkenin birçok yerinde salgın boyutunda olan sıtma felâketi ile mücadele etmiştir: "Fakat bu mücadelede muvaffakiyeti yalnız hükümetin say ü gayretinden beklememlidir. Mücadelede cehd-i umumi lâzımdır; hükümet, belediye, halk kuvvet ve gayreti birleşmelidir ki bu bîaman (amansız) düşmanımızı mahvedelim." Bursa ve havalisinde özellikle İzmit'te kaldığı günler içerisinde kadınlar ve çocukları muayene etmiştir. Birçoğunun sıtmadan mustarip olduğunu görünce; "Gönül bu cennet gibi güzel memleketimizde sıhhatli, kavi bir nesil yetişmesini çok arzu eder." temennisinde bulunmuştur. İzmit'ten İstanbul'a doğru yola düşen Safiye Ali duygularını şöyle ifade etmiştir: "Sözümü kesmeden evvel İzmit'teki kardeşlerimden doktorluk namına gördüğüm hüsn-i kabul ve hürmet beni pek müteessir ve minnettar bıraktı. Müteessir oldum, çünkü Türk kadınının büyük bir kısmı bugün hâlâ daha taassup ve cehalet yüzünden tedaviden mahrumdur; minnettar kaldım, çünkü bu hüsn-i kabul ve teveccüh ile yetişecek Türk kadın doktorluğu için ümitvar oldum."²¹

Safiye Ali'nin Bursa'sı

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın tıp doktoru ve tıp eğitimi veren ilk

21 Doktor Safiye Ali, İstanbul'dan Bursa'ya ve Bursa'dan İzmit'e Bir Gezinti, Servet-i Fünun dergisi, 11 Haziran 1341 /1925, S. 1504/30, s. 62.

kadın olan Hatice Safiye Ali Kerekeler (1894-1952) anne çocuk sağlığı üzerine çalışmalar yapan Süt Damlası Bakımevleri ile anılmıştır.

Türk insanının ulusal birlik içinde, bedenî ve ruhî sağlığını korumayı, onları daima yüceltmeyi, mutlu ve müreffeh kılmayı kendine şiar edinen Cumhuriyet'in ödün vermez hekimi Safiye Ali bayrama denk gelen sıcak bir bahar gününü fırsat bilerek Bursa ve havalisine bir gezi yapmıştır. Bu gezisinde gördüklerini kaleme alan Safiye Ali yazısında Cumhuriyet'in kazanımlarına, Bursa'daki değişim ve dönüşümlere yer vermiştir. Gördüğü eksikliklere rağmen umudunu muhafaza etmek isteyen Safiye Ali yazısında aksaklıklara fazla değinmemiş daha çok sağlık ve imar faaliyetlerindeki olumlu gelişmeleri ön plana çıkarmıştır. Doktor olduğu için mekânlara, olaylara, kişilere hep sağlık çerçevesinden bakan Safiye Ali'nin gözlemleri de bu istikamette olmuştur. Tarihi mekânların, binaların çokluğunun yanında haraplığına da değinip bu tarihi mirasın ihya edilmesi gereğinden söz arasında bahsetmiştir. Yunan işgali döneminde halkın yaşadığı zulüm ve yıkımına dair kısa kısa bilgiler verilen şehir için daima "Yeşil" ve "Türk" vurgusu yapılmıştır.

Bursa'nın kültürel boyutuna yer vermeyen yazı şehrin değişimine dair sathi gözlemleri içermektedir.

Aşık Şem'i'nin Mezarı

Âşık Şem'î'nin Bursa Güzellemesi

“Yeşilden şehir Bursa
En güzel şehir Bursa”
Enver Tuncalp

Şehrin şiirini yazmak

Şehir-şiir münasebeti edebiyatın en çok işlenen konularının başında gelir. Çünkü insan mekânda (şehirde) yaşar, mekân ise insanla (şairle) anlam kazanır. Böylece bir şehir, bir şairin/yazarın düşünme ve yazma faaliyetinin gerçekleştiği yere dönüşür. Şairin beslenme ve ilham kaynaklarının en başında gelir. Onun her mısrasında o şehirden izler görülür. Böylece şiir ve şair arasında sürekli bir münasebet, sürekli bir alışveriş hali meydana gelir.

Şehir-şiir meselesinde böyle bir yakın münasebetten söz ederken akla öncelikle o şehirde doğmuş, yaşamış, ölmüş ya da bir vesile ile o şehre gelip orada bir süre

kalmış şairlerin o şehrin etkisiyle çeşitli konularda yazdıkları şiirler akla gelecektir. Fakat konu burada bitmez. Şehrin bizzat kendisi de şiire konu olur ve “şehir şiirleri” diyebileceğimiz şiirler ortaya çıkar. Konu ile ilgili literatür tarandığında şehirler hakkında çok sayıda şiirler yazıldığını görürüz.

Bursa ve şiir

1326'da Osmanlı Devleti'nin başkenti olan Bursa tarihi boyunca bir ilim, irfan, kültür, ticaret şehri olmuştur. Ama bu özelliklerine bir de edebiyat ve özellikle şiir şehri olmak gibi bir özellik daha katmıştır. Bu anlamda bu şehre rahatlıkla “şairler şehri” de demek mümkündür. Bu özelliği kazandıran ise elbette burada yaşayan şairleridir. Bursa'da bu an-

lamda Ahmed-i Dâî'den Süleyman Çelebi'ye, Cünûnî Dede'den İsmail Hakkı Bursevî'ye, Ahmed Paşa'dan Necmî'ye, Şah Çelebi'den Firdevsî'ye, Âşık Halil'den Âşık Yunus'a kadar pek çok şair yetişmiştir. Bursa Osmanlı'dan sonra Cumhuriyet devrinde de Metin Güven, Şaban Akbaba, Muhsine Arda, Nevzat Çalığı, Nuri Demirci, İhsan Denzi, Esra Dökmen, Hilmi Haşal, Mustafa Muharrem, Mücahit Koca, Metin Önal Mengüşoğlu, Yunus Emre Altuntaş gibi şairlerle bu özelliğini devam ettirmiştir.

Bursa aynı zamanda İstanbul, Edirne, Amasya, Kütahya gibi hakkında çok sayıda şiir yazılan şehirlerden biri de olmuştur. Divan edebiyatı döneminde bu tür şiir örneklerine rastlanır. Revânî, Prizrenli Şem î, Bursalı Celilî, Nisârî Ya'kûb Çelebi, Feyzi Efendi, Sermed Efendi, Kütahyalı Vasfî bu anlamda akla ilk gelen şairlerdir.

Cumhuriyet döneminde de bu durum devam eder. Bu konuda en çok bilinen örnek Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Bursa'da Zaman" şiiri olmakla birlikte konu bu şiirle bitmez. Başta Ahmet Kutsi Tecer (Bursa), Halit Fahri Ozansoy (Bursa'da Akşam) olmak üzere İlhan Geçer (Özlediğim Şehir), Cemal Oğuz Öcal (Yeşil Bursa), Attila İlhan (Bursa'da Yaylım Ateş), Ahmet Kutsi Tecer (Kaplıcada İhtiyar Aslan ve Nilüfer), Bedri Rahmi Eyuboğlu (Merhaba Yeşil), Ceyhun Atıf Kansu (Bursa'da On Bir Türbe), Oktay Rifat (Uludağ Sokak Satıcıları), Hilmi Yavuz (Bursa ve Zaman), Mehmet Başaran (Bursa Ovası'nda), Bahaettin Karakoç (Bursa'da Can Esrik Yeşil), İsmail Gerçeksöz (Bursa Destanı), İbrahim Ünal Taşkın (Bursa'ya Gazel), Mücahit Koca (Dağ Çağrısı), Yasin Doğru (Yeşil Bursa), Ali Akmanlar (Bursa Güzelleme) ve Mustafa Okur (Bursa Destanı) olmak üzere daha pek çok şair Bursa için şiirler yazmışlar, bu şehrin güzelliklerinden ve kendileri için taşıdığı anlam ve önemden bahsetmişlerdir.

Konya'dan Bursa'ya bir şair selâmı

Bu isimlere Konya diyarından bir şair de katılır. Bu isim, diğer şiirlerinin yanı sıra memleketi Konya için yazdığı "Aşk-u şevk ile kurulmuştur binası Konya'nın/Anın için bad-ı Cennettir havası Konya'nın/Hicrine mabbubunu kılmış muhayyer âşıkı/Devet etmiş dostuna olmuş havası Konya'nın" dörtlüğü ile başlayan şiiriyle

de tanınan **Âşık Şem'î**'dir.

Bu yazıda onun bir Bursa **güzelleme**si diyebileceğimiz **şiiri** üzerinde durulacaktır. Ama **şiire** geçmeden **Âşık Şem'î** kimdir, kısaca **buna bakalım**. **Asıl adı Ahmed olan Âşık Şem'î**, Mevlâna diyarı Konya'da doğdu. Hayatı belli sürelerin dışında burada geçtiği için "Konyalı Şem'î" diye anılmaktadır. Şem'î adı verilmesi ise irticâlen şiir söyleme yeteneğinden dolayı olmuştur. Şairliğine gelince düzenli bir eğitim göremeyen şair helvacı çıraklığı yaparken âşıklığa heves ederek saz çalmaya ve şiirler söylemeye başlar. Bu alanda büyük ün kazanır. Babasından kalan helvacı dükkânını aynı

zamanda saz ve söz âlemi yapılan bir mekân hâline getirir. Şöhreti İstanbul'a kadar ulaşınca birkaç defa İstanbul'a giderek III. Selim huzurunda da sanatını icra eder. Burada saraydaki saz meclislerini yönetecek duruma gelir ve bu olay üzerine padişah ona İstanbul'da kalmasını teklif ederse de kabul etmez ve Konya'ya döner. Kazandığı bu şöhret onun mesleki hayatını da etkiler ve kendisine Konya'da günümüzün Belediye Başkanlığı denilebilecek çarşı ağalığı görevi verilir. 1839 yılında muhtemelen altmış altı veya altmış yedi yaşında vefat eder ve Mevlâna dergâhının yanına önceden kendisinin belirleyip vasiyet ettiği yere defnedilir. Burası Kubbe-i Hadra'nın gölgesinde, Mevlâna türbesinin güneybatısında caddeye yakın bir yerdir.

Türk âşıklık geleneğinde önemli bir yeri olan **Âşık Şem'î** şiirlerini hem aruz hem de hece vezniyle yazmıştır. Türkçeye önem veren âşık, şiirlerinde halk söyleyişlerini, deyimleri ve atasözlerini çokça kullanır. Bilinen tek eseri divanıdır. Bu eserde 200 civarında şiiri tespit edilmiş ve Feyzi Halıcı tarafından yayımlanmıştır. Bu divandaki şiirlerinin asıl konusunu münacatlar, Hz. Peygamber, Hz. Ali, Kerbelâ, Kâbe ve "Mevleviyim, Mevleviyim, pirimiz Molla-yı Rûm" mısraından da anlaşılacağı gibi Mevlâna sevgisi, aşk, kişisel duygular, Konya, Konya'nın güzellikleri ve tabiat konuları teşkil eder.

Bursa şiiri

Âşık Şem'î, Konya'ya dair yazdıklarının bir benzerini de Bursa için yazmıştır. Şair, bu şiirini Bursa'yı görerek mi yoksa bu şehre dair anlatılanlardan hareketle mi yazmıştır bunu kesin olarak söylemek mümkün değil-

Aşık Şem'i Divanı

dir ama şiirin muhtevasına baktığımızda bu şehre dair hem bilgisi hem de sevgisinin olduğu görülmektedir.

Onun “Bursa Güzellemesi” şiiri Divan şiir tarzına uygun olarak yazılmış bir şiirdir. Murabba nazım şeklinde olup bendler halindedir. Beş bendden oluşan bu şiirde şair her bendde redif olarak ise Bursa (Bursa'nun) kelimesini kullanmaktadır. Vezni ise aruzun “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” kalıbıdır. Kafiye şeması “aaba ccca ççça ddda” şeklindedir.

Şimdi de şiiri metin olarak görelim:

*Misk-i anberle binâ olmuş divârı Bursa'nun
Aşıka gâyetde çokdur i'tibârı Bursa'nun
Çık Emîr Sultân ile beş pâdişâh anda bile
Tütüydür çeşm-i uşşâka gubârı Bursa'nun*

*Lâleler kurmuş Keşiş tağda otağı kırmızı
Kılıca mahbûblar yakmış yanağı kırmızı
Gâlibâ irmiş gibi sükkar dudağı kırmızı
Suludur şeftalisi pek tatlı narı Bursa'nun*

*Destine almış gider bir tıflı mushafı yeşil
Sarınır dülberleri destârını sâfi yeşil
Hâsılı cennet misâli her biri etrâfi yeşil
Gül biter bülbül öter gitmez bahârı Bursa'nun*

*Şenniği kat olmadan giymiş Bunarbaşı siyâh
Çeşmini yaş ile itmiş âkibet taşı siyâh
Yas ider başında bir tıflı güzel kaşı siyâh
Bâdi bir büt-i mahbûbı serbest şîrini nigârı Bursa'nun*

*Şurda bir dilber sevdim .. n'ola bari sâz
Ahmediyye sarınurlar başına sarı beyâz
Yarısı esmer şîrindir kardan ak yarı beyâz
Vaşfa gelmez muhtasar Şem'i şî'ârı Bursa'nun*

Şiirin anlam dünyası

Aşık Şem'i “Bursa'nun” redifli bu şiiri her şeyden önce bir Bursa güzellemesidir. Zira şiirde başından sonuna kadar şehre övgüler vardır. İlk bendde şehrin “misk-i ‘anber”le kurulduğunu söylemesi şehrin

güzellik vasfına ta sözü başında yapılan önemli bir vurgudur. Öyle ki ona göre bu şehrin toprağı âşıkların gözlerine sürme diye çekecekleri değerde bir topraktır. İlk bendde yapılan diğer önemli iki vurgu ise şehrin Osmanlı Devleti'nin kurucu başşehir oluşuna ve bu süreçte beş padişaha taht şehri oluşunadır. Şairin Bursa'dan söz ederken daha ilk bendde Emir Sultan ismini anması ise çok anlamlıdır. Zira nasıl sultanlar, şehrin maddi kurucuları ise Emir Sultan da Bursa'nın manevi kurucusudur.

Bursa'dan söz eden bir metinde elbette şehrin önemli simgesi olan Uludağ'dan bahsedilmelidir. Şairin bu yüzden ikinci bendde Uludağ'ı anarak burada yetişen lalelerle şehrin güzellerinin yanakları ve dudakları arasında renk anlamında bir ilgi kurduğu görülmektedir. Tabi şehir için bir başka önemli simge de elbette şeftalisedir. Şair onu da ihmal etmez hem şeftaliyi hem de onunla birlikte narı da anmadan edemez.

Üçüncü benddeki en önemli kelime bence “yeşil” kelimesidir. Zira bu kelime olmadan Bursa'yı anlamak da anlatmak da mümkün olmaz. Her şehir kendisini en iyi ifade edecek kelimelerle anılırken Bursa da hep “yeşil Bursa” diye anılmıştır. Bu elbette göz ardı edilemezdi. Şair yeşile olan vurguyu ise çocukların elindeki Kur'an kılıflarının ve güzellerin başındaki yazmaların da yeşil olmasından hareketle, bu şehrin güzelliğini adeta bir tek kelimeye; yeşil kelimesinde özetlemektedir. Şehir bundan dolayı hep baharı, bahar güzelliğini yaşamaktadır. Bu güzellik tablosunu tamamlayan diğer unsurlar ise aşkla açan güller ve aşkla öten bülbüllerdir.

Dördüncü bendde ise put gibi güzel, serbest edalı bir Bursa güzelinden ve ona olan aşkından söz etmektedir. Tabi bu aşk vuslata dönüşmemiş ve şair sevdiğine kavuşamamanın verdiği acıyla gözyaşı akıtmıştır. İşte bunu anlatırken yine şehrin önemli simgelerinden Pınarbaşı ile anlatması da son derece manidardır. İşte bu anlatım şairin belki Konya'da belki bir ihtimal geldiği Bursa'da görüp sevdiği bir güzelin sevdasıyla Bursa'ya dair bir şiir yazmış olabileceğini, işin belki de mahremiyeti sebebiyle bu sevgilinin güzelliğinin şehir üzerinden anlatıldığı gibi bir sonuca da ulaşabiliriz.

Beşinci ve son beyit ise bize dördüncü beyitte anlatılan konunun gerçek olabileceğini gösterir. Zira âşık olduğu Bursa güzeline dair anlatım bu bendde de devam eder. Bu defa da o güzelin başındaki Ahmediye kumaşından dokunmuş başörtüsünden söz eder. Daha sonra ise bu tekil örnekten genelleme yaparak şehrin güzellerini ele alır ve onların yarısının esmer,

yarısının kardan beyaz olduklarını söyler. Şairin son sözü ise sözü hülasesi niteliğindedir. “Vasfa gelmez muhtasar Şem'i şî'arı Bursa'nun” diyerek Bursa'nın güzelliklerini anlatmanın mümkün olamayacağını ifade eder.

Kaynakça

Nurettin Albayrak, “Şem'i, Konyalı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 38, s. 505). İstanbul: TDV Yayınları. İstanbul 2010

Feyzi Halıcı, *Âşık Şem'i Hayatı ve Şiirleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982

İlhan Yardımcı, *Evliaları ve Abideleri ile Şehirler Sultanı Bursa*, Uludağ Yayınları, Bursa 2005

Yılmaz Faraşoğlu, “Divan Şiirinde Bursa Redifli Şiirler”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10, 211-229. İstanbul 2023

Kerim Bayramoğlu

Araştırmacı, Yazar

Türk Sanat Musikisinin “En Şen” Sesi Önce Bursa’da Yankılandı

Bursa’da, kilise korosunda şarkı söyleyen, bir papazın oğlu iken Türk müziğinin üstatlarından Hacı Arif Bey’in beğenisine mazhar olunca kendi yolunu çizdi ve sanat hayatına başlamak için İstanbul’a gitti... Türk müziğine altı yüzden fazla eser bıraktı. Mustafa Kemal Atatürk, Süleyman Nazif, Peyami Safa, Yahya Kemal Beyatlı sesinin ve müziğinin önemli hayranlarından idi... Bursalı Üstat Bimen Şen...

Bimen Efendi, Gaspar Derğazaryan namında bir papazın dördün-

cü oğlu olarak 1872 yılında Bursa’da dünyaya geldi. Bursa, Setbaşı semtindeki, Ermeni Kilisesinde (Büyük Kilise) Ermeni duaları ve ilahileri okuyordu. Bunların besteleri Türk musikisinden alınarak yapılmıştı. Dinleyiciler Ermenilerden ziyade Türk’tü ve hatta tarikat ehli mutaassıp kişilerde vardı. Bimen Şen, o günlerini şöyle anlatmıştır;

“Benim babam, anam, kardeşlerim, hulasa bütün silsilem saz çalardı. Daha 8 yaşımda iken Bursa’da ki Büyük Kilise’de ilahi makamındaki Ermeni dualarını

okuyordum. Kiliseye Ermenilerden ziyade, Müslümanlar gelmeye başlamışlardı. Hatta kilisede Ermeni dualarına gözyaşı dökülenler arasına istavrozu görür görmez lanet okuyan abani sarıklı imamlar, ceplerinden Kur’an-ı Kerim-i eksik etmeyen aksakallı hafızlar ve abdestsiz sokağa çıkmayan softa dervişler bile karışmıştı...”

Bimen Efendi kiliseden çıktıktan sonra, evinde de okumalarına devam ediyordu. Bu sıralarda Bursa’ya yeni bir vali atandı. O devirlerde, halk valiyi yollarda karşılar, Türkler, Rumlar ve Ermeniler

tezahürat yaparlardı. Ermeniler kilisede okuyanları da götürmüşlerdi. Ekalliyetlerde (azınlıklarda) bir adet vardı:

“Safa geldin Vali Paşamız
Adaletinle çok yaşa!”

şarkısını okurlardı. Bunu okuma vazifesi Bimen'e verildi. Vali, şarkıyı o kadar beğendi ki, üç kere tekrarlattı. Ve sonunda cebinden bir altın saatle bir kordon çıkarıp küçük okuyucunun yeleğine taktı. Bursa Valisi'nin bu hediyesi Bimen'in içindeki musiki sevgisini daha da arttırdı.

1884 yılı başlarında Hacı Arif Bey, Bursa'ya geldi. Bir yandan kaplıcaları, bir yandan da şehri gezdi. Bir gün oradaki ahabına;

- “Gezmekten çok yoruldu. Biraz musiki dinlemek istiyorum. Buranın henüz bilmediğim şöyle güzel musiki dinleyecek bir yeri var mı?” diye sordu.

Ahbablarından biri, şu akla gelmedik teklifte bulundu;

- “Arif Bey, burada bir kilise var. Ayin esnasında o derece harikulade musiki dinlemek mümkün ki anlatamam. İsterseniz bu Pazar günü kalkıp gidelim.”

Arif Bey'in bu teklifi ret edeceği zannediliyordu ki...

- “Peki, gidelim” dedi.

Ve hemen o Pazar Arif Bey ve arkadaşı buluşup musiki dinlemek üzere kiliseye gittiler. Esasen, Arif Bey için bu yeni bir şeyde değildi. Musikisi güzel kiliselere, kimseye görünmeden girer ve musiki dinlerdi. Kiliseye geldiklerinde, herkes ibadet ederken onlarda bir köşede durmuşlar, musiki dinliyorlardı. Hakikaten pek vakur bir müzikti. Buranın papazı bilhassa buna pek meraklı idi. Kilise hanendesi (şarkıcısı) olarak yetiştirilmiş küçük çocukların taze sesleri binanın loşluğu içinde perde perde

Bimen Efendi

Bimen Efendi'yi Bursa'da keşfeden
Hacı Arif Bey

yükseliyordu. Bu çocuk gruplarından en küçüğünün sesi bilhassa Arif Bey'in pek ziyade dikkatini çekmişti. Yanaşarak bu küçük papaz namzedinin, sesini daha yakından dinleyince onu büsbütün harikulade buldu. Ayinden sonra arkadaşına dönüp;

- “Bu çocuğun büyük istikbali olabilir... Ne ses!” dedi.

Arkadaşı;

- “Papazın çocuğu! Babası onu mükemmel bir kilise hanendesi

(şarkıcısı) ve iyi bir papaz olarak yetiştirmek istiyor” dedi.

Arif Bey, papazla yüz yüze geldi. Pek ziyade musiki meraklısı olan Papaz Gaspar Efendi, bestekâr Arif Bey'in eserlerine çok ilgili ve meraklıydı ve hayranıydı. Ayrıca, alaturka müziğin o kadar hayranı idi ki dini kisvesine rağmen, sonsuz bir sanat kadirşinaslığıyla eğildi ve Hacı Arif Bey'in elini öptü. Arif Bey, Papaz Gaspar'a;

- “Bu çocuk büyük bir sanatkâr olabilir, onu papaz yapmakla sanata karşı bir cinayet işlemiş olursunuz dedi.

Küçük Bimen, konuşulanları ilgi ile dinliyordu. Papaz Efendi, dertli dertli başını sallayarak;

- “Zaten kendi de papaz değil, çalgıcı olmak istiyor efendim!” dedi.

Bimen Efendi, Hacı Arif Bey'le ilgili hatıralarından bahsederken o günleri şöyle anlatmaktadır;

- “Hacı Arif Bey'in teveccühünü kazanmıştım. Bundan o kadar gurur duyuyordum ki... İlk hocam odur. Bir gün, meşk ederken bana şunları söyledi;

- ‘Musikiye karşı yaman bir istidadın var. Bu istidadını köreltmek istemiyorsan, filiz vermesini, çiçeklenmesini istiyorsan hemen İstanbul'a git! Başka türlü, bu güzel sesinden istifade edemez, hayır göremezsin’.

Ailesi, İstanbul'a gidip şarkıcı olmasına ılık bakmıyorlardı, bu fikrini söylediğinde karşı çıktılar. Anasını, babasını razı edemedi. Fakat her gün onların başının etini yedi ve ailesinin rızası ile henüz 14 yaşında İstanbul'a gitti. Akrabalarının yanına yerleşti. İlk zamanlarında İstanbul'da büyük sıkıntılar yaşadı, parasız, çaresiz ve aç kaldı. O günleri kendisi; “Ailemin şiddetli itirazlarına rağmen, Hacı Arif Bey'in tavsiyesini yerine

Bimen Şen ve Eşi Eleni Hanım ile 1935

Şamlı İskender Bimen Şen Nota kitapçığı-Kerim Bayramoğlu koleksiyonu

Bimen Şen boş zamanlarında eşi Eleni ile tavla oynamaktan büyük keyif alırdı, 1935

Bimen Efendi'nin taş plaklarından birisi

getirdiğim zaman on dört yaşında idim. Beraberimde getirdiğim paranın bitişini on dört gün bile sürmedi. Başlayan müthiş bir kışın eşliğinde on parasız ve yapayalnız kaldım. Bilir misiniz ki, o sıralarda beni sefil bir ölümden kurtaran şey, milyonlarca insanı sefil bir ölüme sürükleyen açlıktır. O vaziyetten kurtulmanın son çaresini, kiliseye başvurmakta buldum. Verdikleri gömleği giyip bir dua okudum. Dinleyenler arasında

dindar bir banker gelip alımdan öptü. Vaziyetimi öğrenince bana yanında tahsildarlık verdi.”

Tahsildarlık, onu maddi yönden rahatlatmıştı. Tahsildarlıktan sonra ticarete atılmış sarraflık yapmaya başlamış ve geçimini böylece sağlamıştır. Geçimi ile ilgili olarak Bimen Efendi şu ifadeleri kullanmıştır; “Ticaret ve sarraflık yaptım, bütün ömrümde bu sayede geçindim. Bunun için eserlerimden on para almadım. Hatta

Bimen Şen, 1935

ücret diye verilen altın keselerini çok defa geri çevirdim. Yalnız manevi kıymeti olanları aldım. Hatıra diye verilen şeylerin hiçbirini ama hiç birini kaybetmedim. Adi bir teneke kutusunu bile sakladım. Bunların karşılığında duyduğum haz o kadar büyüktür ki...”

Bimen Şen'e ait plak

İçindeki musiki aşkı her olumsuzluğa rağmen bitmemiş daha da anlam kazanmıştı. Musiki çalışmalarına tekrar başlamış ve İstanbul'un önemli musikicilerinden dersler almaya, onlarla beraber olmaya başlamıştı. Hagoş Kılıyan, Lemii Atlı, Neyzen Aziz Dede, Kanuni Hacı Arif Bey, Şevki Bey, Rahmi Bey, Hacı Kirâmî Efendi, Tamburi Cemil Bey, Hanende Nedim Bey gibi Türk musikisinin büyük simaları ve eşsiz ustaları ile düşüp kalkarak, musikimizin nazari ve ameli kısımlarını öğrendi. Kendisini geliştirdi. Bimen Efendi, hiç bir enstrüman çalmayı ve hatta nota dahi bilmezdi fakat 600'ün üstün-

En büyük hayranlarından birisi de Mustafa Kemal Atatürk'tü

de eseri vardı. Kendisi nasıl beste yaptığını şöyle anlatıyor; "Altı yüz küsur eserim vardır. Bana en kuvvetli ilhamı güfte verir. Güzel bir güfte beni sarhoş eder. Ben, en canlı eserlerimi yatakta yaparım. En güzel besteler içime gece yarısı uyandıgım zamanlar doğar.

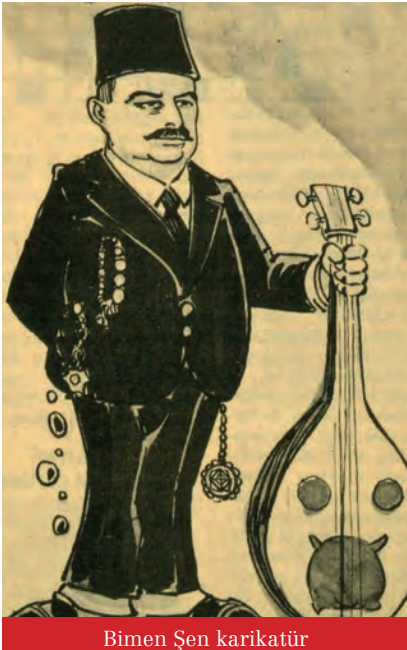

Bimen Efendi'nin taş plaklarından birisi

Ömrümde elime tek musiki aleti almış değilim ve bestekâr olduğum halde tek nota bilmem. Şarkıları "Düm-Tek" usulü ile besteler, sonra da notacıma yazdırırım..."

Bimen Efendi, Türkiye çapında sevilen sayılan bir kişi olmuştu. Bimen Efendi, Mustafa Kemal Atatürk'ün de dikkatini çekmiş ve Ankara'ya davet edilmiştir. Ayrıca, İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda da konserler sunmuş, Mustafa Kemal Atatürk'ün de beğenisini ve teveccühünü kazanmıştır. Hatta bir gün rivayete göre Mustafa Kemal Atatürk, Bimen Efendi'ye:

- "Hep hüznünlü şarkılar yapıyorsun, bir tane de neşeli yapsana" deyince Bimen Efendi, meşhur kürdîlîhicazkâr makamındaki şu şarkıyı besteler;

Bimen Şen karikatür

Yahya Kemal Beyath

Peyami Safa

Setbaşı İpekçilik Caddesindeki Büyük Ermeni Kilisesi

“Yüzüm şen, hâtıram şen, meclisim şen, mevkiim gülşen,
Dilim şen, hem-revim şen, hem-serim şen, hem-demim rûşen,
Nasıl şen olmasın gönlüm bu

bezm-i ıyş ü işretde,
İçen şen, söyleyen şen, dinleyen şen, yâr ü ağyar şen”.

Mustafa Kemal Atatürk, çok sever şarkıyı ve Bimen Efendi'ye “Şen” soyadını verir ve o, artık Türk Musikisinin Bimen Şen'i olur.

Pek çok dostu ve seveni vardı Bimen Şen'in. Bunlardan bir tanesi de Yahya Kemal Beyatlı'dır ve o özlemini Varşova'da elçi iken Süleyman Nazif Bey'e yolladığı mektupta “Bimen'in sesine adeta vahasız çölde kalmış bir yolcu gibi susadım” dedikten sonra Bimen Şen tarafından bestelenmek dile-

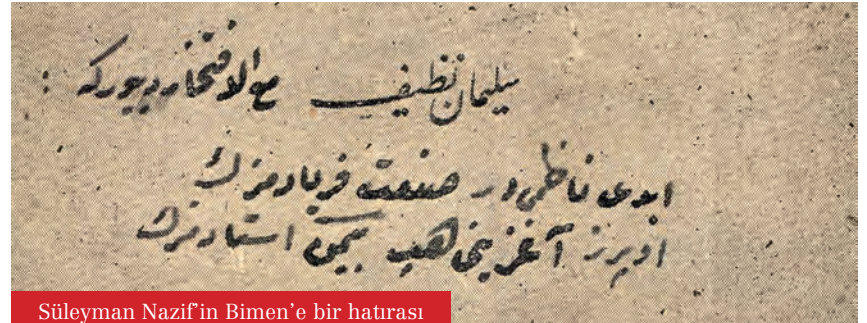
ğiyle şu parçayı yollar;

Mevsim sonu yas bağladı gülşen yanımızda,
Gül goncası açmazsa ne var, sen yanımızda,
Bülbülleri uzaklaşsa da Bimen yanımızda,
Gönül goncası açmazsa ne var, sen yanımızda

Bimen Şen, bu güfteyi besteleyip Süleyman Nazif'in gittiği meyhaneye gider ve Süleyman Nazif'e orada okur. Çok beğenir ve etkilenir, cebinden bir kart çıkartarak bir şeyler yazar ve Bimen Efendi'ye uzatır.

Süleyman Nazif

Süleyman Nazif'in Bimen'e bir hatırası

Kağıtta:

“Edebî nâzımıdır san’atı feryâdımız
mızın

Öperiz ağzını hep Bimen üstâdımız
mızın” yazılıdır.

Yazar Peyami Safa “Hasasiyetin çeşidi bakımından halis Türk sayılabilirdi. Alaturka musikinin sözde Türk adıyla bestekârları vardır ki o soğuk alaturka bozması şarkıları ile Bimen’den daha az Türk’türler.” demiştir. Arkadaşlarının gözünde Bimen Şen, muhabbetkâr, tevazuu sahibi hatta bazen sahneye çıkıp şarkı okuduğunda halkın onu alkışlara boğduğu zaman onu utandıran yüzü kızaran birisidir.

Gazeteci Refi Cevat Ulunay, Bimen Şen’in sesi ile ilgili bir anısında “Bimen yalnız bestekâr değildi. Sesine ve sanatına hakim bir oku-

yucuydu, bir sene İstanbul’a gelen Romen Musiki Heyetini dinlerken sesini bizde “musikar” denilen sazın en tiz perdesine erişirmiş ve bu kudret musikarı çalan artisti çıldırılmıştı...”

Bimen Şen, son yıllarında kendisini musiki aleminden çekmiş ve elindeki değerli eşyalarını satıp geçinmişti. Kendisi “Bir küskünlük bana son altı seneyi piyasadan uzak geçirtti. Bu işsiz senelerimi satıp yiyerek geçirdim.” demiştir.

Bimen Şen, Eleni isimli bir hanım ile evliydi ve hiç çocukları yoktu. 26 Ağustos 1943 yılında vefat etti. Cenazesi Beyoğlu Üç Gora Katedrali’nden kaldırılmış, sanatçının yakın dostları ve arkadaşları ayin esnasında hazır bulunmuşlardı. Cenazesine; Lemi Atlı, Saadettin Kaynak, Neyzen Rıza, Tamburi

Dürüri, İbnülemin Mahmud, Kemal İnal, Ali Rıza Şengel gibi musiki üstatları da katılmışlar, son yolculuğunda Feriköy Ermeni kabristanında toprağa verilen Bimen Şen, ardından pek çok güzel hatıra ve Türk Musikisine altı yüzü aşkın beste bırakmıştır.

Kaynakça :

Hoş Sada, İbnülemin Mahmut Kemal İnal, İstanbul Maarif Basımevi, 1958

Her Yönüyle Yahya Kemal, Sermet Sami Uysal

Akşam Postası, 4 Eylül 1943

Akşam Gazetesi, 5 Ağustos 1945

Yedi Gün Mecmuası, 30 İlkteşrin 1935

İstanbul Feriköy Ermeni Mezarlığında son uykusunu uyuyan Bimen Şen

Prof. Dr. Mustafa Kara

Emekli Öğretim Üyesi

Kütüphaneler Haftasında
Bir Şeyh Efendi'yi Anmak

Bir İnsan Ve Kitap Dostu

Abdullah Munzevî

Ilim, fikir, kültür, kitap ve kütüphane tarihimizle¹ ilgilenen her insan, Bursa'da bulunan **İnebey Yazma Eser Kütüphanesi**'nin önemini takdir eder. Bu kütüphanede bulunan eserlerin büyük bir kısmının 1925'te kapatılan dergâhların kütüphanelerinden buraya aktarılan yadigârlardan meydana geldiğini de bilir. Bu dergâhlardan birkaç tanesinin ismi şöyle sıralanabilir:

- 1.Mevlevihane²
- 2.İsmail Hakkı³

1 Kütüphane tarihimizle ilgili eserler konusunda İsmail Erunsal'ın eserleri mühimdir.
2 Mevlevihanenin kitapları 1926 yılında yeni kütüphaneye aktarılmıştı. Mevlevihane 1952 yılında yıktırılarak arsası üzerinde su deposu yapılmıştır. Aradan yetmiş yıl geçtikten sonra bina yeniden yapılmıştır (2023). Tahdis-i nimet olarak ilave edelim: Yeni binada kütüphane kurulması için daha çok tasavvuf ve Mevlevilikle ilgili olmak üzere yüzlerce eser vakfettim.
3 Bursa'da Tekke diye tanınan bu me-

- 3.Emir Sultan
- 4.Eşrefzâde
- 5.Ahmed Gazzî⁴
- 6.Atinalı Ali Rıza Efendi
- 7.Baba Efendi
- 8.Hüsameddin Efendi
- 9.Cizedârzâde
- 10.Eminiyye⁵

kanda 1970-80'li yıllarda Osmanlıca ve yeni harflerle epeyce kitap vardı. Ne oldu bilmiyorum. Bu sene (2024) bina yıktırılarak yeniden yapılmaktadır. Oraya da kitap bağışlamak niyetindeyim.

- 4 Bu dergâhla ilgili de şöyle bir tecelli oldu. Bursa Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Kütüphanesi için Osmangazi Belediyesi'nden Pınarbaşı'ndaki bugünkü binayı isterken binanın isminin Gazzeli Ahmet Efendi Kültür Merkezi olmasını, böylece Gâze isminin yaşamasını 2020'de teklif ettim. Kabul ettiler.
- 5 Bursa dergâhlarının tarihi için bk. M. Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa,2012. Eminiyye Dergâhının selamlık kısmı Gökçen ailesi tarafından

Türkiye'de en çok yazma esere sahip olan kütüphanelerden biri olan söz konusu mekanın en zengin bölümlerinden biri de **Câmi-i Kebir** (Ulucami) adını taşımaktadır.

Kurucu: Abdullah Munzevî

Karaman doğumlu olan Abdullah Munzevî, tahsil ve terbiyesini Kayseri ve Ankara'da tamamladıktan sonra tasavvufî hayata meyletmiş, müridinden Nakşibendî tarikatı üzere icazetini aldıktan sonra Bursa'ya gelmiştir.

Abdullah Munzevî Dergâhında şeyh olduktan sonra bir taraftan kendisine intisap eden insanların gönüllerini terbiye ederken Ulucami'de kurduğu kütüphaneye vakfettiği yüzlerce eserle bütün insanlara ışık tutmaya devam etmiştir. Tarih, tıp, dil, edebiyat, mantık, tasavvuf vb. dahil olmak üzere çeşitli ilim dallarında kale-

2000'li yıllarda onarılmış kütüphane bölümü için eserlerimin hepsini vakfettim.

me alınan eserlere asırlar içinde başka hayırsever ve kitapseverler de ilavelerde bulunmuş, koleksiyon zenginleşerek günümüze ulaşmıştır.

Vakfiye

Dergâhın vakfiyesi, binanın mimarî yapısı ve büyüklüğü hakkında da dolaylı olarak bilgi vermektedir:

1 oda Nakşibendî usûlüne göre Hatm-ı Hâcegân⁶ için tevhidhane olarak,

1 oda derslane,

1 oda zâviyenin aşçısına,

1 oda bevva⁷,

1 oda sofracıya,

1 oda misafirlere,

1 oda halvethane,

1 oda şeyhe,

1 oda caminin imam ve hatibine,

1 oda müezzin ve kayyıma tahsis edilmiştir.

Şeyh Abdullah Efendi kendi oturduğu evin de vefatından sonra, mutfak olarak kullanılmasını ve burada gerektiği kadar yemek pişirilmesini ve muhtaçlara dağıtılmasını şart koşarak vakfetmiştir. Vâkıfın şartlarından birisi de dergâhta şeyh olanların -genelde yapılanların aksine-, aileleriyle beraber dergâhta oturmamalarıdır.⁸

1201 (1787) tarihini taşıyan kütüphane vakfiyesi elimizdedir⁹. Abdullah Munzevî 1210'da (1795) vefat etmiş ve dergâhının haziresinde gömülmüş daha sonra hazire, Emirsultan Mezarlığı'na nakledilmiştir.

Mezartaşında bulunan şu mısralar hayatının bazı safhalarına da ışık tutmaktadır:¹⁰

Hüve'l-Hayyül-Bâkî

Kutb-ı çerh-i zühd ü takvâ ğavs-i mülk-i ittika

Şeyh Abdullah Efendi kabr-i cennet-râyiha

Fakrî fâhr itmiş aceb sultân-ı istiğnâ idi

Vaşf-ı tecridinde kâsırdır lisân-ı mâdiha

Fakr iken bâli nice vîrân âbâd eyledi

Kalbi dârü'd-darb-ı kudretden bulurdu lâyiha

Câmi'-i Bursa'da tertib-i kütüb-i hoş-hayr idi

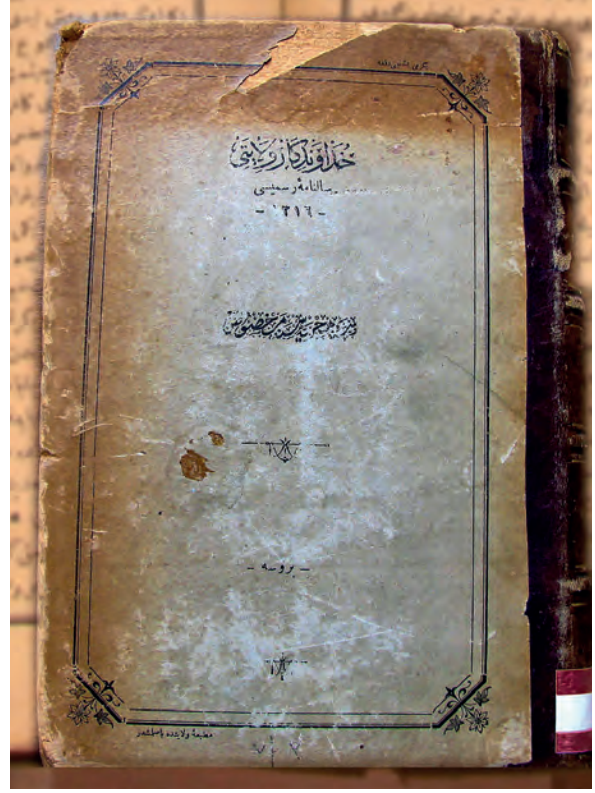
6 Nakşibendî tarikatında toplu yapılan sessiz zikre verilen isim.

7 Kapıcı.

8 Bk. Hasan Basri Öcalan, Abdullah Münzevi Dergâhı Vakfiyesi, UÜ Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 20, s.21 vd.

9 Bk. İsmail Erunsal, *Kütüphaneler Tarihi*, II, s.24,126.

10 Bursa Mezartaşları için Bedri Mermutlu ve Hasan Basri Öcalan'ın hazırladığı eserlere bakılabilir.

*Olmamış bir hâtıra bu zâta dek bu sâniha
Ehl-i servet kâm-res olmadığı hayr-ı cemil
Geldi yüzünden dahî nice husûsi fâyiha
Gıtdi üçler cânib-i ğaybe du'â-yı hayırla
Rûb-ı pâkine di sıdk-ı kalb ile el-Fâtıha
Sene 1210*

Munzevî Dergâhında kurucu şeyhten sonra şu mutasavvıflar postnişin olarak 1925 yılına kadar sırayla hizmet vermişlerdir:

Abdullah Efendi, öl. 1805.

Ahmed Efendi, öl. 1810.

Mehmed Emin Efendi, öl. 1823.

Mehmed Sadık Efendi, öl. 1845.

Ahmed Ferid Efendi, öl. 1867.

Mustafa Vahyî Efendi, öl. 1925.

Abdullah Munzevî bir taraftan Câmi-i Kebir Kütüphanesi'ni imkanları ölçüsünde zenginleştirirken Munzevî Dergâhında da ayrı bir kütüphane kurarak ilim, irfan ve sanat hayatını desteklemeye devam etmiştir. Bu kitaplar da 1925'ten sonra aynı kütüphaneye intikal etmiştir.

Mustafa Vahyî Efendi

Dergâhın ilk şeyhinden sonra son şeyhi Mustafa Vahyî Efendi'den de kısaca bahsetmek gerekir. 1316

Inebey Yazma Eser Kütüphanesi

(1898) tarihinde Emirsultan Dergâhı şeyhi Emin Efendi'nin vefatından sonra Bursa Meclis-i Meşâyih Reisliği¹¹ kendisine tevdi edilmiştir. Uzun yıllar, bu görevde kalarak, dervişlerin yetişmesi, tasavvufî hayatın seviye kazanması ve bazı iç problemlerinin halledilmesi için büyük gayret göstermiştir.

Onunla ilgili hüznün ve ibret verici bir olay şudur. 1908 Muharrem ayında aşure için Seyyid Usûl Dergâhında yapılan zikir ve sohbetten sonra diğer şeyh efendilerin arzusu üzerine son duayı yaparken sürç-i lisan ile Sultan II. Abdülhamid için "rahmetli" kelimesini kullanması uzun soruşturmalara ve celâlî tecellilere sebep olmuştur.

Yadigâr-ı Şemsî sahibi Mehmed Şemseddîn Efendi'nin verdiği bilgiye göre tekkelerin kapandığı günlerde¹² 16 Rebiulevvel 1344 / 5 Teşrinievvel 1341 (1925) tarihinde vefat eden Mustafa Vahyî Efendi'nin cenaze namazı Ulucami'de kılındıktan sonra son defa olmak üzere -bir dergâh geleneği olan- zikir u

11 Meclis-i meşâyih 1866 yılında İstanbul'da şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan bir nevi Tarikatlar/ Tekkeler Genel Müdürlüğü'dür. Bunun illerde de temsilcilikleri vardı. Geniş bilgi için bk. DİA, ilgili md.

12 Yüz yıl önce 3 Mart 1924 tarihinde Şeriyye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılıp Diyanet İşleri Reisliği kurulunca camilerle birlikte tekkelerin yönetimi de bu kuruma devredilmişti. Aralık 1925 tarihine kadar böyle devam etti.

tevhid ile Hazret-i Emir Sultan Haziresinde rahmet-i ilâhiyeye tevdi edilmiştir.

Şemseddin Mısrî'nin onunla ilgili duyguları şöyle: Münzevî Dergâhı şeyhi idi bu zât-ı kerîm Nakş-bendî mesleğini neşr iderdi sâl ü mâh

Sâlikânın hizmetine sa'y idüp altmış sene Şeyh ü dervîşâna maddî ma'nevî olmuş penâh

Meclis-i Meşihata olmuşdı re'is-i muhterem Fâzıl ü kâmil idi ol ârif-i pür-intibâh

Vâkîf-ı ilm-i tasavvuf ârif-i sırr-ı meâd Misli gelmez bir daha bu sözüme halkdır güvâh

Seksen üç yaşında geldi "irci'î" emri ana Mazhar-ı afv-ı Hudâdır bunda yokdur iştibâh

Âfiyet ile mu'ammer eyleyüp evlâdların Eylesün Mevlâ-yı Kâdir ayn-ı lutfuyla nigâh

Söyledim Şemsî-i Mısrî ana bir târîh-i tâm Oldı Şeyh Vahyî Efendi vâsıl-ı bezm-i ilâh¹³

13 M. Şemseddin Ulusoy, *Bursa Dergâhları/ Yadigâr-ı Şemsî*, Hzn. M. Kara-K. Atlansoy, Bursa, 2022, s. 492 vd.

Bursa Kütüphaneleri

Mısrî Dergâhı Şeyhi Şemseddin Ulusoy, yüz yıl önce 1923 yılında kitapları tespit komisyonunda Mustafa Vahyî Efendi ile birlikte görevli iken kaleme aldığı metinde o günkü Bursa'nın kütüphaneleri hakkında şu tespitleri yapmıştır:¹⁴

“Kütüphaneler evvelce tespit edilmemiş. Hatta defterleri bile yok idi. Cami-i Kebir'e kütüphaneye vaz' eden (kuran) Münzevî Abdullah Efendi merhum olmakla onun tekkesine şeyh olanların bu kütüphaneye hakk-ı nezareti (yönetim hakkı) olduğundan şeyhi Vahyî Efendi ile Hoca Mustafa Efendi merhumlar kütüphaneleri yazmaya defter tanzimine memur olmuşlar. Bir ikisini sathice yazmışlardır. Çünkü ender nevadir olan kitaplardan pek çokları ecânibe (yabancılar) satılmış. Yerlerine matbu' veyahut hiç konulmamış, arayan soran olmadığından kütüphanecinin vicdanına kalmış bir keyfiyet idi. Hatta bu kadar itina edilmiş birer birer kütüphanecilere teslim edildiği halde kontrol edilmediğinden yine bir hayli eserler ziyaa uğramıştır. Çünkü sail (soran) yok, mesuliyet korkusu yok. Bilâhère tekrar tetkike Evkaf¹⁵ tarafından Vahyî Efendi ile memur olduk.

14 Bursa kültür tarihi ile ilgili çok önemli eserler kaleme almış olan Ulusoy, 1936 yılında tedavi için bulunduğu İstanbul'da vefat etmiş Merkez Efendi Kabristanında defnedilmiştir. Bazı eserlerini arkadaşlarıyla birlikte yeni harflere aktardık ve yayınladık. Hayatı ve eserleri ile ilgili geniş bilgilere bu eserler vasıtasıyla ulaşılabilir.

15 Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Beş altı kadar kütüphaneyi yazdık. Dergâhlarda bulunanların bazısını yazamadık.

Vakta ki cumhuriyet ilan edildi, kütüphaneler Maarif'e¹⁶ devrölundu. Tekrar kütüphaneler bir yere cem olunmaya, yazılmayanların da tespitine ibtidar edildi. Hatta altı kadarını ikişer nüsha olmak üzere yazdım ve nihayetlerine birer cetvel ilave ettim. Bu cetvelde kitabın nev'i, nisabı, hattı gösterilmiş ve bir ciltte de müteaddid kitaplar da ayrıca beyan olunmuştur. Fakat bu kitabımıza yazmak epeyce müşkilatı mucip olacağından birer işaret ile yazılmasını münasip gördüm. Oldukça inzibata alınmış ise de henüz kontrol edilmediğinden yine arasına ziyaa uğrayan (kaybolan) kitaplar yok değildir. Yazıların da yeni Türkçeye tahvili murûr-i zamanla Arap harfleriyle yazılan kitaplar okunamayaca-

Abdullah Münzevî, kendisine intisap eden insanların gönüllerini terbiye ederken, Ulucami'de kurduğu kütüphaneye vakfettiği yüzlerce eserle de bütün insanlara ışık tutmaya devam etmiştir.

ğından bunlardan hat ve kitabın mucib-i istifade olanları ayrılarak diğerleri tabii, nazar-ı rağbetten düştüğünden bir mahalde taht-ı muhafazaya alınacaktır. Diğerleri de umumi bir kütüphanede enzar-ı umumiyeye (herkesin önüne) konulacaktır.

1342 Arabi/1340 Rumi (1923) tarihinde yazdığım defterlerdeki cetvellerden iktibasen buraya o vakit mevcut olan kitapları yazıyorum”¹⁷

1926 yılında Ulucami Kütüphanesi'nden intikal eden kitapların bilim dalları ve adetleri şöyledir:

Mushaf-ı şerif	224
Kıraat	32
Tefsir	263
Usûl-i hadis	19
Hadis	397
Evrâd	122
Usûl-i fıkıh	82
Fıkıh	299
Fetva	44
Ferâiz	50
Tasavvuf	259
Mevâiz	194

17 Ulusoy, *Âyine-i Diyâr-ı Şemsi*. (Yazma nüsha)

16 Milli Eğitim Bakanlığı'na.

- Ta'bir 5
 Akâit 198
 Hikmet 27
 Mantık 182
 Hey'et 47
 Tarih-i tabii 9
 Tarih 143
 Tıp 22
 Edebiyat 104
 Meâni-Beyan 121
 Âdâb 67
 Nahiv 240
 Sarf 129
 Lugat 121
 Mecmua 78
 Mütenevvia 86

Şemseddin Mısırî bilgi vermeye devam ediyor:

“Bu kütüphaneyi Münzevî Abdullah Efendi tesis etmiştir ve ders şeriki (arkadaşı) Osman Efendi'yi de teşvik ve terğib ederek onun da kitaplarını vakfettirmiştir. Fakat ondan sonra daha birçok kitaplar ilave edilmiş elyevm (bugün de) edilmektedir. Ancak buraya yazdığım 1340 tarihinde mevcut bulduğum kitaplardır. Yoksa on seneden beridir birkaç yüz kitap daha ilave edilmiştir.

Münzevi Abdullah Efendi'nin terceme-i hali *Yadigar-ı Şemsi* nam eserimizde mufassalan (genişçe) yazılmıştır. Kendilerinin vefatı 1210 (1795) tarihinde olup tekkesinde metfundur. Cami-i Kebir'de ekseriyeti fıkıh ve alet (dil) kitapları teşkil eder. Esbab-ı mucibesi ise vaktiyle otuz kırk yerde Cami-i Kebir'de tedris olunurdu. Hocalar kütüphaneye gelirler orada mütalaada bulunurlar. Vakıa, hadis, tefsir gibi kitapların daha diğer fünûndan kitaplar okunur ise de en ziyade talebe yararacak kitapların çok olmasına lüzum görüldüğündendir.

Diğer kütüphanelerin müdavimi pek azdır. Esasen Cami-i Kebir'den başka camilerde de kütüphane yoktur. Diğerleri tekâyâda, medârisde'dir (tekke ve medreselerde). Yalnız Saîd ve (Ahmet) Vefik Paşalar Ahmed Gazzî tekkesinin¹⁸ kitaplarını Orhan

18 Arsası üzerinde Süleyman Çelebi Lisesi yapılmıştır. Dergâhın kurucusu Gazzeli Ahmet Efendi'dir. Niyazî-i Mısırî'nin halifesidir. (öl. 1737)

Camii'ne naklettiklerinden sonra bir de Orhan Camii'nde kütüphane vücuda gelmiştir.¹⁹ Fakat bu kitapların hepsi tekkenin değildir. Şimdiye kadar pek çok kitaplar ilave edilmiştir. Tekkelerde kütüphane bulunması evvelki meşayihün, Fakîr²⁰ gibi nâhil değil cidden erbâb-ı ilim ve ashâb-ı kemâlden oldukları bâhusus (özellikle) kısım-ı küllisi (büyük çoğunluğunu) kendi eserleri teşkil etmiştir”.

Kültür dünyamızın ana sütunlarından biri olan bütün bu kitapları yazarak bizim ve insanlığın hizmetine sunanları, söz konusu eserleri korumak ve kollamak için kütüphaneler kurarak hizmete devam edenleri ve okuyuculara gönlüyle hizmet eden bütün kütüphanecilerimizi rahmetle anarız.²¹

19 Şimdi Kadınlara tahsis edilen yer kütüphane idi.

20 Yazar kendisini kastediyor.

21 Ali İhban Karataş Bursa Kütüphaneleri ile ilgili bir eser yayınlamıştır. (2015)

İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

Bursa'da tarihi İnebey Medresesi'nde hizmet veren Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde teşekkül ettirilen Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nın İstanbul Bölge Müdürlüğü'ne bağlı olarak hizmet veren ve tarihimizin temel kaynaklarından el yazması ve Basma eserlerin bulunduğu bir kütüphanedir.

Kütüphane, Bursa ve çevresindeki çeşitli kütüphanelerde bulunan Yazma ve Basma Eserleri bünyesinde toplayarak kayıt, katalog, tasnif v.b. teknik işlemleri yaptıkları sonra araştırmacıların hizmetlerine sunan, ülkemizin sayılı kütüphanelerden biridir.

Kütüphanenin hizmet verdiği İnebey Medresesi'ni Yıldırım Beyazıt dönemi devlet adamlarından Subaşı İnebey yaptırmıştır.

Medrese binası, 14. yüzyıla ait mimari özellikleri taşımakta, taş ve tuğla kullanılarak, mimaride ters (T) olarak bilinen planda inşa edilmiş edilmiştir.

Giriş bölümünün sağ tarafındaki, duvar arasında bulunan bir merdivenle de üst kattaki, medreseye ait kütüphaneye çıkılmaktadır. İnebey

Medresesi içerisinde yer alan bu kütüphane, Osmanlı tarihinde bilinen, ilk medrese kütüphanesi olarak da önemli bir özelliğe sahiptir.

Girişin tam karşısında yer alan kapalı eyvandaki dersane, 6.20 ölçüsünde, kare planlı olup, sekizgen kasağa oturan bir kubbe ile örtülmüştür.

Medrese, 1674'te Sadrazam Fazıl Ahmet Paşanın amcazadesi Hüseyin Çelebi tarafından esaslı şekilde

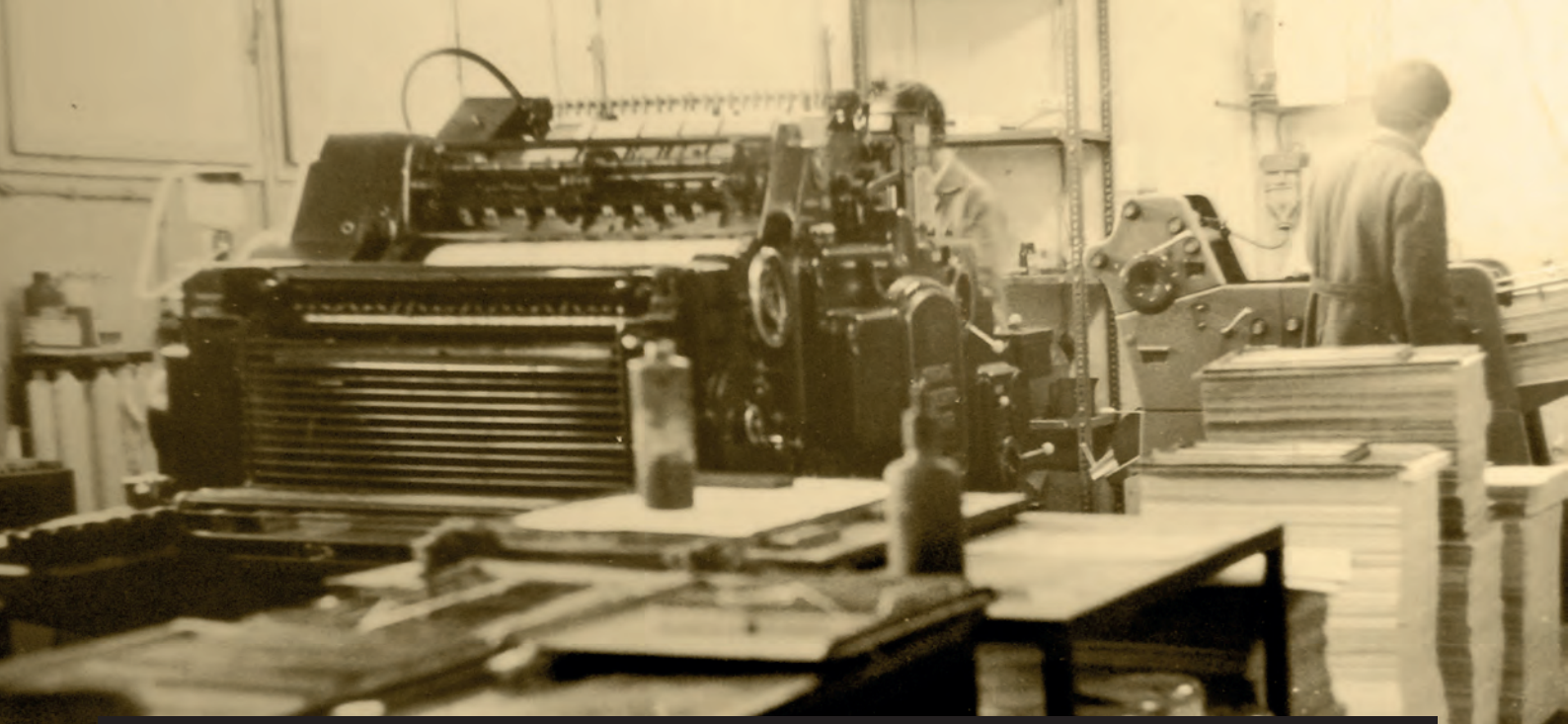
tamir ettirildiğinden, daha sonraki Şeriye sicillerinde Hüseyin Çelebi Medresesi adı ile anılmıştır.

Osmanlı imparatorluğu'nun son günlerine kadar hizmet veren medrese, medreselerin kapatılmasıyla birlikte, birçok tarihi eser gibi, özel kişilerin eline geçmiş ve 1962 yılına kadar konserve fabrikası olarak kullanılmıştır.

Binanın mülkiyeti halen Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olup, kütüphane olarak kullanılması şartı ile Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Genel müdürlük tarafından gerekli restorasyonu yapılan İnebey Medresesi, 1969 yılında Orhan Camiinde bulunan kütüphanenin buraya taşınmasıyla İnebey Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi ismiyle olarak hizmet vermeye başlamıştır.

28.12.2010 tarih ve 6093 sayılı kanun kapsamında kurulan "Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı"nın İstanbul Bölge Müdürlüğü'ne bağlı olarak Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Müdürlüğü ismiyle de yeniden yapılandırılmıştır.

(Kaynak: inebey.yek.gov.tr)

Uludağ Üniversitesi Basımevi

Üniversitenin matbaası faaliyete başladığında, Bursa'nın matbaacılık tarihi bir yüzyılı geçmiştir. Ne yazık ki, o tarihe kadar şehrin matbaalarının çoğu çağa ayak duramamış, 1870-1970 yılları arasında matbaa teknolojisi açısından büyük bir değişim yaşanmamıştır. 1950'li yıllara kadar gazete matbaaları ön plandadır. İlk atılım 1970 ve sonrasında tek renk ofset ile ikinci atılım ise 2000'li yıllarda dört renk ofset makine ile yapılmıştır. 1990'lı yıllara kadar matbaalarda usta-çırak ilişkisi ile eleman yetişmiştir. Sonraki yıllarda meslek liselerinde matbaacılık eğitimi alanlar, bir adım öne

çıkmıştır. Günümüzde ise baskı işi kolaylaşmış, grafik tasarım işi daha ön plandadır.

Bursa Uludağ Üniversitesi 1975'te, matbaası ise 1976'da kurulmuştur.¹ 2024 yılı itibarıyla 48. yıla ulaşmış, şehrin en eski birkaç matbaasından biridir.

Üniversite matbaasını makinelerden oluşan bir yapı olarak düşünmemek gerekir. Yayıncılığın

gelişmediği şehirlerde matbaa aynı zamanda yayınevi fonksiyonu üstlenmektedir. 1970'li ve 80'li yıllarda yayımlanan kitaplara baktığımızda, kapaklarda veya künye sayfasında "Bursa Üniversitesi Yayını" veya "Uludağ Üniversitesi Yayını" değil, "basımevi" ifadesi vardır.

Bursa gibi hâlâ taşralılıktan kurtulamamış şehirlerde, yayınevleri profesyonel hâle gelemeyince (Yayın yönetmeni, editör, düzeltmen, indeks hazırlayan kimsenin olmaması, kitap basımının sadece grafik tasarım olarak görülmesini kast ediyorum.) düşünce hayatı kısır kalır. Kitap yayıncılığı yüksek lisans, doktora tezlerinin basılması ve parasını verenin kitabını

¹ Uludağ Üniversitesi Basımevi'nin internet sitesinde, kuruluş tarihi 1976, *Bursa Hakimiyet* gazetesinin 18 Ocak 1982 tarihli sayısında ise 1977 yılı olduğu yazılmıştır. Sözlü tarih çalışmasından çıkarttığım sonuç ise, 1976'nın Kasım-Aralık aylarında kuruluş çalışmalarının başladığı yönündedir. 1977 yılında resmîyete dönüşmüş olabilir.

basamak şeklinde ilerlemektedir. Buradaki geri kalmışlığı kırma görevi üniversitelerin üzerindedir. Üniversite, öğrenciye belirli alanda eğitim vermenin yanı sıra şehrin kültürel dönüşümünde pay sahibidir. Matbaalar sayesinde öğretim üyeleri, düşüncelerini kitap ve dergiler aracılığıyla toplumla paylaşır. Matbaaların şehrin düşünce hayatındaki yönü yadsınamazdır. Ne yazık ki Bursa'da bu alan yeterince incelenmemiştir. Üniversite matbaasının nasıl kurulduğunu, geliştiğini ve önemini sözlü tarih vasıtasıyla ortaya çıkarmaya çalıştım.

Üniversitenin kurucu rektörü Prof. Dr. Ömer Fethi Tezok, ileri görüşlüdür. Bursa'nın eğitim tarihinde adı altın harflerle yazılmıştır (1915, İstanbul - 1978, Bursa). Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde (GATA) çalışırken, 1974 yılında Bursa'da üniversite kurması için görevlendirilir, 1975 yılında Bursa Üniversitesi'ni kurar.² Vefatından sonra adı, Hürriyet'teki kampüse verilmiştir (Birçok kişi buradan bahsederken hâlâ barakalar olarak söz eder.). Üniversitenin adı 1983'te Uludağ Üniversitesi, 2018 yılında ise Bursa Uludağ Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Hâliyle matbaanın adı da değişmiştir.

Fethi Tezok Bursa'ya geldiğinde ilk işlerinden biri, üniversitenin her türlü basılı yayını için matbaa kurmak olmuştur. Matbaanın ilk yeri, Hürriyet'te, Soğukkuyu köyündeki barakalardır. Matbaa, Görükle Kampüsü'ne taşındığı yıla kadar, L şeklinde iki blokta (idari kısım, kâğıt deposu ve atölye kısmı) faaliyet göstermiştir.

Üniversite uzun yıllar boyunca şehirde parçalı hâlde hizmet ver-

2 <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/tezok-omer-fethi-prof-dr-.html> (Erişim tarihi: 28 Ağustos 2023)

Uludağ Üniversitesi Basımevi çalışanları

Uludağ Üniversitesi Basımevi çalışanları

miştir. 152 Evler'de Tıp Fakültesi ve Eğitim Fakültesi, İpekçilik'te Bursa Yüksek İslam Enstitüsü (1983'te Fethiye'ye taşındı), Hürriyet'teki barakalarda Mediko, matbaa, yemekhane, Ziraat Fakültesi (ilk yıllarında Ziraat Mektebi'nin olduğu binadaydı, sonradan Hürriyet'e taşındı), Mühendislik Fakültesi, İktisat ve İdari Bilimler Fakültesi faaliyet göstermiştir. Burası rektör Fethi Tezok'un 1978 yılında vefatından sonra Fethi Tezok Kampüsü adını almıştır. Fakültelerin, Görükle Kampüsü'ne taşınmasıyla birlikte barakaların yıkılmıştır. Yeri, askeri lojmanların

arka tarafı olarak tarif edilebilir.³

Fethi Tezok GATA'nın matbaasında görevli olan Kahraman Albay'ı (soyadını tespit edemedim) Bursa'ya getirir. Matbaada yetişmiş, işini bilen çalışana ihtiyaç vardır. Çok uzağa gitmeye gerek yoktur. Kahraman Albay, 1976'nın Kasım-Aralık aylarında mektup yazarak, GATA'nın matbaasında askerliğini yapan, Osman Cihan'ı (d. 1955, Kırşehir) Bursa'ya çağırır. Osman Cihan, ilkokulu bitirdikten sonra 13 yaşında

3 İbrahim Kınık'ın dediğine göre, matbaanın olduğu yer boş araziydi, çocukluğunda burada bisiklet kiralarmış.

Kırşehir’de günlük gazete matbaasında (Azim) çırak olarak çalışmış, askerlik yıllarında yine matbaaya emek vermiş tecrübeli bir isimdir.

Kahraman Albay, matbaanın kadrosuna girmeden, kısa süre sonra Ankara’ya döner. Osman Cihan’dan sonra, GATA’nın matbaasında sivil memur olarak çalışan Yalçın Korbek (dizgici) (1934, Bandırma/Balıkesir - 2 Nisan 2015, Bursa) Bursa’ya gelerek matbaanın ilk yöneticisi olur. Şef kadrosundadır. Çekirdekten yetişme matbaacıdır. Beş kardeşidir. Bir kardeşi öğretmen, ikisi mühendis, biri de teknik liseyi bitirmiştir. En büyük çocuk olduğu için okuyamamıştır. Matbaacılığa Eskişehir’de ilkokuldan sonra başlamıştır. Yaşı o kadar küçüktür ki giydiği pantolon büyük gelmiş, pantolonu beline iple bağlamış. Ustasıyla birlikte 17-18 yaşlarındayken Bayburt’ta matbaa kurmuş, burada Bayburt Postası gazetesi basılmıştır. Aynı şehirde evlendikten sonra Eskişehir’e dönmüştür.

Yalçın Korbek’in ardından Bursa’da Güven Matbaası’nda ve GATA’nın matbaasında çalışan Orhan Kumrular, Bursa’da Cavit Çemrek’in yanında mücellit olarak çalışan İbrahim Kınık (1945, Bursa/Orhaneli), Ümit Korbek (1961, Bursa), Emine Özgürgen, Bursa’da Savaş Ofset’te çalışan Hasan Aydın (1955, Çorum)⁴ işe başlamıştır.

Yurt dışından yeni matbaa makineleri alınması için başvurulur. 1977-78 yıllarındaki ekonomik krizden dolayı yurt dışı alımı iptal edilince iç piyasadan makine alınmak zorunda kalınır. Müdür Yalçın Korbek, *Bursa Hakimiyet* gazetesinin 18 Ocak 1982 tarihli sayısında bu konuyu açıklamıştır. O tarihte matbaada 10 kişi çalışmaktadır. 2 ofset, 2 tipo makinesi,

4 Hasan Aydın, üniversite matbaasında 1 Haziran 1979’da işe başlamıştır.

mında, 30 adet bilimsel kitap (biner adet) bastıklarını Mart 1982’ye kadar bu sayının 40’a ulaşacağını söyler.

Hasan Aydın yeni makine konusunu şöyle açıkladı: “O matbaa makineleri dönemine göre çok ileriydi. Yepyeni, sıfır makineler gelecekti. Eğer gelmiş olsaydılar, üniversitenin matbaa teşkilatı muazzam olacaktı.”

Osman Cihan ve Hasan Aydın’ın dediğine göre, matbaaya çalışan alınırken, kişinin çalışma tarzına, diğer çalışanlar ile uyumuna, efendi mi değil mi, nasıl konuşuyor, diye bakılır. Sonrasında ‘uygundur’ denilerek işe alınır. İlk çalışanlar haricinde, 2005 yılına kadar, işe başlayanlar matbaa konusunda eğitimi olmayan kişilerdir. Üniversitenin açtığı sınavı kazanarak memur oluyorlar. Yolları bir şekilde matbaaya düşünce, ustalar eğitim vererek yetiştirmeye çalışıyor. Ümit Korbek’in dediğine göre, 1979-80 yıllarında Tophane Endüstri Meslek Lisesi’nde matbaa için bir cilt masası, iki tane montaj masası ve iki tane de bilgisayar masası yapılmıştır.

Hasan Aydın’ın dediğine göre, eski usul tipo makinelerde kitap

IBM ve kurşun dizgi, reproduksiyon kamerası ile otomatik kalıp ve cilt makinesi bulunmaktadır.

“Merhum Tezok zamanında yurt dışından modern makine ve teçhizatın alınması için gerekli girişimlerde bulunuldu ancak döviz transferlerinde karşılaşılan güçlükler nedeniyle ithalat yapılamadı. Buna karşın bugünkü tesisler büyük güçle yenilerek [yenilenerek] gerçekleştirilebildi.”

Yalçın Korbek sözlerinin deva-

basamak uzun ve yorucu bir süreçtir. Harfler dizilerek prova baskı alınır. Kitabı yazan hoca, inceleyip düzeltilecek yerleri işaretler. Hatalı yerler düzeltilir. En az 4-5 kere kitap gider, gelir. O yıllarda matbaada harman kırma makinesi yoktur. Basılan kâğıtlar masalara sıralanır. Personel sırayla kâğıtları bir araya getirerek kitabı oluşturur. Sonra makinede kesilerek tek sayfaya indirilir, kitap ciltleme makinesinde kapağı basılır. Üç tarafı tıraşlandıktan sonra kitap hazır olur. Bir kitabın hazırlanması için bir sene emek verildiği dahi olur. 2000'li yıllardan itibaren bilgisayar teknolojisi her şeyi kolaylaştırmıştır.

1970'li yılların sonlarında, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde matbaa kurulmuştur. Matbaa birkaç yıl çalışabilir. Akademi, YÖK Kanunu nedeniyle Bursa Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi ile birleşerek Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ni oluşturmuş, matbaa makineleri (iki maşalı, kâğıt kesme

makinesi) ve iki çalışan (Hüseyin Bağlar ve Kadir Tekin) üniversitenin matbaasına geçmiştir.

İlk işe alınanların arasında lise mezunu yoktur. Bu nedenle Yalçın Korbek şef kadrosundadır. Lise mezunu olduktan sonra müdür olarak atanabilir. Bir gün şef Yalçın Korbek, matbaada çalışanları toplar, "Memuriyet yapacaksınız. Ezilmemeniz, iyi bir yere gelmeniz

için tahsilinizi yapmanız lazım." der. Onun teşvikiyle Osman Cihan, Orhan Kumrular, Hasan Aydın ve İbrahim Kınık, 1979 yılının Eylül ayında, Pınarbaşı'ndaki Osmangazi Akşam Ortaokulu'nda eğitim görmeye başlar. Gündüzleri matbaada çalışıyor, akşamları okula gidiyorlar. Dört yıl sonra, 1983'te, İbrahim Kınık ve Hasan Aydın ortaokul diploması alabilir.

Necmiye Sicimağaoğlu, Nuran Şekeryakan

Hürriyet'teki Barakalarda Matbaa

Hasan Aydın eğitime devam eder, lise (1983-1988) ve Açık Öğretim Fakültesi'nde ön lisans diploması (1988-1993) alınca müdür olabilir. İbrahim Kınık, küçük yaşlarında,

Halil İbrahim Kınık tel dikiş yapıyor

tornacıda, bakırcıda, dökümcüde çalışmıştır. 1961-1978 yılları arasında mücellit Cavit Çemrek'in yanında çalışmış, cilt alanında usta olmuştur. 1976 yılında Cavit

Recep Ergen

Çemrek'in yanından ayrılmaya karar verdikten sonra iki yıl boyunca iş arar. Bu sırada üniversitede matbaa kurulmuştur. Matbaada çalışan arkadaşı Orhan Kumru- lar, şef Yalçın Korbek ile görüşür. 2 Aralık 1978 Cumartesi günü Yalçın Korbek ve Orhan Kumru- lar mücellithaneye gelirler. İbra- him Kınık, üniversite matbaasına girmek istediğini söyler. Yalçın Korbek, "Pazartesi günü rektör- lükte olacağım, sekizden evvel gel. Seni sekreterliğe çıkarayım." der. İbrahim Kınık, 4 Aralık'ta Nal- bantoğlu İşhanı'ndaki Rektörlüğe gider.⁵ Üniversite sekreteri Aydın Gürsoy, "Bak sendikaymış, şuymuş buymuş yok. Eğer haberini alırsam

5 Hasan Aydın'ın dediğine göre, rektör- lüğün birimleri parça parçadır. Bazı birimler Ünlü Caddede İskender'in karşısında, bazıları Nalbantoğlu İşha- nı'ndaydı. Rektörlük bir müddet Fevzi Çakmak Caddesi'nde eski Emniyet Müdürlüğü'nün yakınındaki binada faaliyet göstermiştir.

Selahattin Solak, Osman Cihan, Hasan Aydın

kapının önüne oturturum.” der. İbrahim Kınık işe başvuru belgesini doldurur. 6 Aralık Çarşamba günü işe başlayarak hayatında yeni bir sayfa açılır.

İbrahim Kınık emekli olduğu 1992 yılının Temmuz ayına kadar tek mücclit olarak çalışır. Matbaada lakabı ‘ihtiyar’ ve ‘iskeletor’dur. Matbaanın unutulmaz çalışanlarından. Kahve içmesi, yürümesi farklıdır. İşinde çok başarılıdır. İbrahim Kınık o günleri şöyle anlattı: “Benim işim ağırdı. Öyle bir yerdeyim ki kapıdan içeri iş girdi mi, evvela benim elimden geçecek. Dönecek benim elimden geçecek. İş bitince en son çıkışta yeniden benim elimden geçecek. Yardımcım yok. Kimse yok. Gelen adam kaçıyor. İş ağır.”

1992 yılında, rektörlükte memur olarak çalışan Erdoğan Demirci (1958, Erzurum), matbaaya gönderilir. İbrahim Kınık’tan cilt yapımını öğrenir. İbrahim Kınık emekli olunca yerine geçer. Aslen Rizelidir. İlkokul dördüncü sınıfta fotoğrafçılık ile tanışır, yedi-sekiz sene kadar ilgilenir. Küçük yaştan itibaren hayali fotoğraf stüdyosu açmaktır. Çeşitli sebepler nedeniyle hayalini gerçekleştirememiştir. Bursa’da dört yıl fabrikada çalışır. 1984 yılında bir arkadaşının verdiği boş kâğıda imza atar. Arkadaşı üniversiteye verdiği başvuru dilekçesine meslek olarak teknisyen yazmıştır. Erdoğan Demirci ortaokulu bitirmemiştir. Sınava girer. Üç bin kişi ile yarışır. Kazanır. Mülakata girer. Sınavın sonuçları açıklandığında yedeklerde olduğunu görür. Zararı yoktur. Personel Müdürlüğü’ne gider, “Yedeklerden kazanmışım, ne yapmam lâzım?” diye sorar. Adını sorarlar, söyler. Bir an herkes ona bakar. Şaşırır. Nehir Hanım, çelik dolabın üstünden dosyasını alır, “Mehmet Yıldırım’ın yanına git.” der. İşe alınmıştır. 15-20 gün

Erdoğan Demirci

hiçbir iş yapmaz. Sonra rektörlükten çağırılır. “Bundan sonra bizim katımızda çalışacaksın.” denir. 1992 yılına kadar böyle gider. Rektör değişince, başka bir birime gönderilmesi gündeme gelir. Personel Müdürlüğü’nde çalışan Ruşen Bey “Seni nereye göndereyim?” diye sorar. Cevabı “Çalışabileceğim bir yer olsun da neresi olursa olsun.” olur. O yıllarda matbaa rektörlüğün bodrum katındadır. Erdoğan Demirci, üst kattan alt kata gönderilir. Matbaaya geldiğinde, Yalçın Korbek “Ne yapabiliriz?” diye sorar. Çocukken yaptığı ve hayallerini süsleyen fotoğrafçılıktan bahseder. Yalçın Korbek “Laboratuvarımız var. Harekete geçire-

Yalçın Korbek

Yalçın Korbek’in arkasında panoda alınması gereken makinelerin resimleri var

Meral Tunali (Korbek) ışıklı masada montaj

bilir miyiz?” diye sorar. Teknoloji değişmiştir. Laboratuvar bir süre kullanıldıktan sonra işlevsiz kalır. İbrahim Kınık’tan cilt yapımını öğrenir. Haftada ortalama 20 ile 39 adet arası cilt yapar. Emekli olduğu 2004 yılına kadar çalışır. O da Yusuf Mescioğlu’na cilt işini öğretmiştir.

Matbaada yıldız baskı makinesi yoktur. Kitapların kapaklarına isimler, tek tek, elle, göz kararı biraz da bilek gücüyle yazılmaktadır. Erdoğan Demirci işini nasıl pratikleştireceği konusunu düşünür. Matkap sisteminden yola çıkar. Sağa sola hareket edebilen, işini kolaylaştıran daha pratik üç adet baskı makinesi yapar. Birini üniversite matbaasında bırakır. Diğerini Demirtaş Endüstri Meslek Lisesi’ne matbaacılık bölümünde kullanmaları için verir. Üçüncüsünü ise Bayram Güney’in sahibi olduğu Güney Matbaası’na hediye eder.

Matbaa, 1990 yılında rektörlüğün alt katında daha önce yemekhane olarak kullanılan yere taşınır. Burası nemlidir. Beş altı metre

yukarıda cam vardır. Matbaa yeni mekânına taşındıktan bir yıl sonra Yalçın Korbek emekli olur.⁶ Matbaanın sorumluluğu kime verilsin diye müzakere edildikten sonra, idari kısımda Osman Cihan şef olur. Lise mezunu olmadığı için müdür olarak atanamamıştır. Hasan Aydın ise atölye kısmından sorumludur. Osman Cihan, 1995 yılında emekli olunca,⁷ yerine Hasan Aydın şef olarak atanır. 1979’da teknisyen yardımcısı olarak işe başlamış; ortaokul, lise ve açık öğretim fakültesinden mezun olduktan sonra 2005 yılında müdür olarak atanmış, 2007 yılında emekli olmuştur.

Matbaa, Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı’na bağlıdır. Merkez Kütüphane 1999

6 Kitapçı Mecit Bilgin’in anlattığına göre, Yalçın Korbek emekli olduktan sonra Asa Kitabevi’ne sık sık gelir. Tarih ve anı kitapları satın alır. Birçok kere sohbet ederler. Bu sohbetlerin birinde Yalçın Korbek, Almanya’da matbaacılık eğitimi aldığını söylemiştir.

7 Osman Cihan, 4 sene Kırşehir’de, 2 sene GATA’da, 19 sene üniversitenin matbaasında çalışmıştır.

yılında açılınca matbaa da kütüphanenin zemin katına taşınır. Buranın yarısı matbaa, diğer yarısı kütüphanenin deposu olarak kullanılmıştır. Buradaki şartlar rektörlüğün alt katına göre daha iyidir.

Eskişehir Anadolu Üniversitesi’nin matbaa müdürünün rektör Mustafa Yurtkuran’a “Sizde neden ofset yok?” demesi, matbaaya ofset alınmasına neden olmuştur. Makinenin zemine sabitlenmesi lazımdır. Matkap ile zemin delinirken su çıkar. Çünkü üniversitedeki binalarda temel yoktur. Ofset makine alınmıştır. Ancak matbaada makineyi kullanacak eleman yoktur. Vedat Öztürk işe alınır. Özel sektörden emekli olduktan sonra üniversite matbaasında sözleşmeli olarak çalışmıştır.

Matbaa 2015 yılında Isı Merkezi’nin arkasındaki (Kazan Dairesi) yeni binasına taşınmış, 2023 yılı itibarıyla aynı yerdedir. Buranın inşaatı, Mustafa Yurtkuran’ın rektörlüğü zamanında başlamış, Mete Cengiz’in döneminde devam etmiş, Kamil Dilek zamanında bitmiştir. O dönem matbaanın müdürü olan Ümit Korbek, matbaanın üniversitenin merkezinde, herkesin kolayca ulaşabileceği bir yerde olması gerektiğini (Halkbank’ın olduğu yerde) söyler. Alt katta atölye, üst katta dizgi, montaj bölümlerinin olmasını düşünür. Üniversite yönetimi ise, yol kenarında, daha geniş bir alanda matbaayı inşa eder.

Üniversitenin matbaasında kitap, dergi, hastanede ve diğer birimlerde kullanılan matbu kâğıtlar, afişler, aklınıza gelebilecek her şey basılmıştır. 1998 yılında tek renk ofset baskıya, 2010 yılında ise dijital baskı sistemine geçmiştir.

Bursa Üniversitesi Basımevi’nde ilk olarak, 1978 yılında, Zeynel Dinler’in *Bölgesel İktisat* kitabı

Hasan Aydın (Fotoğraf Barış Gülkaya)

basılmıştır. 1982 yılında üniversitenin adı değişiklikten sonra Uludağ Üniversitesi Basımevi adıyla, aynı yıl Mustafa Özyurt'un Üroloji kitabı neşredilmiştir. 160 civarı kitabın adını tespit edebildim. Bu liste şunun için önemli. Kitapların yayım yılı, yazarları, konuları, kitabın fotoğraflı veyahut fotoğrafsız basılması üzerinden üniversite matbaasının şehrin kitabiyat kültürüne yaptığı katkıyı yorumlayabiliriz. 2015 yılında yayımlanan *Uludağ Üniversitesi 40. Yıl Kitabı*'nin görsel tasarımı ve kapağı üniversitenin matbaasında hazırlanmış, basımı ise İstanbul'da Bilnet Matbaacılık'ta yapılmıştır. Açıkçası üniversitenin 40. yıl kitabının kendi matbaasında basılmamış olması üzücüdür. Dilerim 2025 yılında, 50. Yıl kitabı üniversitenin kendi matbaasında basılır. Müdürler: Yalçın Korbek (1982-1991), Hasan Aydın (2005-2007), Ümit Korbek (2009-2015), Sakine Özel (2015 - devam ediyor). Üniversite matbaasında adını tes-

pit edebildiğim çalışanlar: (Kuru-cu) Yalçın Korbek (şef, vefat etti), Osman Cihan (tipo, dizgi), Orhan Kumrular (tipo, dizgi), Zafer Sicimoğlu, İbrahim Kınık (kâğıt kesme, cilt), Emine Özgürgen (bilgisayarda dizgi), Hasan Aydın, Ümit Korbek, Taner Türk, Fikret Erdoğan (cilt, harman), Recep Ergen (tipo, maşalı), Osman Bayram, Hüseyin Bağlar (tipo, vefat etti), Kadir Tekin (tipo), Erdoğan Demirci (cilt), Necmiye Gürgen (bilgisayarda dizgi), Ümit Göktaş (kâğıt kesme), Sevinç Gülcan (bilgisayarda dizgi, montaj), Selahattin Solak (tipo), Meral Korbek (montaj), Nurhan Şekeryakan (bilgisayarda dizgi), Ömer Kütüklü, Fikret Erdoğan, Yusuf Mescioğlu, Hüseyin Temel (temizlik, vefat etti), Vedat Öztürk (ofset).

2023 yılında çalışanlar: Şube Müdür Vekili: Sakine Özel, Atölye Birimi Sorumlusu: Murat Özçiçek.

Destek hizmetleri; kalite-igs-iç kontrol: Sunay Özgür, yazı işleri-evrak kayıt: Belkıs Turgut.

Baskı öncesi; sayfa tasarımı: Emel Hatipoğlu, grafik tasarımı: Berna Kılıç ve Ezginur Okur.

Baskı; dijital baskı: Murat Düz, Nuray Şahin, ofset baskı: Halit Yazla, İrfan Çolpan, Hüseyin Alten, Abdurrahman Kasar, tipo baskı: Mustafa Ceylan.

Baskı sonrası; kâğıt kesim paketleme: Hakan Öztürk, kırım katlama-harman-Amerikan cilt: Ülkü Şimşek, Ömer Kütüklü, bez cilt-selefon: Emrah Meşe, yardımcı hizmetler: Selma Erbayrakçı.⁸

Fotoğraflar: Ümit Korbek Arşivi.

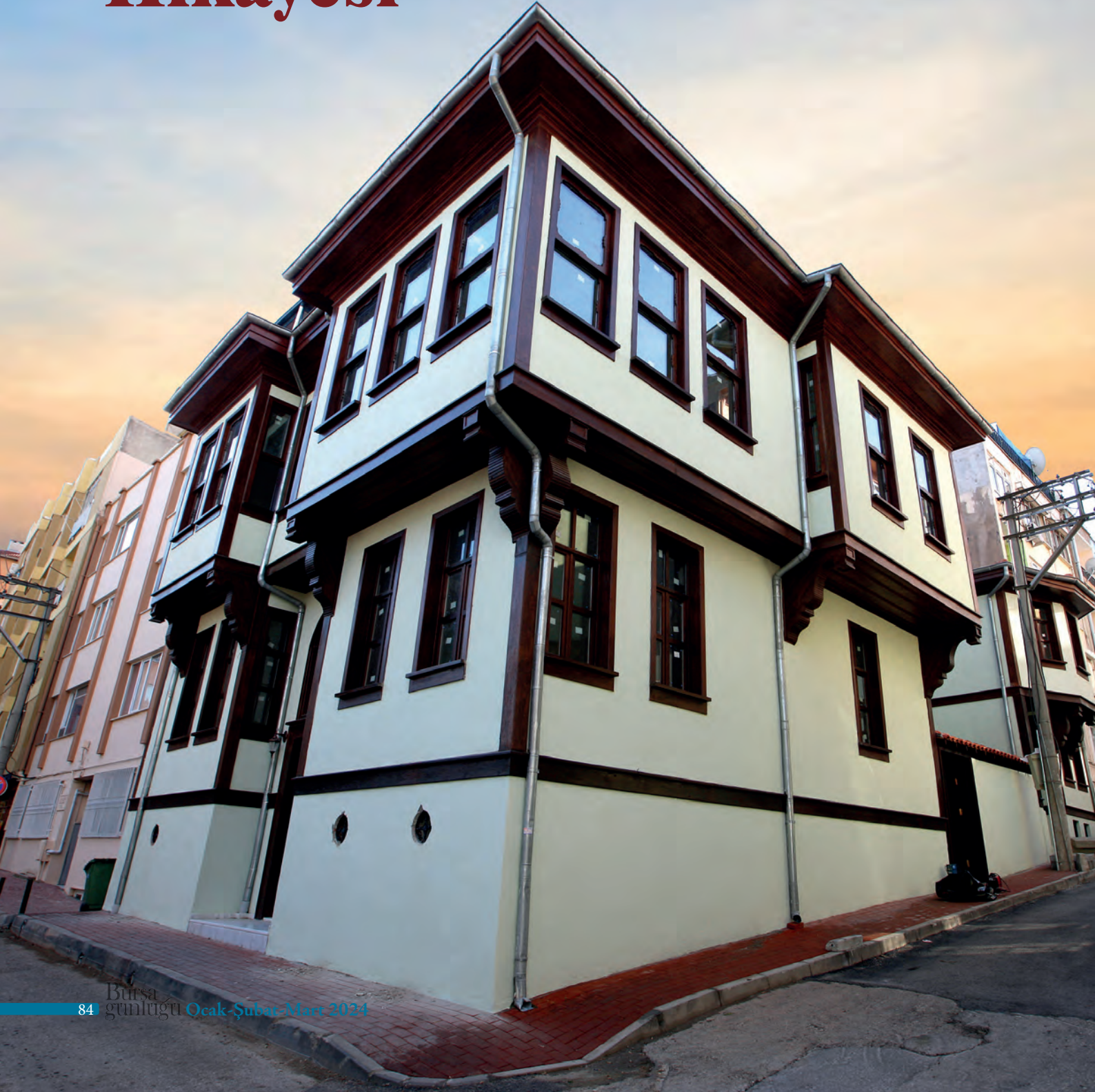
⁸ <https://uludag.edu.tr/basimevi/konu/view?id=927&ctitle=kurulusumuz> (erişim tarihi: 11 Temmuz 2023)

Derya Sürmeli Alioğlu

Kütüphaneler Şube Müdürlüğü

Şehbenderler Konağı'nın Hikâyesi

Sehbenderler Konağı'nın günümüzdeki hikâyesi; konağın restorasyonu ve hemen akabinde Ressam Malik Aksel'in oğlu Murat Aksel'in 14.000 kusura kitabını Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağışlaması ile başladı. Bu süreçte kütüphane oluşumuna aracılık eden, Murat Bey'i yönlendiren Prof. Dr. Hasan Basri Öcalan hocanın etkisi büyüktür. Fakat biz istedik ki bu görkemli konak daha öncesinde tarihe nasıl tanıklık etmiş, ne tür hikâyelere şahit olmuş herkese malûm olsun. Bu sebeple mahalle sakinleri ile konuşup, istişare ederek uzun süre konakta yaşamış olan Naile Tuncer Hanım'a ulaştık. Şehbenderler Konağı'nın hikâyesini ondan dinledik. Naile hanımın hatıralarına geçmeden önce konağın tarihçesi ve yapısından kısaca bahsedelim:

Şehbenderler Konağı

Bir zamanlar Şehbenderler ailesine ait olan tarihi ahşap ev günümüzde "Şehbender Konağı" olarak bilinmektedir. 19. yy sonu-20. yy başında Bursa kent merkezinde yapılmış olan ahşap evlerin tipik bir örneği olan bu ev İbrahim Paşa Mahallesi'nde, Kız Lisesi'nin hemen güneyinde Akbıyık Caddesi ile Akbıyık Sokağın kesiştiği köşededir. Geleneksel Türk Evi dış sofalı-eyvanlı plan tipine sahip olan yapı zemin, 1. ve 2. katlardan oluşmuştur ve arka kısımda küçük bir bahçesi bulunmaktadır. Bahçenin bitişiğinde bulunan küçük yapı ise muhtemelen ev ile aynı dönemde yapılmıştır. Zemin ve bodrum katlardan oluşan bu küçük ahşap yapının bir dönem müstemilat olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Feriha Şehbenderler

Konak, 19. yüzyıl sonlarında Kayseri eşrafından Hocazadeler Ailesi'ne mensup Mehmet Sa-

Veliye Hanım (ortada) Feriha Hanım (Solda), Ayşe Hikmet Kılınç Hanım (Arkada)

bit Bey tarafından yaptırılmıştır. Konağın son sahibesi olan Feriha Şehbenderler; Mehmet Sabit Bey ile Şehbenderler ailesinden Veliye Hanım'ın kızlarıdır. Mehmet Sabit Bey soyadı kanununun çıkmasından sonra eşinin aile unvanı olan "Şehbenderler"i soyadı olarak almıştır. 1907 yılında doğan Feriha Şehbenderler hiç evlenmemiş, ölümünden sonra konağın; yardımcısı Ayşe Hikmet Kılınç

tarafından ölümüne değin kullanılması kaydı ile Çocuk Esirgeme Kurumu'na bırakılmasını vasiyet etmiştir.

Feriha Şehbenderler'in 1989 yılında ölümünü takiben konak; 2003 yılına kadar yardımcısı Ayşe Hikmet Kılınç tarafından kullanılmış, onun ölümünden sonra da mirasçı Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredilmiştir.

19. yüzyıl Bursa evlerinin hemen tüm unsurlarını barındıran konak, daha sonra Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından satın alınmış ve gerekli restorasyon çalışmalarının ardından 9 Şubat 2010 yılında “Şehbenderler Konağı Kütüphanesi” adıyla yeni bir işlevle kültür dünyamıza kazandırılmıştır.

Ailenin anısına ithafen bir odaya da konağın son sahibesi olan Sayın Feriha Şehbender’in adı verilmiştir.

Şehbenderler Konağı’nın müstemilatında yıllarca kiracı olarak yaşayan Naile Tuncer’in konaktaki günleri ve Feriha Hanım’dan dinlediği eski konak hayatı:

“Ben 1985’te Feriha ablanın kiracısı olarak bu eve yerleştim. Feriha abla vefat edene kadar vaktiyle 25 (yirmi beş) lira kira verirdim, hiç de artırma talebinde bulunmadı. Akşamları konağa gelir, çay içip sohbet ederdik. Feriha abla hep ailesini anlatır, anılarını yâd ederdi. Benim eşim Kayseri’nin Yeşilhisar kazasındandı. Mehmet Sabit Bey ise Kayseri merkezinden olduğu için Feriha abla ile eşim memleketten dem vurarak sohbet ederlerdi.

Benim kiracı olarak 35 sene ikamet ettiğim müstemilat denen yerin de eskiden bir kısmı hamam, bir bölümü yemekhane imiş. Feriha ablanın vefatını takiben Çocuk Esirgeme Kurumu benim evi tahliye etmemi istedi fakat daha sonra müsaade ettiler, 1 sene daha oturdum.

Çocuklarım Feriha ablaya hala derlerdi. O da evlatlarını kendi evladı gibi severdi. Bizlere karşı öylesine alakalı ve sevecendi ki çocuklarımin hakiki halası olsaydı belki bu kadar yakın olmazdık. Feriha ablayı da eşim defnetti, samimiyetimiz halisti.

Feriha ablanın naklettiğine göre annesi Veliye Hanım’ın baba tarafı konsolosmuş. Osmanlı Döneminde şehbender olarak çeşitli ülkelerde görev yapmış. Hatta tarihi belediye binası’nın yerini de Şehbenderler ailesi hibe etmiş.

Veliye Hanım Mehmet Sabit Bey’e derin bir aşkla bağlıymış, lâkin kayınvalidesi zor bir kadın olduğundan bir daha çocuk sahibi olmak istememiş. Ben kendisini hiç görmedim ama mezarı Emir Sultan’da idi. Feriha abla da annesinin üstüne defnedildi.

Mehmet Sabit Bey ise Duyun-i Umumi’de müfettiş imiş. Ailesi de Kayseri eşrafından Hocazadeler diye anılan soylu bir aileye mensup, fakat kendisi Şehbenderler Konağı’nı Veliye Hanım’ın ailesinin yardımları ile yaptırmış. Şahsına münhasır ve zevk sahibi birisi olarak zaman zaman faytonla Yeşil semtinde bulunan musiki cemiyetine musiki dinlemeye gidermiş. Mehmet Sabit Bey’e fotoğraflarından ve Feriha ablanın anlattıklarından aşına gibiydim. Kendisi gözleri ve vakarı ile adeta Atatürk’e benzerdi. Bununla birlikte kendisi Kur’an hafızı imiş. Feriha abla da hafızdı, su gibi Kur’an okurdu. İlâveten leyli oku-

luna gittim diye anlatmıştı. Eğitimi için konağa özel hocalar gelir keman, piyano, ney, nakış dersleri verirlermiş. O da çok kültürlü ve görgülü bir kadındı.

Konağın duvarında boydan boya Mehmet Sabit Beyin bir tablosu asılıydı ve kızı da tıpkı babasına benzerdi. Renkli gözlü, beyaz tenli, uzun boylu ve çok yardımsever bir hanımdı.

Mehmet Sabit Bey ve Veliye Hanım bu konakta vefat etmişler. Bir takım kişiler Mehmet Sabit Bey’e bir sebeple iftira edince Mehmet Bey üzüntüden felç geçirerek yatağa düşmüş, mecburen işten de ayrılmış. Bu hastalık neticesinde de vefat etmiş. Hatta Mehmet Sabit Bey’in annesi de bu konakta onlarla birlikte yaşamış ve bu konakta vefat etmiş. Köksal Motel’in sahibi avukat Sabahattin Bey aile avukatlarıydı.

Ben müstemilata taşındığımda Feriha abla 65. yaşını sürüyordu. Vasiyetnamesini 1975 senesinde yazıp, bırakmış. Hatta ben de vasiyeti görmek istemişim. Vasiyete göre Feriha Şehbenderler’in vefatından sonra Ayşe Hikmet Hanım konakta ikamet edecek, Ayşe Hikmet Hanım’ın vefatından sonra da Şehbenderler Konağı, Çocuk Esirgeme Kurumuna hibe edilecek diye beyan etmiş.

Hayattaki akrabalarından dayısının kızı ve birçok akrabası Feriha abladan önce vefat etmiş. Aileden tanıdığım hiç erkek yoktu. Hepsi zamanında vefat etmişler. Sadece Feriha ablanın dayısının oğlu Sancar, Maçka Palas’ta otururdu. Konağın Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağışlandığını duyunca Sancar Bey karşı çıkmıştı fakat o da çok yaşamadı zaten birkaç ay sonra vefat etti. Ben de kendisini bir kez gördüm.

Çok eskiden konağın sol tarafında

suyu dağdan gelen bir dere akar-
mış. Feriha abla o dereye oyun oy-
nar, konağın kazlarını, ördeklerini
o akan dereye sularlarmış. Feriha
abla çocukluğunda biraz kilolu
olduğundan babası bir gün bir at
arabası dolusunca kum getirtmiş.
Sabit Bey kızına o kumları taşı-
tarak spor yaptırmış. Kızı onun
için çok kıymetliymiş. “Babam
beni el üstünde tutardı” diye anla-
tırdı. Kızının hizmetinde de Arap
dadılar ve hizmetlileri varmış.

Feriha ablanın şahitliğine göre
Atatürk bu eve sık sık yemeğe gel-
miş. Mehmet Sabit Bey Bursa'nın
İttihat ve Terakki ekibinin başında
onları idare eden kişi ve Ata-
türk'ün Bursa'daki sağ koluymuş.
Fakat Atatürk gizlice ve geceleri
gelirmiş. O ve İttihatçılar tanın-
mamak için yüzlerine kara boya
sürerlermiş. Feriha abla babasını,
arkadaşlarını ve Atatürk'ü öyle
görünce kılıklarına çok gülermiş,
ona eğlenceli gelirmiş. Atatürk
açıktan geldiğinde Hünkâr Köş-
kü'nde kalır, konaktaki hizmetliler
de yemek pişirip faytonla Hünkâr
Köşkü'ne Atatürk'e yemek götü-
rürlermiş. Gizlice geldiğinde de
Şehbenderler Konağı'nda kalırmış.
İşgal zamanlarında bir gün mu-
halif olarak bilinen komşulardan
birileri şikâyet edince Mehmet
Sabit Bey ve arkadaşları çarşafı
birbirine bağlayarak konağın arka
tarafından inip kaçmışlar. Kona-
ğın yan tarafındaki apartmanların
yerinde de ilkokul varmış, Atatürk
orayı da ziyaret etmiş.

Bursa'nın işgali zamanında kona-
ğın altın ibriklerini, antikalarını,
kıymetli eşyalarını ve ne var ne
yok çatı katına saklamışlar. İşgal
askerleri mahalledeki zengin ev-
lerini basıp, yağmalamaya yelten-
mişler. Ama konak halkı bu duru-
ma hazırlıklı olduklarından fazla
zarara uğramamışlar.

Hatırlıyorum da hakikaten bu

evde çok kıymetli antika eşyalar
vardı. Şimdiki hali de çok güzel
fakat benim burada ikamet et-
tiğim zamanlarda yoldan geçen
turistler durup, konağın ve per-
delerin fotoğrafını çekerlerdi.
Bakmaya doyamadığınız ceviz
kitaplıkları, basmaya kıya-
madığınız ipek halıları,
avizeleri, Feriha ab-
lanın eliyle işlediği
perdeleri vardı.
Şehbenderler
Konağı mahalle-
nin en görkemli
konağıydı fakat
daha önce bir kez
yanmış, bu ikinci
yapılışı demişlerdi.

Feriha ablanın rivayeti-
ne göre babaannesi çok titiz
ve seçkin bir hanımmış. Feriha
abla ile zamanında bir yakınları
evlenmek istemiş fakat babaannesi
soylu olmadıkları için bu evliliğe
müsaade etmemiş. Daha sonra
da erkek lisesinin müdürü ile ni-
şanlanmış lakin bir sebeple nişan
atılmış ve hiç evlenmemiş. Feriha
abla kendisi evlenmeyince yar-
dımcısı Ayşe Hikmet Hanım'ında
evlenmesine izin vermemiş. Feriha
abla eğer evlenseydi adetlere göre
Hikmet abla da onunla birlikte
gidecekti.

Ayşe Hikmet abla konağa yedi
yaşında gelmiş. Onun annesi de
doğum yaparken ölmüş. O kona-
ğa alındığında konakta yardımcı
olarak iki tane Ayşe olunca Veliye
Hanım senin adın Hikmet olsun,
isimleriniz karışmasın demiş ve
o vakitten sonra Hikmet ismi ile
çağrılmaya başlanmış. Hikmet
abla evin evlatlığı gibi konağa
alınmış ama esasen Feriha ablanın
özel yardımcısıydı. Feriha ablaya
ayakkabısını giydirir, kişisel ihti-
yaçlarını karşılardı. Feriha ablanın
bardağı, fincanı vs. hep ayrı olduğu
için Hikmet abla onlardan da so-

rumluydu. Feriha ablanın vefatın-
dan sonra Hikmet abla çok yalnız
kaldı. Yalnızlıktan dolayı çok
üzülür ve ağlardı. Yemek yapacak
durumda olmadığında yemekleri
ben yapardım. Birlikte yerdik...

Şehbenderler Konağı'nın hemen
aşağı sokağında ünlü

oyuncu Tarık Tarcan
otururdu. Bir kere-
sinde bir film çe-
kimi için konağı
kullanmak iste-
mişler ve karşı-
lığında 500.000
lira teklif vermiş-
lerdi. Feriha abla
kabul etmeyince
bende sebebini me-
rak etmiştim. O da “Aa

kuzum (hep böyle konuşurdu)
benim paraya ihtiyacım var mı,
ben hatıralarımı zayıflatır mıyım?”
diye cevap vermişti. Gerçekten
de çok varlıklı bir kadındı. Tarık
Tarcan'ın annesi de mahallenin
çok maharetli bir terzisiydi. Feriha
abla da kıyafetlerini hep ona dik-
tirirdi.

Bir de Şehbenderler'in Çağrısan
köyünde zeytinlikleri vardı. Sene-
de bir kere hep birlikte oraya gider
konağın zeytinini, zeytinyağını
alırdık. Hem de yemiş yerdik.

Feriha ablanın hiç çıkarmadığı,
göğsünde takılı duran ay şeklinde-
ki bir broşu vardı, üzeri zümrüt ve
elmas taşlarla süslüydü. Mahalle-
deki gelinlere bu broşu düğünle-
rinde takmaları için ödünç verirdi.

Civardaki gençlerin nişan gibi
cemiyetleri de hep Şehbenderler
Konağı'nda yapılırdı.

Hayatımın en güzel günlerini bu
konakta geçirdim diyebilirim. Bize
yıllarca yuva oldu.

Şimdi de görüyorum ki öğrencile-
re rehberlik eden güzel bir araştır-
ma kütüphanesi olmuş. Artık içim
çok rahatladı.”

**Konağın duva-
rında boydan boya
Mehmet Sabit Beyin bir
tablosu asılıydı ve kızı da
tıpkı babasına benzerdi.
Renkli gözlü, beyaz tenli,
uzun boylu ve çok yar-
dımcı bir hanımdı.**

Çekirge Sultan

Birinci Murad zamanında Çekirge'de evi olan, Çekirge Ağa diye bir oduncu varmış. Adamın paraya düşkün bir karısı varmış. Bir gün karısı hamama gitmiş. O günde hamama ünlü müneccimlerden birinin hanımı gelmiş. Hamam natırcısı, kadına: "sen müneccimin karısına denk olamazsın, arkadaş olamazsın" diye kadını kovmuş. Kadın eve üzüntü içerisinde gelerek, kocasına:

-Ya baş müneccim olursun? Yahut beni boşa! demiş.

Çekirge Ağa bunun üzerine başına fesini giyip, gitmiş bir caminin avlusuna, oturmuş. Birkaç gün sonra hamamda küpesini kaybeden zengince bir kadın gelip, hocadan küpesini bulmasını rica etmiş. Eğer küpelerini bulursa Ağa'ya 40

akçe vaat etmiş. 20 akçeyi önce, 20 akçeyi de küpeleri bulunca verecekmış. Çekirge Ağa, 20 akçeyi almış. Kadına birkaç gün sonra gelmesini söylemiş. Ağa parayı almış ama daha sonra aldığına pişman olmuş. Bu yüzden karısına da söylenip durmuş. Karısı da:

-Aman Ağam, üzülme. Sen git kadına hamamın su oluklarına bakmasını söyle. Kadın mutlaka oralarda bir yerlerde bulacaktır, der. Kocasının üzerine bu sözleri gidip kadına söyler. Aradan bir süre geçtikten sonra, kadın o küpeyi bulduğunu müjdelir.

Bu olaydan sonra kadın bütün Bursa'ya yeni müneccimin marifetlerini anlatır. Ağa'nın böylece ünü artar. Bu ün taa padişahın huzuruna kadar ulaşır. Her nasılsa, bir gün, 1. Murad'ın parmağındaki yüzük kaybolur. Padişah bütün müneccimleri

davet eder; remiller atılır, yıldızlara bakılır, her neye başvurulursa bir türlü yüzük bulunamaz. Oduncunun karısı, kocasına şöhretini kadınlar vasıtasıyla saraya duyurur.

Bir gün, yeniçeriler gelerek Çekirge Ağa'yı yelken kürek saraya götürürler. Hünkârın huzuruna çıkarırlar. Hünkâr: "Yüzüğüm kayboldu, bulmanı ferman ediyorum" der.

Çekirge Ağa evine mutsuz döner. Karısına işi anlatınca: "Kocacığım, bundan kolay ne var? Sana bir akıl vereyim: yarın padişahın huzuruna çık. Ben bu yüzüğü ancak kırk günde bulabileceğim. Eğer beni çoluk çocuk kırk gün beslerseniz, yüzüğün yerini Allah'ın inayetiyle bulurum" dersin.

Zavallı oduncu, ertesi gün saraya giderek karısından öğrendiği sözleri tekrarlar. Hünkâr: "Pekâlâ" der, fakat yüzüğü bulmazsan doğru cellâda...

O günden sonra, saray harem ağalarından biri bu ailenin günlük yiyeceklerini hazır olarak getirmeye başlar. Müneccim, yine karısının direktifi gereğince, eline bir su kabağı alır ve her gün bu kabağa taş atar.

Bir gün harem ağası, kabağı görür, bunun ne olduğunu sorar. Oduncunun karısı, harem ağasına: "kocam cinleri bu kaba toplayacak ve yüzüğü çalanı kırkinci gün taş yapacak" der.

Tam kırkinci günün akşamı, oduncu, son taşı atarken harem ağası gelir. Korkarak müneccime, kendisini affetmesi için yalvarır. Çekirge Ağa işi

anlar. Harem ağasına: "Seni kurtaracağım ama yüzüğü nasıl çaldın?" der. Harem ağası da hünkârın kazlara meraklı olduğunu, kümeste gezerken düşürdüğünü ve böylece bulduğunu anlatır. Çekirge Ağa, haremağasına "kaz kümesine gidip yüzüğü bir kaza yutturarak kanadını kırmalısın" der. Kendisi de: Hünkâr'a giderek yüzüğün yerini söyler. Ve böylece hem ününü korumuş hem de başını kurtarmış olur.

Bu olaydan birkaç gün sonra Padişah, Çekirge Ağa ile bahçede dinlenirken avucunu kapayarak: "Eee, baş müneccim, şimdi şu avucumun içinde ne var bil bakayım?" der.

Baş müneccim, cahilliğinin meydana çıkacağını ve bütün saadetinin mahvolacağını anlayarak büyük bir heyecanla: "Hünkâr'ım, affediniz... Bir atlar çekirge, iki atlar çekirge, sonunda avuca düşer çekirge..." diye cevap verince, Padişah avucunu açar ve avucunun içindeki çekirgeyi göstererek, baş müneccimi kucaklar. Müneccim bu işe şaşırır, fakat pişkinliğe vurur.

O günden sonra bizim Çekirge Ağa'nın ünü; müneccimlikten evlialığa kadar yükselir. Adına "Çekirge Sultan" denir. Bu günkü Çekirge semti de adını bu kişiden alır.

Bursa Hadika-i İrfan Mektebi: Bursa'da Açılan İlk Özel Mektep

Osmanlı Devleti'nde Sultan Abdülaziz Döneminde açılmaya başlanan ilk özel mekteplerin sayısı Sultan II. Abdülhamid Döneminde artmıştır. Bu artışın nedeni olarak devlet okullarının kapasitelerinin sınırlı olması, devlet bütçesindeki sıkıntı, özel okul açma girişimciliği, yabancı okulların zararlı faaliyetler yaptıklarının anlaşılması ve bu okullarda kaliteli

eğitim verilmesi gibi ana sebepler gösterilebilir.

1873 yılından itibaren açılmaya başlayan özel İslam mekteplerinin sayıları, 1912 yılına kadar artmaya devam etmiştir.¹

Hadika-i İrfan adıyla 1894 yılında

İstanbul'da,² Halep'te, Selanik'te, Bursa'da ve İnegöl'de özel mektepler açılmıştır. Bu mekteplerin bazı şubeleri kızlara mahsustur. Bursa'da açılan mektep ise açıldığı yıl itibarıyla sadece erkeklere mahsus olarak eğitim-öğretime başlamıştır.

¹ Nuri Güçtekin, "İstanbul'daki Özel İslam Mektepleri (1873-1922)", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2012, Sayı: 22, s. 24.

² Hadika-i İrfan Mektebi'nin İstanbul'da Fatih Yeniçeşme, Küçük Mustafa Paşa, Cibali ve Kadıçeşme'de şubeleri açılmıştır. Bu mektepler, sonrasında Hamidi adını almıştır.

Bursa'da Açılan İlk Özel Mektep

Bursa'da Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde 1905 yılında (Rumi 1321) Hadika-i İrfan adıyla ibtidâi ve rüşdî kısımlarını da barındıran ilk özel mektep açılmıştır. Bu mektep günümüzdeki manasıyla ilk ve ortaokulu kapsamaktadır.

Çeşitli derslerin muallimleri, hizmetlileri ve 100'den fazla öğrencisi bulunan mektebin kurucuları Hasan Hilmi Efendi ve Ömer Efendi'dir. Bu özel mektebin ilk müdürü Hasan Hilmi Efendi, müdür muavini de Mustafa Fahri Efendi'dir. Binası daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne devredilmiş olan mektep, Miladi 1910 (Rumi 1326) yılında kapanmıştır.

Mektebin kurucusu Hasan Hilmi Efendi (Tüzmen), bu okul binasını İttihat Terakki Cemiyeti'ne bırakıp ilköğretim müfettişliğine geçmiş, daha sonra Hilmi Tüzmen Kız Muallim Mektebi adıyla, özel bir öğretmen okulu daha açmıştır.³

Hasan Hilmi Efendi ve Ömer Efendi, Dersaâdet Dârülmuallimin'den mezun olup resmi mekteplerde görev almayı özel bir mektep kurma teşebbüsüne girişmişlerdir. Yaptıkları başvuru sonucunda Maarif Meclisi tarafından kendilerine mektep açma ruhsatı verilmiştir.

Bursa'da açılacak olan erkek talebelere özel Hadika-i İrfan Mektebi'nin açılmasına altı yıl süreli olarak ruhsat verilmiştir.

Hasan Hilmi Efendi ve Ömer Efendi'nin Maarif Nezaretine yazdıkları arzuhal şöyledir:

“Maârif-i Umumiye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âliyyesine. Ma'rûz-ı çâkerânesinedir. Dâî-i dirineleri sâye-i maârif-vâye-i

Bursa Hadika-i İrfan Mektebi talebeleri

Hazret-i Padişahîde Darülmuallimin Rüşdiye ve Medâris-i Âliye mezunlarından olup bu kere Hüdâvendigâr Vilayeti Celîlesi merkezi olan Burusa şehrinde İbtidâi

ve Rüşdîden müteşekkil olmak ve müddet-i tahsilîyesi altı seneden ibâret bulunmak üzere 'Mekteb-i Hadîka-i İrfân' nâmıyla bir bâb mekteb-i hususî te'sis ve küşâd

Vesika-1: Hasan Hilmi Efendi ve Ömer Efendi'nin Maarif Nezaretî'ne yazdıkları arzuhal (BOA. MF. MKT. 838-33. Hicri 07/01/1323-Miladi 14 Mart 1905)

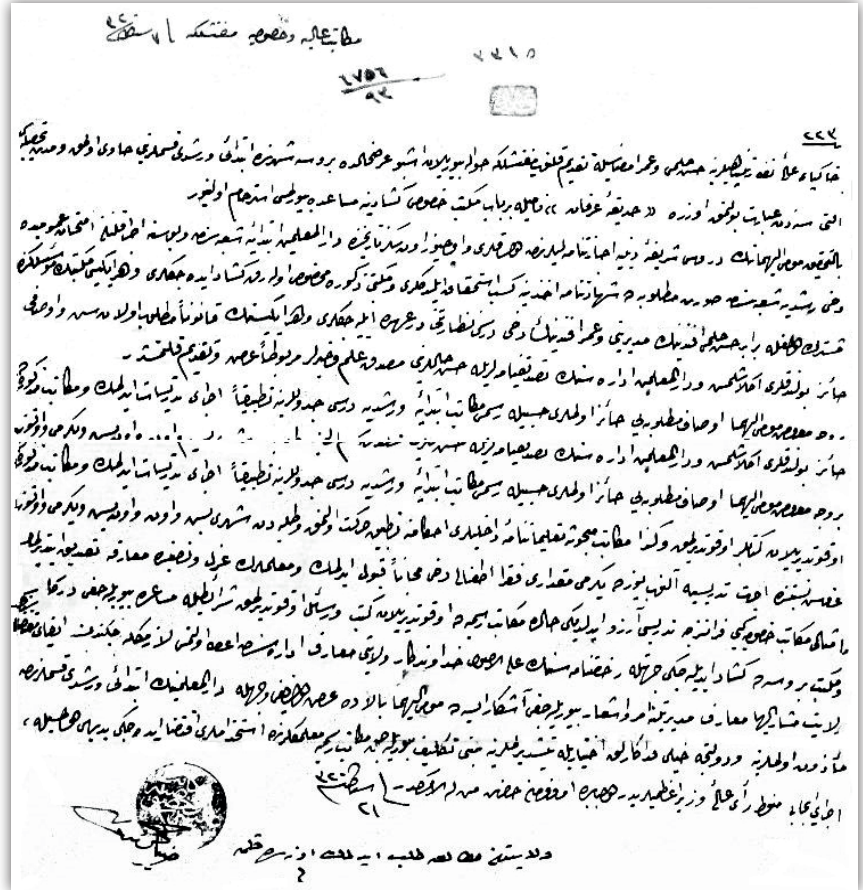
³ <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/hadika-i-irfan-mektebi.html>

Tipik Bir Bursa Sokağında Çocukların okula gidişi,1895-Osmanlı Döneminde Bursa (Neslihan Dostoğlu Arşivi)

iderek min gayri haddin evlâd-ı memleketin ta'lîm ve terbiyesine bezl-i mesâi ile bir hıdmet-i müf-tehire arz eylemek arzu-yı hâlisâ-nesinde bulunduğumuzdan lütfen lâzım gelmiş imtiyazınin müştere-ken uhde-i dâiyanemize ihsân ve inâyet buyurulmasını istirhâm ve istida eyleriz ol bâbda emr ü fer-mân hazreti men lehül emrindir. 7 Şubat 1320. Pullar ve mühürler (Hasan Hilmi), (Ömer)⁴

Maarif Nezaretine gelen bu dilek-çe, müfettişliğe havale edilmiştir. Yapılan incelemede Hasan Hilmi ve Ömer efendilerin din-i şerife dersleri vermeye icazetnâmelerinin olduğu belirtilerek kendilerine mektep açma ruhsatı verilmiştir.⁵

Vesika-2: Hasan Hilmi Efendi ve Ömer Efendi'ye mektep açma ruhsatı verilmesiyle ilgili vesika (BOA. MF. MKT. 838-33/002. Rumi 21 Şubat 1320-Miladi 6 Mart 1905)

4 BOA. MF. MKT. 838-33. Hicri 07/01/1323 - Miladi 14 Mart 1905.

5 BOA. MF. MKT. 838-33/002. Rumi 21 Şubat 1320 - Miladi 6 Mart 1905. BOA. MF. MKT. 838-33. Hicri 07/01/1323-Miladi 14 Mart 1905.

رؤسده « حدیقه عرفان » نامیله برده خصوصی مکتب واردرکه ابتدائی و رشدی قسملرینی محتویدر . بکن ۱۳۲۱ سنسی اغتوسنک اون طقوزنجی روز فیروزنده کشاد ایدشدز . شمعدیلک (۱۰۲) طلبهسی موجود اولوب مؤسس و مدیری حلمی افندیدر متعدد معلم و خدمهسی واردر .

VESİKA-4: Bursa Hadika-i İrfan Mektebiyle ilgili bilgi. (1324 tarihli Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi)

emrindir. 21 Şubat sene (1)320.⁶ Altında Hüdâvendigâr Maarif Müdürü Azmi Bey'in isminin bulunduğu bir vesikadan Rumi 19 Ağustos 1321 - Miladi 1 Eylül 1905 tarihinde Hadika-i İrfan Mektebi'nin açıldığını öğreniyoruz. Aynı tarihte yeniden ve genişletilerek inşa edilen Mekteb-i Osmani adındaki ibtidai ile birlik-te açılmıştır.⁷

1324 tarihli *Hüdâvendigâr Vilayeti Salnamesi*'nde de bu mektep hak-

kında bilgi verilmiştir: "Bursa'da 'Hadika-i İrfan' namıyla bir de hususi mekteb vardır ki ibtidâi ve rüşdî kısımlarını muhtevidir. Geçen 1321 senesi Ağustos'unun on dokuzuncu rûz-ı firuzunda⁸ küşâd idilmiştir. Şimdilik 102 talebesi mevcut olub müessis ve müdürü Hilmi Efendi'dir. Mutemed, muallim ve hademesi vardır."⁹

6 BOA. MF. MKT. 838-33/002. Rumi 21/02/1320 - Miladi 6 Mart 1905.

7 BOA. MF. MKT. 885-49/1. Hicri 28/07/1323 - Miladi 28 Eylül 1905.

8 II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yıl dönümü kastedilmiştir.

9 *Hüdâvendigâr Vilâyet-i Salname-i Resmisi*, Bursa, 1324, s. 594.

﴿ ۱۲ ﴾

مکتب حقیقه معلومات

سایه موفقیتوایه حضرت بادشاهیده ۱۳۲۱ سنسی اغتوسنک اون طقوزنجی بوم مهودنده نینا ردم کشادی اجرا اولان مکتبم شمدیلک بالکر ذکره مخصوس اولارق نهاریدر .

مدت تحصیلهسی ابتدائی و رشدی درسلرینی حاوی اولاق اوزره آلتی سندهر .

رشدی درسلری مابکی و عسکری اعدادیلرینه طایبه بنددرمک اوزره ترتیب اولمشدور .

حدیقه عرفانک نایبندن مقصد اولان ممالکتک زبیه ماده و معنوبلرینه اعتنا یاه

رضای عالی و جمله نافع و خلوق آدملر بنددرمک خصوصت منحصردر .

تدریسات . معارف عمومیه نظارت جایله سجه ک صوک اولارق ائجاز اولان

یروغرامه توفیقاً تنظیم و تدریس علوم و فنون متنوعه ایله لسان دین اولان عربجه

و فنون حاضرده ایله تجارتیه اولان منافعی حسیله فرانسجه و باخصوص لسان رسیمه بزولان

ترکیجه تدریساتی برطرز مکملیت اوزره تعقیب ایدلمکده بولمشدر .

شرفسادر اولان ارادات ساینه حضرت خلافتیناهی به توفیقاً مکتبمجهده اخلاق

و تربیه به یک زیاده اهمیت و برامش و مقننر مکافات اوله بیلحک ایچون اول باول حسن خاق

Bursa Hadika-i İrfan Mektebi

Bursa Hadika-i İrfan Mektebi'yle ilgili detaylı bilgileri mektebin ikinci senesinde Rumi 1322-1323 (Miladi 1906-1907) eğitim-öğretim yılında basılan ve 16 sayfadan oluşan *Burusa'da Vâki Hadika-i İrfan Mektebi* adlı kitapçıktan öğreniyoruz.¹⁰

Kitapçıkta: "Mekteb Hakkında Malumat" başlığı altında bu mektep hakkında bilgi verilmiştir. Devletin izniyle 19 Ağustos 1321 - Miladi 1 Eylül 1905 tarihinde mektebin resmi açılışı yapılmıştır. Açıldığı yıl itibarıyla sadece erkekler okula kabul edilmiştir. Eğitim süresi ibtidâi ve rüşdî derslerini kapsamak üzere altı senedir. Rüşdî dersler mülki ve askeri idadilerine talebe yetiştirmek üzere düzenlenmiştir. Hadika-i İrfan Mektebi'nin kurulmasının gayesi "Memleketin terbiye-i maddiye ve ma'nevilerine itina ile rıza-yı âli veçhile nafi ve huluk adamlar" yetiştirmektir. Eğitim Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin en son olarak belirlenen programına uygun olup, mektebimizde çeşitli ilim ve fen dersleri, din lisanı olan Arapça, ticaret için lazım olacak olan Fransızca veya özel lisan-ı resmîemiz olan Türkçe öğretimi vardır. Mektebimizdeki eğitim ve öğretimde ahlâk ve terbiyeye pek ziyade ehemmiyet verilmektedir. Mektebe girmek isteyen şakirdanın (talebenin) ellerinde aşî şahadetnâmesi, başka bir mektepten gelirse o mektep idaresi tarafından verilecek hüsn-i hâlini musaddak bir varaka (iyi hâl kâğıdı), getirmedikçe mektebe kabul olunmaz. Mektebe kaydolunacak talebe, imtihan edilerek müstahak olduğu sınıfa kabul edilir. Talebenin iyi hâl ve hareketlerini mu-

10 *Burusa'da Vâki Hadika-i İrfan Mektebi, Tevzi Mükâfât Cedveli, Vilayet Matbaası, ikinci baskı, 1322-1323, s. 2-16.*

VESİKA-5: Burusa'da Vâki Hadika-i İrfan Mektebi adlı kitapçıktan bir bölüm.

hafaza etmesi, derslerini vaktinde yapması, okula düzenli devam etmesi, talebenin ufak tefek bahanelerle mektepten geri bırakılmaması velilerden hassaten rica olunur. Talebeler, mektep tarafından tayin olunacak tüm muallim ve memurlara itaat etmekle mükelleftir. Talebenin bir başka talebeye arkadaş gibi muamele ve büyüklerine hürmet etmesi vazifelerindedir. Talebe, mektep içinde nezaret-i mütemadiye altında olduğu gibi, mektep tarafından görevlendirilen memurlar, talebenin dışardaki hâlini de takip eder. Talebenin genel hareket ve davranışlarını, başarı ve gayretinin yazıldığı düzenli ve matbu muhabere defterleri olup her ay sonunda imlâ ve müdüriyet tarafından tasdik edilerek evliyâ-yı etfâle (çocukların velilerine) gönderilmektedir.

“Ücret-i Tedrisiye” başlığı altında mektebe kayıt ve kabul olunacak talebe için velilerin ekonomik durumuna göre (velilerin servet ve varlıklı olmasına göre) yıllık bir ücret alınır. Velilere kolaylık olması için bu ücret taksitler halinde veya aylık olarak alınır. Buna göre ücretler şöyledir: (Tablo-1)

Tatil günlerinde devamsızlıktan dolayı hiçbir şakird ücretten istisna tutulamaz. Mektep ücreti peşin alınır.¹¹

Sınıf seviyelerine göre mektepte okutulan dersler şunlardır:¹²

Birinci sınıfta verilen eğitim ve öğretim: İlk üç ayda “elifba” risalesi okutulur. Sonra belirlenmiş program dâhilinde devam edilir. Mektebin açılışından sonra kabul edilen talebeler için önce bir ihtiyat şubesi açılır. Kur’an-ı Kerim, ilmihâl, kıraat-ı Türkiye, imlâ, hesab-ı zihni ve tahriri, hat talimi. İkinci sene: Kur’an-ı Kerim,

11 *Hadika-i İrfan Mektebi*, s.12-13.

12 *Age.*, s. 13-14.

	Yıllık	Üç aylık	Aylık
Birinci Kısım	480	120	40
İkinci Kısım	360	90	30
Üçüncü Kısım	240	60	20

Tablo-1: Bursa Hadika-i İrfan Mektebi Ücret Tablosu

tecvid, ilmihâl, hesap, sarf-ı Türkî, kıraat ve imlâ, lügat-i Arabiye, hatt-ı sülüs, hatt-ı rika.

Üçüncü sene: Kur’an-ı Kerim, tecvid ve tatbikat, ilmihâl, ilm-i ahlâk, kıraat ve imlâ, sarf-ı Osmânî, lügat-i Arabiye, hesap, coğrafya, tarih-i Osmânî, sülüs ve rika.

Dördüncü sene: Kur’an-ı Kerim ve tatbikat, ulum-i diniyye, ilm-i ahlâk, kavâid-i lisan-ı Osmânî, kıraat ve imlâ, sarf-ı Arabî, mükâleme-i Arabiye, kavâid-i Fârisî, hesap, Fransızca, coğrafya-yı Osmânî, malumât-ı nafia, resim, hüsn-i hat.

Beşinci sene: Kur’an-ı Kerim, ulum-i diniyye, nahiv-i Arabî, mükâleme-i Arabiye ve tercüme, kavâid-i lisan-ı Osmânî, kavâidi-i Fârisî, tercüme, Fransızca, tarih-i İslam, coğrafya-yı umumi, ma-

lumât-ı nafia, hendese-i hattiyeye, resim, hüsn-i hat, kıraat ve kitabet-i hususiye.

Altıncı sene: Kur’an-ı Kerim, akâid-i İslamiye, tatbikat-ı Arabiye ve mantık, tatbikat-ı Fârisiye, ilm-i ahlâk, nahiv-i Osmânî, kitabet ve usûl-i tahrir, hesap, ziraat, hıfzı-sıhha, Fransızca, tarih-i Osmânî, coğrafya-yı umumi, hendese, usûl defteri, resim, hüsn-i hat.

Mektebin yönetiminde yer alan kişiler ve derslere giren muallimler şu kişilerden oluşur:¹³ (Tablo-2, 3)

Yine *Bursa’da Vâki Hadika-i İrfan Mektebi* kitapçığına göre: Sınıflarında mükâfat almayı hak edenlerin isim listesi verilmiştir. Ayrıca heyet-i mümeyyize (seçici kurul)

13 *Age.*, s. 15.

Adı	Görevi
Hasan Hilmi Efendi	Müdür ve Mektebin Kurucusu
Mustafa Fahri	Müdür Muavini
Osman Sırrı	Muhasebe Memuru
Hacı Salih	Dâhiliye Memuru

Tablo-2: Mektebin İdare Heyeti:

Adı	Girdiği dersler
Hilmi Efendi	Akâid, Arabî, Fârisî, Hesap, Lisan-ı Osmânî
Sadık Bey	Fransızca
Abdi Bey	Malumât-ı Nafia ve Resim
Şevket Bey	Coğrafya, Tarih, Hendese
Fahri Efendi	Kitabet, Hesap, Lisan-ı Osmânî ve Coğrafya
Sırrı Efendi	Ulum-i Diniyye, İlm-i Ahlâk ve Tarih
Hamdi Efendi	Hatt-ı Sülüs ve Rika
Hafız Salih	Kur’an-ı Kerim
Abdülkerim Efendi	Kıraat-ı Türkiye ve İmlâ

Tablo-3: Mektebin Talim Heyeti

تشیهر اولنان اشیا	اسامی
صابون	ازمیرده بوسنه‌لی محرم افندی
ساعت	کوتاهیده ساعتچی مصطفیٰ نهی افندی
آوانی* تریابه	بروسه‌ده حافظ علی افندی
تشیهر ایتدکلری اشیا اوچنچی درجه‌ده تقدیر اولنسیله کندیلرینه شهادتنامه ویریلن ذوات	
یاغلی بویا نابلو	میخالجده تفنکچی احمد افندی
قبارته خریطه	بروسه‌ده قالا نظاریان افندی
اصول تدریس	بروسه اعدادی* ملکچی
»	» » عسکریسی
»	» مدرسه معاینی
»	بروسه‌ده حدیقه عرفان مکتبی

VESİKA-6: 1909 Bursa Sergisi'ne katkı sağlayan Bursa Hadika-i İrfan Mektebi'ne şahadetname verilmesi. (Bursa Sergisi (10 Temmuz 1325), numro: 10, 15 Kanunisâni 1325)

huzurunda imtihan olup mükâfat almaya hak kazanan talebelerin isimleri yazılmıştır. Bu isimlerden beşinci seneden Burhaneddin Efendi'ye, dördüncü seneden İzzet Efendi'ye, üçüncü seneden Kamil Efendi'ye sınıf birinciliklerini kazandıklarından dolayı fevkalade mükâfat verilmiştir.

Birinci sınıftan derece yapamayıp bazı derslerden aliyyülâlâ numara aldıklarından dolayı bazı talebeler mükâfata uygun görülmüştür. Yine birinci sınıftan teşvik ve özendirme amacıyla mükâfat verilen talebelerin listesi yazılmıştır.

Mektep, 1907 yılındaki yeni eğitim ve öğretim yılına Rumi 15 Ağustos 1323 (Miladi 28 Ağustos 1907) tarihinde başlamıştır.

1909 yılında Bursa Sergisinde teşhir ettikleri eşyalar ve usûl-i tedrisle sergiye katkı sağlayan Bursa Hadika-i İrfan Mektebi'ne şahadetnâme verilmiştir.¹⁴

14 Bursa Sergisi (10 Temmuz 1325), no:

İnegöl'de de ayrıca bir Hadika-i İrfan Mektebi açılmıştır. Osmanlı Arşivindeki vesikalarda İnegöl Hadika-i İrfan Mektebi-i İbtidai-si'nin imtihan cetvelinde mektepte okuyan talebelerin isimleri ve derslerden aldıkları notlar yazılmıştır.¹⁵

10, 15 Kanunisâni 1325, s. 118.

15 BOA. MF. İBT. 467-60. Hicri 24/12/1331 - Miladi 24 Kasım 1913.

Elbet
Bir
Gün
Buluşacağız

ZEKİ
MÜREN
Sergisi

31 ARALIK 2024'E KADAR ZİYARETE AÇIK
BURSA KENT MÜZESİ

BURSA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

TÜRK EĞİTİM VAKFI
1967

MEHMETÇİK
VAKFI

BURSA
KÜLTÜR
SANAT

Bursa Müze
Bursa Museums

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

BURSA KENT ARŞİVİNİ AÇTIK

Şehrimizle ilgili bilgi, belge, fotoğraf ve her türlü dökümanın yer aldığı dijital arşivimizi, gelecek nesillere aktarmak ve kent hafızasını oluşturmak amacıyla halkımızın hizmetine açtık.

kentarsivi.bursa.bel.tr

BURSA
İÇİN **CANLA**
BAŞLA

ALINUR
AKTAŞ
BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

BURSA
KÜLTÜR
SANAT